

Kolonizacija Novoga svijeta i ekonomski aspekti transatlantskoga robovlasništva

Vujeva, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:078286>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij Povijesti i Pedagogije

Marko Vujeva

**KOLONIZACIJA NOVOG SVIJETA I EKONOMSKI ASPEKTI
TRANSATLANTSKOG ROBOVLASNIŠVA**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Tomas

Sumentor: dr. sc. Igor Josipović, poslijedoktorand

Osijek, 2020.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Diplomski studij Povijesti i Pedagogije

Marko Vujeva

**KOLONIZACIJA NOVOG SVIJETA I EKONOMSKI ASPEKTI
TRANSATLANTSKOG ROBOVLASNIŠVA**

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Tomas

Sumentor: dr. sc. Igor Josipović, poslijedoktorand

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 2. rujna 2020.

Marko Vujeva, 0422221867

ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Robovlasništvo kao društveni sustav postoji kroz čitavu ljudsku povijest, a njegov početak u novom vijeku bilježimo 1502. godine. Otkrićem Novoga svijeta, velike europske sile dobivaju nove teritorije za proširenje svojih imperijalističkih težnji. U svojim imperijalističkim težnjama najviše se ističu dvije države: Engleska i Španjolska. Otkriće novoga kontinenta znači i nastanak novoga tržišta koje nameće triangularnu trgovinu; točnije, nastanak transatlantske trgovine između Europe, Afrike i Amerike. Potrebu za radnom snagom Europljani pronalaze upravo u Africi. Što započinju europski radnici na ugovor, nastavit će afrički robovi na američkim plantažama. Robovlasništvo je bilo prisutno u obje Amerike i samo putem postupaka robovlasnika i gospodara stvorit će se razlike između Sjeverne i Južne Amerike. Robovi svojim radom stvaraju nevjerojatne profite svojim gospodarima, bili oni njihovi vlasnici ili prekomorski moćnici velikih europskih radova. Rob je koštao puno, ali robovi zbog svojega rada i efikasnosti uspijevaju ostati glavna radna snaga sve do 1860-ih godina. Putem rada robova stvara se nužni kapital koji će u Europi i Americi stvoriti preduvjete za Prvu industrijsku revoluciju. Humani, ali i ekonomski razlozi potiču nastanak abolicionističkog pokreta. Kako je robovlasništvo gubilo svoju ekonomsku isplativost, tako je abolicionizam jačao i započeo je proces ukidanja robovlasništva diljem svijeta.

Ključne riječi: robovlasništvo, kapitalizam, kolonijalizam, Novi svijet, Sjeverna Amerika, Južna Amerika

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. RETROPERSPEKTIVA ROPSTVA I ROBOVLASNIŠTVA	2
2.1. KRITIKA KRISTOFORA KOLUMBA	4
3. NOVI SVIJET I EUROPA	5
3.1. ŠPANJOLSKA KOLONIZACIJA	8
3.2. Vinko Paletín.....	10
3.2.1. Uloga Crkve i misionara	11
3.3. RAZVOJ AMERIČKE NACIJE/ZEMLJA PRILIKA.....	15
3.4. OSTVARIVANJE NEOVISNOSTI.....	17
4. AFRIKA KAO TRANZITNA LUKA	21
4.1. TRIANGULARNA TRGOVINA	24
5. NASTANAK NOVE EUROPE – PROBLEM ROPSTVA.....	26
5.1. KAPITALIZAM I AMERIČKE PLANTAŽE	30
5.2. CIJENA PLANTAŽA?	32
5.3. PRIMJER PLANTAŽA NA JAMAJCI	33
5.4. ZAPADNA INDIJA (WEST INDIES).....	34
6. EKONOMSKE ZAGONETKE.....	37
6.1. UTJECAJ NA EKONOMIJU VELIKE BRITANIJE	38
6.2. UTJECAJ NA EKONOMIJU SAD-A.....	40
6.3. RAZVIJENO KAPITALISTIČKO DRUŠTVO.....	42
6.4. INDUSTRIJALIZACIJA I AMERIČKI JUG.....	44
6.5. FINACIJSKA ODRŽIVOST KOLONIJALNOG PAKTA?	47
6.6. ROBOVLASNIŠTVO KAO EKONOMSKI POKRETAČ	51
7. KRAJ ROBOVLASNIŠTVA	53
7.2. SUKOB SJEVERA I JUGA	55
7.3. EKONOMSKI ODJEK ABOLICIONIZMA.....	58
8. ZAKLJUČAK.....	62
9. LITERATURA	64

1. UVOD

Robovlasništvo kao društveni sustav postoji od početka samoga čovječanstva, a otkrićem Novoga svijeta i globalnoga tržišta, ono postaje pokretač velikoga broja država. Europa se okreće od trgovine u Sredozemnom moru i od kopnene trgovine prema prekomorskoj trgovini koja će joj donijeti velika bogatstva. Upravo ta svjetska zbivanja dovode do teme rasprave ovoga rada: problema ropstva u svjetskoj ekonomiji.

Cilj je rada analizirati isplativost robovlasništva u procesu kolonijalizma. Na početku rada polazi se od teze da je triangularna trgovina pozitivno utjecala na razvoj robovlasništva i njegovu *popularizaciju* na globalnom tržištu te od teze da je robovlasništvo kao društveni sustav negativno utjecalo na razvoj SAD-a i drugih zemalja u kojima je postojalo. U radu će se istražiti koja je cijena roba, kako je robovlasništvo utjecalo na američku ekonomiju (Sjevera i Juga), a kako na ekonomiju Europe te kako je robovlasništvo utjecalo na afrički kontinent.

Glavni dio rada podijeljen je na šest poglavlja sadržanih od više manjih potpoglavlja koja se bave pitanjima robovlasništva i kolonizacije Novoga svijeta. U početnim poglavljima rada govori se o pitanjima ropstva i robovlasništva te počecima kolonizacije Novoga svijeta. Također, govorit će se i o ulozi Crkve i misionara u kolonizaciji Novoga svijeta. U središnjem će dijelu biti riječi o robovlasništvu i pitanju koliko se robovlasništvo isplatilo robovlasnicima i kolonizatorima. U završnom dijelu rada opisat će se razvoj SAD-a, jačanje abolicionizma i razlozi koji su konačno doveli do sloma robovlasništva.

Ekonomski pogled na robovlasništvo vrlo je slabo zastupljen u literaturi, što je predstavljalo veliki problem prilikom izrade ovoga rada. Uz slabu dostupnost literature, drugi je problem predstavio jezik jer je vrlo malo knjiga preveden na hrvatski jezik. Knjige koje valja izdvojiti kao vrlo vrijedne za ovu tematiku su: *Economic Growth and the Ending of the Transatlantic Slave Trade*, autora Davida Eltisa, *Civilizacija: Zapad i ostali*, Nialla Fergusona i *Capitalism & Slavery*, Erica Williamsa. Navedene knjige vrlo detaljno opisuju utjecaj robovlasništva i kolonizacije na razvoj obje Amerike kao i utjecaj robovlasništva na prekomorske zemlje.

2. RETROPERSPEKTIVA ROPSTVA I ROBOVLASNIŠTVA

Prije samoga početka razrade teme valjalo bi razjasniti razliku pojmova ropstvo i robovlasništvo kako bi u nastavku rada bilo jasno zašto se koristi jedan ili drugi pojam. Pojam robovlasništvo označava društva koja se temelje na izrabljivanju robovskoga rada. Unutar robovlasničkoga društva, rob je osoba koja je u vlasništvu druge osobe (robovlasnika) i on je prisiljen za njega raditi bez ikakve naknade. Robovlasnik raspolaže svim materijalima i sredstvima potrebnima za rad i život te mu je dopušteno postupati s robom kako god on poželi (udarati, tući, sakatiti pa čak i ubiti). U robovlasničkom društvu postoji i sloj slobodnoga stanovništva koji čine sitni obrtnici i seljaci. Pojam ropstvo predstavlja trajni oblik prisilnoga i korisnoga rada koji se prenosi i na potomstvo robova (kroz povijest je postojalo više oblika ropstva u kojima nije bio slučaj prenošenja rada na potomstvo, ali u novom vijeku koristi se i takav tip ropstva). Ropstvo je stanje lišenosti slobode pojedinca koji je potpuno ovisan o svom gospodaru (robovlasniku).¹ Robovlasništvo se u raznim oblicima pojavljuje još u vremenu Rimskoga Carstva i u raznim oblicima službe uspjelo se održati sve do kraja 20. stoljeća. Iako robovlasništvo najčešće vežemo uz otkriće Amerike i stvaranje nove američke nacije preko leđa afričkih robova, ono u takvom obliku postoji i prije Kolumbova otkrića Novoga svijeta. Sve dok Portugalci nisu eksploatirali zapadnu obalu Afrike, izvoz afričkih robova u Europu bio je malobrojan. Sredinom 15. stoljeća, kako su Portugalci osnovali trgovačke postaje duž zapadne obale Afrike, izvoz robova na Iberski poluotok i njima pripadajuće otoke eksponencijalno je porastao na otprilike 1000 robova godišnje. Ipak, do Kolumbova otkrića broj je porastao na do 25 000 robova godišnje.²

Novovjekovni spisi neistinito prikazuju robovlasništvo jer su ih pisali upravo Europljani koji su htjeli opravdati tu pojavu i prikazati robove ne kao žrtve, već kao odmetnike koji se svojim radom iskupljuju od svojih *zlih djela*. Govoreći izričito o pojavi novovjekovnoga ropstva, do njega vjerojatno ne bi ni došlo da za njega nije postojalo tržište koje se pojavljuje u 15. stoljeću. Europa se od propasti Zapadnog Rimskog Carstva i sve do kraja Križarskih ratova uglavnom bavila unutrašnjim pitanjima i borbom protiv nevjernika. Pojavom Novoga svijeta i španjolskom rekonkvistom Europljani šire svoje obzore na nove obale, gdje stvaraju nova tržišta i nove prilike za poslovanjem. Otvaranjem novog tržišta za Europu, Europljanima

¹ „Robovlasništvo“, *Hrvatska enciklopedija*, pristup ostvaren 4.5.2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=53103>

²R.W. Fogel, *Without Consent or Contract; The Rise and Fall of American Slavery* (New York – London, 1989), 17.-18.

je bila prijeko potrebna nova radna snaga kako bi iskoristili novu zemlju i materijale koje će tamo pronaći. Afričko ropstvo i transatlantska trgovina robovima stvorena je kako bi se udovoljile navedene potrebe. Time su stvoreni temelji za buduću Industrijsku revoluciju.³

Kao službenu godinu početka trgovanja robova u Novi svijet navodi se 1502. godina, kada se trgovina robovima prvi put spominje u spisima španjolskih trgovaca. Trgovina robljem nastavit će se sve do kraja 19. stoljeća, točnije, do 1860-ih godina. Izvoz ropstva u Novi svijet unutar tih 360 godina zahvatio je oko 9 900 000 afričkih robova koji su služili španjolskim, britanskim, francuskim, nizozemskim, danskim, švedskim i američkim gospodarima. Plantaže na kojima su najviše zarađivali svojim gospodarima su one šećerne trske, naprotiv općeg vjerovanja da su najviše radili na plantažama pamuka ili duhana. Između 60 i 70% robova uvezenih iz Europe radilo je na plantažama šećerne trske.⁴

No zašto se robovlasništvo u Novom svijetu razlikuje od onoga koje se odvijalo na području Staroga svijeta? Ropstvo na američkom kontinentu usko je povezano uz trgovinu, a posebno se ističe prekoceanska trgovina koju je proces robovlasništva pokrenuo. Robovlasništvo na američkom kontinentu omogućilo je brojnim europskim državama, a kasnije i Sjedinjenim Američkim Državama, financijsko blagostanje i industrijski napredak. Robovlasništvo na području Europe, Bliskog Istoka i Afrike drugačije je jer su robovi često živjeli sa svojim gospodarima i svi proizvodi njihova rada ostajali bi unutar kućanstva i služili osobnom bogaćenju svojih gospodara, a ne čitavih državnih ekonomija.⁵ Primjer robovlasništva na kontinentu Staroga svijeta je iz kraljevstva Ashanti u Zapadnoj Africi gdje se rob mogao vjenčati, sam imati roba te jednoga dana naslijediti svoga gospodara. Rob je u Ashantiju, u devet od deset slučajeva, mogao postati usvojeni član obitelji kojoj je služio. Afričko robovlasništvo, iako je robovlasništvo, uvelike se razlikovalo od onoga na američkim plantažama.⁶

³John H. Clark, *Christopher Columbus and the African Holocaust: Slavery and the Rise of European Capitalism* (Brooklyn, New York, 1992), 57-58.

⁴Fogel, *Without Consent or Contract*, 17.-18.

⁵Fogel, *Without Consent or Contract*, 22.

⁶Howard Zinn, *Narodna povijest SAD-a* (Zagreb: V.B.Z., 2012), 46-47.

2.1. KRITIKA KRISTOFORA KOLUMBA

Prije samoga govora o ropstvu i europskom osvajanju Novoga svijeta valja se zapitati koje su bile okolnosti koje su dovele do velikih otkrića. Europa je u 15. stoljeću polako izlazila iz srednjovjekovlja i svih nedaća koje joj je ono donijelo. Križarski ratovi konačno su završili nakon gotovo čitava četiri stoljeća i uz to, Europa je preživjela i velike epidemije *Crne smrti*, koja je izbrisala trećinu europskoga stanovništva. Ne smije se zanemariti ni tisućljetna arapska prijetnja koja je završila izgonom Arapa iz Španjolske rekonkvistom. Unutar Europe ponovno jača nacionalizam koji je prije svega označio brak Ferdinanda II. Aragonskog i Isabelle I. koji je *de facto* stvorio Kraljevinu Španjolsku. Europa je ponovno stala na svoje snažne noge i odlučila ih protegnuti u nove krajeve.⁷

John Henrik Clark u uvodu svoje knjige *Christopher Columbus and the African Holokaust* govori o tome kako se Kolumba ne treba slaviti kao velikog avanturistu i moreplovca Novoga svijeta, kao što to Amerikanci čine 12. listopada svake godine te govori da je on bio sve osim toga. Za Clarka, Kolumbov put u Ameriku označava začetak kapitalizma i početka europske svjetske dominacije putem kolonijalizma. Clark poriče da je Kolumbo prvi otplovio u Novi svijet te spominje da su moreplovci iz afričkog carstva Mali još u 14. stoljeću s nekoliko brodova prvi zaplovili u Ameriku. Clark piše kako je prije Kolumba zabilježeno više od dvadeset ekspedicija u Ameriku, ali zašto se Kolumba ističe kao osobu koja je otkrila Ameriku? Clark ističe da se Kolumba smatra za prvoga jer je on pokrenuo kapitalizam u Novom svijetu, prvi uveo više klase društva u Novi svijet te da je pljačkanje i iskorištavanje Amerika započelo njime. Kolumbo, po Clarku, nije otkrio apsolutno ništa, nego ga on opisuje kao avanturistu i oportunistu koji je pokrenuo porobljavanje afričkog i domorodačkog američkog stanovništva te time započeo zapadnjački kapitalizam.⁸

Simón Bolívar opisao je pohode na dvije Amerike: „Mi smo bijedni potomci grabežljivih Španjolaca koji su došli u Ameriku da iscrpe njeno bogatstvo i pare se sa svojim žrtvama. Poslije su se njihovi nezakoniti potomci udružili s potomcima robova dovedenih iz Afrike. S takvom rasnom izmiješanošću i takvom moralnom prošlošću smijemo li si dopustiti da postavimo zakone iznad vođa i načela iznad ljudi?“⁹

Clarkov je stav prema Kolumbu oštar, ali i dalje ne može umanjiti Kolumbovu vrijednost u otkriću Novoga svijeta. Kolumbo je s razlogom i dalje jedan od najpoznatijih moreplovaca

⁷Clark, *Christopher Columbus and the African Holokaust*, 33-34.

⁸Clark, *Christopher Columbus and the African Holokaust*, 15-16.

⁹Niall Ferguson, *Civilizacija: Zapad i ostali*, prip. i prev. Profil (Zagreb, 2012), 131.

svih vremena i njegova važnost zauvijek će biti zapisana u udžbenicima povijesti i prosljeđivana generacijama. Clarkova kritika opravdana je sa strane budućih eksploatacija ljudi i zemlje koje će obje Amerike proživljavati naredna četiri stoljeća, ali je li to pravedno prema Kolumbu? Kolumbo pokreće novi val istraživača i moreplovaca te radnika i doseljenika koji će Novom svijetu dati novi jezik i kulturu, a bez njega tko zna koliko bi se čekalo na otkriće Novoga svijeta.

3. NOVI SVIJET I EUROPA

Zašto se Amerike uopće nazivaju Novim svijetom? Zašto dobivaju imena Amerika, a ne Kolumbija po Kristoforu Kolumbu? Novi svijet ubrzo će postati zapadni svijet od kojega će Europljani napraviti novo središte čitavih civilizacija. Kada su istraživači Kristofora Kolumba po prvi puta stupili na tlo Sjeverne Amerike, ona još nije bila ucrtana na kartama svijeta.¹⁰ Ali zašto Amerika? Novo kopno dobiva ime Amerika po istraživaču Amerigu Vespucciju i njegovoj knjizi *Mundus novus (Novi svijet)* iz 1504. godine, koja je u određenom dijelu zasjenila Kolumbove pohode. Španjolci i Englezi odlaze u Amerike prije drugih, natječući se za zemlju i zlato, bogatstvo i ljude. Za mnoge je povjesničare otkriće Amerike glavni razlog prevlasti Zapada. Ovo otkriće uzdizali su i mnogi ekonomisti, najistaknutiji među njima bio je Adam Smith, koji je izjavio kako je otkriće Amerike (i put do Indije) najvažnije otkriće u povijesti čovječanstva. Prije otkrića Amerike europski promet ograničen je na unutrašnja mora (Sredozemno, Baltičko i Sjeverno more) i trgovinu kopnenim putem. Otkrićem Novoga svijeta Europi se otvaraju nove prilike za trgovinu pa nastaje svjetska trgovina. Pomorska trgovina ne odvija se samo prema Zapadu, Vasco da Gama 1498. otkriva pomorski put do Indije pa se svjetska trgovina odvija i u Atlantskom i u Indijskom oceanu. Dominantnu ulogu u trgovini, iz ruku Talijana i Hanze,¹¹ preuzimaju obalne države Atlantskoga oceana: Portugal, Španjolska, Nizozemska, Francuska i Engleska. Srednjovjekovnu borbu između

¹⁰Martin Waldseemüller u svojoj knjizi *Universalis cosmographia* iz 1507. godine po prvi puta na karti svijeta ucrtava Ameriku.

¹¹Hanzeatska liga ili skraćeno Hanza bio je savez sjevernih njemačkih gradova i njemačkih zajednica u inozemstvu kako bi se zaštitili njemački trgovački interesi. Hanza svoje djelovanje usmjerava na područje Sjevernoga i Baltičkoga mora gdje dominira između 13. i 15. stoljeća. Uz unutrašnje sukobe, novi trgovački interesi Europe i gubitak monopola na sjeveru uzrokuju ubrzani pad Hanze u 17. stoljeću. „Hanseatic League“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 22.5.2020., <https://www.britannica.com/topic/Hanseatic-League>

gradova i saveza gradova nadomještaju borbe između država za ekonomsku i industrijsku prevlast.¹²

Novom svijetu pridaje se tolika važnost jer bi bez njega Europa ostala na razmjeni s Istokom i njihovim tehnologijama. Smatra se da bez otkrića Amerika i bez rada robova na njihovim zemljištima i plantažama nikada ne bi došlo do *europskog čuda* i Industrijskih revolucija. Niall Ferguson navodi kako su dvije Amerike bila poprišta najvećeg svjetskog prirodnog pokusa: dvije velike zapadne kulture izvezene su u Amerike i narodi koji su tamo živjeli bili su prisiljeni asimilirati se njihovim kulturama (britanskoj kulturi na sjeveru, a španjolskoj i portugalskoj na jugu), a potom se promatralo tko će od toga imati najveći uspjeh. Gledajući danas, četiri stoljeća kasnije, može se reći da je rezultat izvoza tih kultura u Ameriku zapravo nastanak SAD-a kao središta zapadnih kultura. Iz toga se postavlja pitanje kako se te dvije Amerike toliko tehnološki razlikuju i zašto je Angloamerika toliko odmakla od Latinske Amerike? Odgovor na to pitanje ne leži u zemlji koja je plodnija na sjeveru ili bogatija u nafti i zlatu, a niti u klimi ili razmještaju rijeka; razlika leži u jednoj ideji. Ideja je bila ta da ljudi, odnosno narod, trebaju upravljati samim sobom, ali ne može se već tada govoriti o demokraciji, već o civilizaciji. Demokracija je bila temelj oko kojega se razvila pravna država na sjeveru Amerike.¹³

Potkraj 15. stoljeća Španjolci i Portugalci bili su korak ispred svih u nautičkim otkrićima, tako su prvi dospjeli i u obje Amerike. Kako bi se sporazumno dogovorili o podjeli Novoga svijeta, potpisuju dva sporazuma: bulu *Inter Caetera*¹⁴ i sporazum iz Tordesillasa¹⁵. Tim ugovorima svijet je podijeljen na dvije polutke prema 46-om meridijanu, no kako se to njih tiče? Navedeni meridijan nalazio se 370 nautičkih milja (ili 100 liga¹⁶ prema papinskoj buli)

¹²Josef Kulischer, *Opća ekonomska povijest* (Zagreb: Kultura, 1957), 190-191.

¹³Ferguson, *Civilizacija*, 131-132.

¹⁴Papinska bula *Inter Coetera*, Aleksandra VI. potpisana je 1493. godine. Papa ovim dokumentom blagoslivlja njihova istraživanja u Novom svijetu i piše o širenju Božje riječi. Dokumentom papa daruje Ferdinandu II. i Isabelli Kastiljskoj sve zemlje zapadno i južno od dvaju polova unutar 100 liga od Azorskog i Cape Verde otočja. „*Inter Caetera*“, *Papal Encyclicals Online*, pristup ostvaren 23.4.2020., <https://www.papalencyclicals.net/Alex06/alex06inter.html>

¹⁵Sporazum iz Tordesillasa ugovor je između Španjolske i Portugala kojim su oni podijelili svoje prekomorske posjede, potpisan 7.6.1494. godine. Ovim ugovorom svijet je podijeljen na dvije polutke 46-im meridijanom. Prema tom ugovoru Portugal je trebao dobiti Azorske i Cape Verde otoke, kao i put prema Indiji uz afričku obalu, a Španjolska (i Kraljevina Castilla) dobiva sva područja zapadno od tog meridijana, uključujući zemlje koje je nedavno otkrio Columbo. Dio koji nije uračunat u dogovor je Brazil, koji do tada još nije bio otkriven. Brazil prema dogovoru pripada Portugalu koji će oni kasnije bogato iskoristiti. „Ugovor kojim su Španjolci i Portugalci podijelili kolonijalni svijet – 1494.“, *Povijest.hr*, pristup ostvaren 23.4.2020., <https://povijest.hr/nadanasnjidan/ugovor-kojim-su-spanjolci-i-portugalci-podijelili-kolonijalni-svijet-1494/>

¹⁶Liga je drevna jedinica mjere koju su Normani preuzeli od Gala i prenijeli u Englesku. Kroz povijest se javljaju različite brojke o tome koliko je dugačka jedna liga. U ovom slučaju, bitna je mjera koju su koristili Španjolci

istočno od najzapadnijeg otoka Cape Verde, oko čega je bio spor. Španjolci su prema dogovoru dobili čitavu Južnu Ameriku osim Brazila, koji pripada Portugalu. Španjolci nisu bili toliko odlučni pridržavati se ugovora, tako da su zavladao gotovo čitavom Južnom Amerikom i nastavili napredovati prema sjeveru. Španjolci u svojim osvajanjima osvajaju čitavo područje Velikih Antila, no to ih je primoralo na napuštanje Malih Antila. Potom osvajaju Asteško Carstvo u Srednjoj Americi, a na sjeveru osvajaju teritorije jednake današnjem Meksiku, Floridi, Teksasu, Novom Meksiku, Louisiani, Arizoni i Kaliforniji. Njihovo napredovanje prema daljnjem sjeveru zaustavili su drugi europski narodi koji su pristupili trgovini sirovina, začina i doživjeli proces industrijalizacije. Danci (u vrijeme Vikinga, između 8. i 11. stoljeća) i Šveđani imali su svoje pustolovine prema sjeveru Amerike, no značajne teritorijalne ekspanzije nisu doživjeli. Englezi, Francuzi i u nešto manjoj mjeri, Nizozemci, ostavili su najveći trag u Sjevernoj Americi. Nizozemci će brzo izgubiti svoj utjecaj i na sjeveru ostaju dvije europske velesile: Engleska i Francuska. Obje će velesile dugo vremena ostati na sjeveru kontinenta i voditi mnoge međusobne sukobe na kopnu, ali i na moru.¹⁷

Tijekom 17. stoljeća stanje je u čitavoj Europi izuzetno loše. Merkantilizam¹⁸ prevladava u europskim zemljama, dolazi do znatnog klimatskog zahlađenja i pokrenut je Tridesetogodišnji rat. Navedeni su razlozi ponajprije utjecali na zastoj gospodarstva u čitavoj Europi, a ratovi su za posljedicu imali negativnu demografsku bilancu. Rezultat toga bile su sve češće emigracije *običnog* puka u Sjevernu Ameriku u potrazi za boljim životom. Mnogi od tih seljaka koji su pošli putem Kanade ili Nove Engleske očekivali su da će si zaraditi za pristojan život, ako ne i bogatstvo, što je sa sve učestalijim ratovima na Starom kontinentu bilo sve teže ostvariti. Staleški poredak u Europi nametao je velike probleme običnom puku. Plemići su u svakom trenutku mogli nametnuti poreze i uzimati zemlju (najbolji primjer toga je *enclosure*¹⁹ u Engleskoj). Plemići su prije svega željeli osigurati dobar život svojim potomcima, što je često bilo nauštrb puka.²⁰

tijekom kolonizacije Novog svijeta i ona je iznosila 4.23km (2.63 milje). „League“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 17.5.2020., <https://www.britannica.com/science/dram>

¹⁷*Povijest: Doba apsolutizma (17. stoljeće)* (uredio Ivo Goldstein, prevela Ana Badurina), 10: 481.

¹⁸Merkantilizam je pravac ekonomije u kojemu je cilj imati što veći izvoz, a što manji uvoz s ciljem stvaranja viškova. Merkantilizam je promovirao imperijalizam, bogaćenje nacionalnih rezervi i stoga je nerijetko dovodio do ratovanja.

¹⁹*Enclosure* ili zatvaranje, postupak zatvaranja kojim su se privatizirala otvorena polja za zajedničku uporabu. Njime se pokušala unaprijediti poljoprivreda i uzgoj stoke, no nije polučio prevelike rezultate. Postotak je stoke neznatno porastao, ali se smanjio postotak seoskog stanovništva.

²⁰*Povijest: Doba apsolutizma 10: 481-482.*

Unutar sljedećih nekoliko poglavlja priča o Novom svijetu predstavlja se iz aspekta kolonizatora. Kolonizatori su predstavljeni kao priča o dvaju brodovima, prvi je onaj Francisca Pizzara, a drugi je nosio ime *Karolina*. Svaki brod predstavljao je drugačiju šansu onima koji su bili ukrcani, bogatstvo odmah ili mogućnost bogatstva pomoću strpljenja. Odluke koje su povukle posade oba broda zauvijek će ostaviti trag na razvojinama Sjeverne i Južne Amerike.

3.1. ŠPANJOLSKA KOLONIZACIJA

U ovom poglavlju prati se priča prvoga broda koji je zaplovio na obale Amerike. Prvi brod pod vodstvom Francisca Pizzara 1532. godine pristaje na obalu sjevernoga Ekvadora. Na brodu se nalazilo nešto manje od 200 Španjolaca, a Pizarro je već dobio naslov guvernera Perua. Njihov zadatak bio je uništiti carstvo Inka i taj teritorij predati španjolskom kralju, a za sebe pribaviti veliko bogatstvo plemenitih metala koje su Inke posjedovale. Drugi brod nosio je ime *Karolina* i uplovio je na obale Novoga svijeta 1670. godine, točnije, na obalu današnje Južne Karoline. Na *Karolini* nisu bili konkvistadori već ljudi koji su u Americi željeli imati bolji život od onoga u Engleskoj. Dva broda, dvije prilike, dvije Amerike. Brod konkvistadora težio je brzom zaradi i pljački ogromnih količina majanskog zlata, a engleski su radnici znali da će dugi niz godina morati raditi kako bi zaradili. Ipak, bit će nagrađeni izvrsnom sjevernoameričkom zemljom, koja će u vrlo kratkom razdoblju postati najprivlačniji posjed na svijetu, a također će imati mogućnost sudjelovanja u donošenju zakona. Nekretnina, zemlja i zastupanje tada su predstavljale novovjekovni američki san.

Na početku je puno bolje išlo konkvistadorima. Prije svega, Španjolci su tamo stigli 138 godina ranije, a osvajanje Novoga svijeta pripalo je ljudima s Iberskog poluotoka. Između 1519. i 1521. godine Azteke je svladao Hernán Cortés. Carstvo Inka svladao je Francisko Pizarro. U dvije ekspedicije, 1524. i 1526. godine, Pizarro je pronašao njihovo carstvo visoko u Andama, a treća ekspedicija započela je 1530. godine riječima: „Sudruzi i prijatelji, ovaj dio predstavlja smrt, tegobe, glad i oskudicu, kiše i očaj; ova strana predstavlja lagodnost. Ovdje se vraćate u Panamu kako biste ostali siromašni, ovdje možete nastaviti do Perua kako biste postali bogati. Odaberite što vam najbolje odgovara kao čestiti Španjolci.“²¹. Na ovu ekspediciju isplovilo je 180 ljudi iz Paname 1530. godine, kako bi pokorili carstvo koje je brojilo između 5 i 10 milijuna stanovnika. No konkvistadori su imali nevidljivog saveznika

²¹Hemming, *Conquest of the Incas*, str. 28. u: Ferguson, *Civilizacija*, 134.

koji im je pomogao poraziti brojčano nadmoćne Inke – europske bolesti:²² velike boginje, tifus, gripu i ospice. Uz to bi valjalo naglasiti i španjolsku nadmoć u naoružanju; puške i samostreli uvelike su nadjačali prastaro naoružanje Inka. Kao što to biva s padom svih velikih europskih carstava (Rimsko Carstvo primjerice), i same Inke bile su podijeljene od smrti njihovog cara Huayne Cápac. Njegovi sinovi Atahualpa i Huáscar borili su se za nasljedstvo, što je uvelike olakšalo njihovo pokoravanje koje je uslijedilo 14. studenoga 1532. godine u bitci kod Cajamarce. No današnji Peru nije u potpunosti osvojen jer su se bitke nastavile sve do 1572. godine kada je otpor Inka nepovratno slomljen. U međuvremenu je poginuo i Francisco Pizarro 1541. godine zbog bratskog sukoba, što govori i o nesuglasicama među Španjalcima.²³

Španjolci su isprva govorili o preobraćenju na kršćanstvo da opravdaju svoj napad na Inke, no Pizarra je zanimalo jedino zlato i bogatstvo. Atahualpa je svoju ćeliju jednom napunio zlatom i dva puta srebrom, što je samo dodatno potaknulo konkvistadore na naredna osvajanja. Vrijednost koja se nalazila u toj ćeliji bila je 6040 kilograma 22-karatnog zlata i 11 700 kilograma čistog srebra, što je bilo sasvim dovoljno da se svih 180 članova posade koji su krenuli iz Paname obogati.²⁴ Znajući da tih kovina ima puno više, Španjolci nastavljaju sa svojim osvajanjima i pronalaze velika bogatstva: zlato na Hispanoli, srebro u Zacatecasu u središnjem Meksiku, *cerro rico* (bogata planina) u Potosiju. Do 1550. godine, unutar 20 godina osvajanja, Španjolci su iz Perua odnijeli zlata i srebra u vrijednosti od 10 milijuna pesosa, dio su opljačkali, a dio rudarili. Kada se promotri razdoblje od 1500. do 1800. godine, iz peruanskih je rudnika otpremljeno 109 milijardi funti plemenitih metala (u današnjoj vrijednosti) u Europu ili u Aziju. Predak Pizarrovog glavnog knjigovođe, Gonzalo de Aliaga, živi u ogromnom dvorcu u peruanskom glavnom gradu Limi, kojega je izgradio njegov prethodnik od bogatstva koje su mu ostvarili konkvistadorski pohodi. Unatoč njihovom iskorištavanju i uništenju nekoliko drevnih civilizacija, Španjolci su izgradili puno toga na području Južne Amerike. Pobrinuli su se da na temeljima starih civilizacija izraste nova kojom bi oni upravljali. Gradovi rastu brzo; do kraja 17. stoljeća razvijaju se puno brže od onih sjevernoameričkih. Osnovana su španjolsko-američka sveučilišta, kartografija i metalurgija cvjetaju, nove namirnice (ljute papričice, kikiriki, krumpir i puretina) dopijevaju na obale Južne Amerike, grade se stotine novih crkava i katedrala, a Crkva ostvaruje veliki utjecaj putem franjevac i isusovaca koji preobraćaju stanovništvo na kršćanstvo. Ključno je

²²Inke kao i ostali Južnoamerikanci nisu bili otporni na bolesti koje su Europljani donijeli u njihovu zemlju.

²³Ferguson, *Civilizacija*, 135-137.

²⁴Pizarrov glavni knjigovođa, Jerónimo de Aliaga, brinuo se o svim brojkama koje su konkvistadori oduzeli.

da je španjolska kruna posjedovala svu zemlju i njome upravljala, a drugi brod, *Karolina*, imat će potpuno drugačiji put.²⁵

3.2. Vinko Paletin

Kada se govori o španjolskim osvajanjima Latinske Amerike mora se spomenuti i dominikanca, moreplovca, kartografa i historiografa Vinka Paletina. Korčulanin Vinko Paletin rođen je 1508. godine na otoku Korčuli i već kao mladića, pustolovni ga duh odvodi u Španjolsku 30-ih godina 16. stoljeća. Španjolci su pod vodstvom Francisca Pizzara već tada spustili sidro na sjevernoj obali Ekvadora i započeli svoja osvajanja. Paletin tada po prvi puta sluša priče o El Doradu i *izvoru vječnoga života*. Tada, ohrabren pričama i vlastitim radoznalim duhom, odlučuje poći putem konkvistadora i već krajem 30-ih godina 16. stoljeća, nalazi se u Americi. Isprva dolazi pod palicu Francisca de Monteja Starijeg, no kako se on ubrzo razbolio, dolazi u vojsku njegova sina, Francisca de Monteja Mlađeg, pod kojima obavlja najveći dio svoje službe kao konkvistador. Domorodačko mu stanovništvo nije bilo pretjerano drago, što doznajemo u njegovu djelu *Rasprava o pravu i opravdanosti rata što ga španjolski vladari vode protiv naroda zapadne Indije* iz 1559. godine. Paletin optužuje domorodce da su pijanci, kradljivci, izdajice i neprijatelji svake dobrote te smatra da ih treba kazniti jer svojim božanstvima žrtvuju nevine ljude, odaju se sodomi i drugim grijesima protiv naravi. Paletin time opravdava konkvistadorske pohode i aludira na darovnicu pape Aleksandra VI., da je njihova dužnost pokoriti pogane kako bi propovijedali kršćanstvo bez poteškoća. No zasigurno najvrjedniji njegovi putopisi su oni gdje opisuje grad Chichen-Itza i poluotok Yucatan na kojemu je najviše boravio. U svojim opisima povezuje civilizaciju Maja s Kartažanima i izjavljuje kako su Kartažani zasigurno posjetili obale Amerike prije svoga pada 146. pr. Kr. Nakon svojih pohoda ne pristaje na posjede kao *encomiende*²⁶ i odlazi u Meksiko gdje postaje dominikanac. Ostatak svoga života provodi školujući se i pišući svoja

²⁵Ferguson, *Civilizacija*, 137-138

²⁶*Encomienda* je pravni sustav kojim je Španjolska pokušala definirati domorodačko stanovništvo Južne Amerike. Početna namjera *encomiende* bila je smanjiti prisilni rad (*repartimiento*), ali zapravo postaje oblik porobljavanja domorodačkoga stanovništva. Kako je pravno definirano 1503. godine, *encomiendom* španjolska kruna daje konkvistadoru (činovniku, vojniku, svećeniku...) određen broj domorodaca koji žive u određenom području. *Encomiendo* je mogao tražiti od domorodaca danak u novcu, zlatu ili radu, a njegova obaveza bila je zaštititi ga i preobratiti ga na kršćansku vjeru. Iako *encomienda* nije definirala danak u zemlji, osobe kojima je *encomienda* bila povjerena nerijetko su zemlju uzimali od domorodaca. Zbog izrabljivanja domorodačkog stanovništva, ovaj sistem gubi svoju efikasnost i unutar stoljeća zamijenjen je sa sistemom *hacienda* ili sistemom zemljišnih imanja. „Encomienda“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 17.6.2020., <https://www.britannica.com/topic/debt-slavery>

djela. Kao jedno od njegovih najznačajnijih djela ističe se karta Španjolske iz 1551. godine koju je izradio na temelju prikupljanja podataka i mjerenja tijekom života u Španjolskoj.²⁷ Posljednji spomen o Paletinu pronalazi se nakon turske opsade Korčule 1571. godine.²⁸

U djelu *Ime, život i avanture »anonimnog osvajača« Vinka Paletina iz Korčule*, Isacia Péreza Fernádeza, također se doznaje o Paletinovim avanturama i djelovanju u Južnoj Americi. Paletin u svom *Izvjješću o Novoj Španjolskoj* daje vrlo detaljan prikaz novoosvojenog teritorija i njegovoga stanovništva. Paletin u *Izvjješću* piše o pokrajini Nove Španjolske i bogatstvima koja se u njoj nalaze, o biljkama i životinjama, no najviše se posvećuje opisu njezina stanovništva: domorodaca. Domorodce opisuje kao više visoke nego niske i da su crvenkasto-smeđe boje, da su jako spretni i živahni te da se jako oskudno hrane, manje nego itko drugi s kime se on do tada susreo. Pohvaljuje njihovu ratobornost i hrabrost kada su suočeni sa smrću. U *Izvjješću* je puno pisao o njihovoj odjeći i opremi kojom polaze u rat, a par stranica posvećuje i njihovim obredima. Valjalo bi istaknuti kako su domorodci prilikom ratovanja s drugima, one koji bi im se u neizglednim situacijama predali, pretvorili u sluge, a one koji bi im pružili otpor pretvarali u robove. Paletin, unatoč tome što je opravdavao osvajanje konkvistadora i nije iskazivao preveliku ljubav prema domorodcima osuđujući njihove tradicije i kulturu, ipak je poštivao njihovu hrabrost i borbenost te njihovo ratno umijeće.²⁹

3.2.1. Uloga Crkve i misionara

Kolonizaciju Novoga svijeta Portugalci i Španjolci pravdali su papinskom bulom *Inter Caetera*, kako bi čitava podjela teritorija među njima imala pravnu osnovu. Međutim, papa je od njih tražio protuuslugu: papa Aleksandar VI. zatražio je širenje Božje riječi. Točnije, zatražio je da oni svojim osvajanjima ujedno šire kršćanstvo i financiraju misionarske misije i crkveni aparat koji će ih pratiti u osvajanjima. Time je Crkva blagosloвила stvaranje prekomorskih imperija Portugala i Španjolske. Crkva i njezini misionari time su širili

²⁷Lapaine, Miljenko, Olga Perić, Drago Novak i Ivka Kljajić. „Vinko Paletin Korčulanin“. *Kartografija i geoinformacije* 2, br. 2 (2003): 87-98.

²⁸Šanjek, Franjo. „Korčulanin Vinko Paletin (1) istraživač Yucatana i teoretičar španjolske »conquiste« u XVI. Stoljeću“. *Croatia Christiana periodica* 2, br. 2 (1978): 83-130.

²⁹Pérez Fernández, Isacio, *Ime, život i avanture »anonimnog osvajača« Vinka Paletina iz Korčule* (Zagreb, 2018.), 147-157.

kršćanske vrijednosti i prenosili europsku kulturu u prekomorske zemlje, no najvažnije od svega, time su nove kršćane vezivali uz njihove nove vladare.³⁰

Isusovac José de Acosta³¹ prikazuje zanimljiv pristup različitim civilizacijama usporedivši ih s europskom normom. De Acosta prikazuje tri stupnja civilizacije: prva i najviša je ona azijska, nju slijede civilizacije Azteka i Maja (unatoč tome što nisu poznavali europsko pismo), a posljednje mjesto zauzimaju civilizacije koje su usko vezane uz prirodu, narodi bez zakona, autoriteta i uprave (oni žive gotovo poput životinja).³² Evangelizacija azijske visoke kulture prepuštena je inkulturaciji misionara. Željeli su kršćanstvo uklopiti u lokalnu tradiciju i udomačiti ga u njihov način života, no na kraju uspijeva u svojoj zadaći jedino uz potporu kolonijalnoga aparata i nasiljem (Filipini, Goa). U Novom svijetu evangelizacija se provodi putem pritiska i prijetnji. Crkva i misionari imali su vrlo teško zadaću: pobrinuti se za unutarnje povezivanje kršćanstva i nove teritorijalne vlasti (kolonijalne sile koju su misionari pratili). Takav tip misionarstva, uz pomoć mača, nije omogućilo potpuno pokrštavanje domorodačkog stanovništva na američkom tlu. Misionar koji se istaknuo svojom brigom za domorodačko stanovništvo bio je dominikanac Bartolomé de las Casas,³³ kojega se može usko vezati uz Vinka Paletina. Njegovim djelovanjem došlo je do novih zakona krune, *Leyes Nuevas* 1542. godine, kojima su propisane određene olakšice domorodačkom stanovništvu. Zbog neprestanog izrabljivanja domorodačkog stanovništva (unatoč propisima) i zbog neprestanog protestiranja redovnika dolazi do razdvajanja konkvistadora od *Republica de Indios*, gdje je domorodačko stanovništvo moglo živjeti slobodno od konkvistadora. Taj korak teško je mogao biti provediv u potpunosti i teško je mogao spriječiti susrete konkvistadora s domorodcima, no isusovci su posebno dosljedno pokušali provesti ovu mjeru. Od Paragvaja do Meksika osnivane su autonomne općine domorodaca u koje su jedino misionari bili dobrodošli. Ova vrsta isusovačkog *apartheida* omogućila je domorodcima miran život bez uplitanja u njihovu tradiciju, no svjetovno uplitanje bilo je neizbježno. Navedene isusovačke

³⁰Völker-Rastor, Anette, *Rani novi vijek* (Zagreb, 2016.), 75.-76.

³¹José de Acosta (1540.-1600.) vodeći je suvremeni teoretičar svoga reda u novom vijeku.

³²Za razliku od španjolskih suvremenika, on je i ovu treću skupinu smatrao ljudskim bićima obdarenim razumom i sposobnima za obraćenje na kršćanstvo.

³³Bartolomé de las Casas postaje zaštitnik domorodačkoga stanovništva kada je vidio kako se Španjolci okrutno odnose prema njima, sve kako bi oni od njihovog rada ostvarili što veće bogatstvo. Njihova zaštita postaje njegov cilj, u svojim djelima prikazuje konkvistu kao povijest patnje američkog prastanovništva. Njegovo djelovanje prisililo je španjolsku krunu da oslobodi domorodačko stanovništvo (Indiose) od prisilnog rada, barem na papiru. Völker-Rasor, *Rani novi vijek*, 77.

nastambe omogućile su preživljavanje domorodcima, dok je svjetovni aparat njih iskoristio kao osiguranje nesigurnih granica i za polazišne točke budućih osvajanja.³⁴

Kolonizacija nekog prostora nije nužno značila nemogućnost djelovanja domorodačkog stanovništva. Razvijali su se brojni načini nasilnog otpora kako bi se domaćinsko stanovništvo kulturno uspostavilo. Dva potpuno različita načina kolonizacije su na Filipinima i na američkom tlu. Na Filipinima je primjer inkulturacije, gdje je stanovništvo Filipina prihvatilo pokrštavanje³⁵ i druge elemente europske kulture te ih pokušalo uklopiti u vlastitu kulturu. Kršćanstvo i druge nove elemente kulture Filipinci pokušavaju uklopiti u stare, tradicionalne i kulturne sadržaje te uobičajene načine ponašanja. Primjer toga su njihove katoličke svečanosti koje su ispunjene predkolonijalnim pjesmama, epovima i plesovima koji su prenosili kršćanske poruke. Kumstvo postaje nova društvena institucija, ali pomažu osiguravati tradicionalni sustav zaštićenik-štićenik, a kršćanski kalendar prilagođen je lokalnoj klimi. Biblija daje stanovništvu nadu u bolje sutra, a simbol Krista postaje figurom za obespravljeni stanovništvo. Kulturni elementi koje su Europljani pokušali prenijeti okrenuli su se protiv njih. Iz primjera Biblije i Krista nastaje otpor prema kolonijalnoj vladavini i domaćoj eliti. Na Filipinima se očuvala tradicija i razvio novi identitet stanovništva. Druga strana medalje je na američkom tlu i odnosu kolonijalne sile i domorodačkog stanovništva. Autohtono američko stanovništvo nije se imalo čime suprotstaviti, što dovodi do uništavanja mnogih etničkih skupina domorodačkog stanovništva. Kolonisti na koncu nisu ni pokušavali inkulturirati domaće stanovništvo te odlaze u ropstvo na prisilni rad, iskorištavanje u rudnicima i poljoprivredi. Dolazi do sloma društvenih i obiteljskih struktura (plemenske strukture) te do vlastite nemoći i nemoći bogova u koje su vjerovali. Dolaskom Europljana 1492. godine, na području španjolske Amerike živi između 35 i 45 milijuna ljudi, a do 1650. godine taj broj je pao na 4 milijuna. Ovaj pad ne može se pribilježiti samo ubijanju stanovništva jer su Španjolci nerijetko iskorištavali domaće stanovništvo za rad i nisu ih imali potrebe ubijati. Najveći su razlog nestajanja domaćeg stanovništva bolesti koje kolonisti i Afrikanci donose sa sobom. Boginje, kozice, žutica, gripa, kuga, tifus, malarija i zaušnjaci su bolesti na koje imunološki sustav domorodaca nije bio spreman i stoga donose negativnu demografsku bilancu.³⁶

³⁴Völker-Rasor, *Rani novi vijek*, 77-78.

³⁵Kršćanstvo se na Filipinima toliko dobro uklopilo da su Filipini i danas pretežno kršćanska zemlja. Današnje stanovništvo Filipina je 95% kršćansko.

³⁶Völker-Rasor, *Rani novi vijek*, 81-82.

Stanovnike Pirinejskog poluotoka velika geografska otkrića odvođe u Novi svijet, no ostatak Europe ima nešto drugačiji put. Gospodarski razlozi bili su predvodnici u Novi svijet velikom broju Europljana, ali ni vjerski se razlozi ne smiju zanemariti. Francusku je uzdrmalo ukidanje Nanteskog edikta³⁷ 1685. godine, provedeno od strane njihovog cara Luja XIV. To je natjeralo velik broj francuskog stanovništva na odlazak iz zemlje. Pobjeda Anglikanske Crkve nad Katoličkom značajno je jače pogodila Englesku nego što je ukidanje Nanteskog edikta pogodilo Francusku. Velik broj Katolika i drugih *disidenata*³⁸ kao što su prezbiterijanci, kvekeri i puritanci odlučuje napustiti Englesku u potrazi za boljim životom. Drugi veliki udarac Engleskoj zadaje dolazak Williama Lauda na mjesto nadbiskupa Canterburyja 1633. godine. William Laud imao je veliku potporu engleskog kralja Karla I. i to iskorištava kako bi u crkve nametnuo anglikansku liturgiju poput one u Katoličkoj Crkvi; mnogima je ovo bila kap koja je prelila čašu. Od 1633. godine pa sve do dolaska Olivera Cromwella na vlast 1648. godine u Engleskoj se događa jedan veliki val iseljenja uvjetovan vjerskim razlozima koje pokreće William Laud. Čitavo 18. stoljeće velik broj engleskih, francuskih i skandinavskih protestanata odlazi na obale Sjeverne Amerike. Dok su protestanti ostali na prostorima budućih Sjedinjenih Država, francuski katolički misionari odlučuju ostati na prostoru Kanade. Francuski misionari pokušavaju preobratiti domorodačko stanovništvo i uspostaviti katoličanstvo u Novom svijetu na nešto mirniji način od svojih španjolskih i portugalskih kolega. Kao i u Južnoj Americi, katoličanstvo i djelovanje misionara ostavlja veliki trag na sjeveru američkog kontinenta.³⁹

Između 1600. i 1800. godine doseljenici i domorodačko stanovništvo Amerike bili su pod dva utjecaja duhovnosti: jednu stranu činili su katolici i anglikanci, a s druge strane bile su protestantske disidentske zajednice. Prvi val ostavlja najveći trag na području Kanade, francuskih Antila, Marylanda, zemlji lorda Baltimorea i na sjevernoameričkom jugu. U Kanadi je kršćanska vjera ostavila najveći trag. Ona je tamo bila način života i sve što je tamo napravljeno, potaknula je Crkva. Najviše djeluju isusovci koji uspijevaju osnovati sjemenište u Quebecu. Kanada postaje i središte djelovanja ženskih vjerskih zajednica među kojima se

³⁷Nanteski edikt iz 1598. godine otvorio je vrata vjerskoj toleranciji i sekularizmu te označio kraj vjerskih ratova u Francuskoj, potpisuje ga francuski kralj Henrik IV. Nanteski edikt bio je svojevrsna reakcija na vjerske ratove u Francuskoj, a čiji je vrhunac bio Bartolomejska noć 1572. godine u kojoj je ubijeno oko 25 000 hugenota. Luj XIV. 1685. godine odlučuje ukinuti Nanteski edikt kako bi provodio svoju politiku *jedan kralj, jedna vjera, jedan zakon*. Luj XIV. time zabranjuje štovanje i rad reformističkih crkvi te provodi progon svih onih koji se odbijaju preobratiti na katoličku vjeru. „Vremeplov: Opoziv Nantskog edikta 18. listopada 1685.“, *Novi Informator*, pristup ostvaren 3.5.2020., <https://informator.hr/strucni-clanci-traditio-iuridica/vremeplov-opoziv-nantskog-edikta-18-listopada-1685>

³⁸Disident je osoba koja se ne slaže s aktualnim režimom i njezinom doktrinom.

³⁹*Povijest: Doba apsolutizma 10: 482.*

ističu njih tri: uršulinke, hospitalke Kristove milosti i ivanovke. Potpuna razlika od Kanade su francuski Antili gdje je vjerski život bio gotovo nepostojeći. Stanovništvo eksponencijalno raste, dok se broj svećenika smanjivao, pogotovo nakon protjerivanja isusovaca⁴⁰. Mali krug svećenika koji je ostao uspijeva doći do crnačkog stanovništva i upoznaje njihovu kulturu i folklor (vudu). Katolici na američkom Jugu ubrzo postaju manjina i predstavljaju slabu vjersku zajednicu koja nije ostavila prevelikog traga na tom prostoru. Na prostoru SAD-a stasale su engleske disidentske vjerske zajednice koje su konačno pronašle mjesto gdje mogu djelovati u miru. Povjesničar Frederick Jackson Turner njih naziva pravim pokretačima američke povijesti. Oni ubrzo postaju nositelji čitavih društava jer postaju zemljoradnici s puno djece i bogatim urodima, trgovci i poslovnjaci, vlasnici rudnika i industrijalci. Njihov način života jako je podsjećao na onaj protestantskih zajednica. U borbi protiv nepismenosti, od 1650. godine svaka župa u kojoj živi više od 50 obitelji morala je po vlastitom trošku platiti učitelja, a u svakom gradskom naselju s više od 100 obitelji, morala je postojati i viša škola. Počevši sa 17. stoljećem, velika pažnja okreće se na obrazovanje. Tako je 1636. godine na Cambridgeu osnovan *Harvard College*, a slijede ga *Yale* (1701.) i *Princeton* (1746.). Unatoč takvu napretku, njihovi će odnosi s domorodcima i crncima biti jako loši. Ipak, taj će dio Amerike prvi stvoriti vlastitu vladu, što će rezultirati kasnijom Deklaracijom o neovisnosti 1776. godine i stvaranjem SAD-a.⁴¹

3.3. RAZVOJ AMERIČKE NACIJE/ZEMLJA PRILIKA

Putnici *Karoline* imali su nešto drugačiju sudbinu od one kakvu su imali konkvistadori. Između 65% i 80% svih Britanaca koji su pristali na obalu Južne Karoline nije imalo dovoljno novca da si priušti putovanje brodom u Novi svijet, stoga potpisuju ugovore o radu za troškove putovanja, smještaja i hrane. Takav ugovor zvao se *indentured servants* ugovor. Putem tih ugovora kolonisti su pronašli radnike koji će raditi na njihovim plantažama. Ugovorom su odrasle osobe bile vezane raditi na plantažama u prosjeku od četiri do sedam godina, dok su djeca potpisivala iste ugovore na znatno duža razdoblja. Mnoge pridošlice pristajale su na takav oblik ropstva, znajući da će nakon ispunjenog ugovora moći dobiti svoju slobodu i mogućnost za boljim životom na novom kontinentu.⁴² Gotovo tri četvrtine svih ljudi

⁴⁰Isusovci su protjerani zbog oca La Vallettea, koji je za uzgoj šećera ilegalno nabavio više od 500 robova i sudjelovao u jednom trgovačkom poslu koji nije dobro završio. *Povijest: doba apsolutizma 10*, 518.

⁴¹*Povijest: Doba apsolutizma 10*, 515.-520.

⁴²„Indentured Servants in Colonial Virginia“, *Encyclopedia Virginia*, pristup ostvaren 18.5.2020., https://www.encyclopediavirginia.org/indentured_servants_in_colonial_virginia

koji su pristigli na obale Sjeverne Amerike došli su upravo putem ugovora o radu. Te ljude nisu dočekala bogatstva i bogate civilizacije Maja, Inka i Azteka, već zemljište koje je trebalo iskoristiti za ono što su Europljani najbolje znali – trgovinu. Na obalama Sjeverne Amerike kukuruz se sadi radi prehrane, a duhan radi trgovine. Gradovi se ne uspijevaju razviti kao oni u Južnoj Americi zbog nedostataka novčanih sredstava, malog broja ljudi koji žive na tom području, opasnosti i stalnih ratova s domorodačkim stanovništvom te u konačnici, zbog loše i neplodne zemlje. Stoga dolazi do džungle farmi i sela te je krajem 17. stoljeća bilo sve izglednije kako će Južna Amerika biti zemlja prilike, a ne Sjeverna Amerika. No što je potaknulo drugačije rezultate?

Promatrajući britanske i španjolske kolonije, britanska kolonizacija općenito je davala bolje ekonomske rezultate. Ne može se sa sigurnošću potvrditi što bi se dogodilo da je situacija bila obrnuta; bi li britanska kolonizacija Južne Amerike unaprijedila razvoj tih zemalja ili španjolska kolonizacija Sjeverne Amerike uvelike promijenila izgled današnjeg SAD-a i napravila više manjih, *svadljivih* zemalja kao što su danas zemlje Južne Amerike. Veliki problem pirinejske kolonizacije bio je njihov pristup. Španjolska su osvajanja isprva ostvarivala velike uspjehe, no oni nisu razmišljali o budućnosti i prilikama koje im se nude na novom kontinentu. Kolonizacija Sjeverne Amerike sa sobom je nosila ideju i viziju budućnosti *Nove Europe* u Novom svijetu. Pridošlice na južnoameričke plantaže i posjede kolonista nisu bili toliko zainteresirani za rad; najviše su bili usmjereni iskorištavanju bogatstva koje su tamo pronašli i iskorištavanju domorodačkoga stanovništva. Takav pristup samo je dolijevao ulje na vatru budućih pobuna i revolucija koje će izbiti na prostoru Južne Amerike. Pridošlice u Sjevernoj Americi dolaze u potrazi za boljim životom, dolaze raditi i potpisuju ugovore kojima čak i oni postaju robovi na nekoliko godina, dolaze u potrazi za boljom sutrašnjicom. Ukratko, radno stanovništvo Južne Amerike nije imalo što izgubiti ako bi se odlučili pobuniti svojim vladarima jer su im oni već sve oduzeli, dok su oni na sjeveru kontinenta mogli izgubiti sve i to ih je motiviralo da nastave raditi. Ovo je jedan od razloga zašto su dvije Amerike danas toliko različite, ali i dalje se sa sigurnošću ne mogu potvrditi teze koje su ranije navedene. Postojali su sigurno i ekonomski, religijski, politički i drugi razlozi koji su oblikovali obje Amerike, a na ta će se pitanja pokušati odgovoriti u nastavku rada.

Engleska je krajem 17. stoljeća prolazila kroz promjene; smanjuju se stope ubojstava, 1688. godine događa se *Slavna revolucija* i smjena vlasti, stanovništvo raste bez da upada u

*Malthusovu zamku*⁴³, plaće stanovništva rastu, najamnine padaju i pismenost se povećava. Sjeverna Amerika nudila je neiskorištenu novu zemlju gdje nije živjelo puno ljudi i stoga je uvezena radna snaga mogla biti puno produktivnija tamo nego na prenapučenim posjedima Britanije ili Europe u cjelini. Europljani koji su odlazili u Novi svijet sa sobom nisu nosili puno materijalnih stvari, ali su bili prepuni ideja na kojima će kasnije izrasti američka nacija. Neke od tih ideja su: ideje o vlasničkim pravima⁴⁴, ideja militantnog protestantizma, ideja oporezivanja po odluci Parlamenta. Prema Johnu Locku, gdje nema zakona (legislative), nema ni slobode (a sloboda je nešto na čemu će izrasti jedna svjetska velesila).⁴⁵

3.4. OSTVARIVANJE NEOVISNOSTI

Ključna se razlika između dvaju brodova pojavljuje prilikom njihove raspodjele nove zemlje koju su pronašli u Novom svijetu. Novi svijet predstavio je priliku europskim monarhijama, prije svega britanskoj i španjolskoj, da prenesu jezik, kulturu, običaje i religiju svojih monarhija u Amerike. Upravo u toj podjeli zemlje pojavit će se velike razlike u španjolskoj upravi na jugu i britanskoj na sjeveru kontinenta.

Govoreći o britanskoj Americi i brodu *Karolina* koji je pristao na obale Južne Karoline, oni sa sobom donose određene institucijske obrasce. John Locke u ožujku 1669. godine donosi dokument *Temeljni ustroj Karoline* koji su kolonisti u velikom dijelu zanemarivali, ali stvari koje su prihvatili imale su ogroman učinak na razvitak Sjeverne Amerike. Najbitnije točke koje su kolonisti prihvatili bile su one o podjeli zemlje, političkom zastupanju i vlasništvu nad zemljom. Bilo je propisano da svaki slobodan čovjek koji dođe u Ameriku do 25. ožujka 1672. godine ima pravo na „stotinu rali zemlje, zauvijek njemu i njegovim nasljednicima...”⁴⁶ Bilo je sasvim logično da neće biti dovoljno slobodnih ljudi da dobiju svu slobodnu zemlju, lopta se prebacuje radnicima na ugovore. Radnici na ugovore bi nakon odsluženja svoje radne obaveze koja pokriva troškove plovidbe u Ameriku imali pravo da im se dodijeli zemlja. To se uvelike razlikuje od situacije u Velikoj Britaniji jer su vlasnici bili malobrojni,⁴⁶ a u Americi su svi imali priliku društveno napredovati. Takav sustav imao je smisla u državama koje su do tada imale izobilje zemlje, a nedostatak radne snage, što će biti

⁴³*Malthusova zamka* glasila je da stanovništvo raste geometrijski (1, 2, 4, 8, 16...), a hrana matematički (1, 2, 3, 4, 5...). To bi značilo da prehrambeni resursi jednostavno ne mogu pratiti geometrijski rast stanovništva i da će s vremenom doći do velike gladi.

⁴⁴Pravo muškog nasljednika da baštini očevu zemlju, razlika u prenosivosti između neograničenog i vezanog vlasništva, razlika između slobodnog vlasništva i lena i dr.

⁴⁵Ferguson, *Civilizacija*, 138.-145.

⁴⁶Viša i niža vlastela posjeduje 45% zemlje, Crkva 20% i kruna 5% sve zemlje u Britaniji.

slučaj za gotovo svih 13 kolonija prije Revolucije. Locke predstavlja ovakav sistem jer je za njega aktivno obrađivanje zemlje nadmoćan oblik imperijalizma, za razliku od onog španjolskog. No što bi se dogodilo sa zemljom domorodaca? Domorodci su bili isključivo lovci-sakupljači, a budući da nisu obrađivali zemlju, ona bi postala *terra nullis* (ničija zemlja) koja je zrela za razvoj. Time se pravdalo izvlaštenje domorodaca. Nakon izvršenja svoje dužnosti, ugovorni radnici bi u svoje vlasništvo dobili određenu količinu zemlje (uglavnom stotinjak jutara zemlje) koju bi mogli zadržati ili prodati. Zemlja je u Lockeovom *Temeljnomoj ustroju* nudila puno više od vlasništva: nudila je zastupanje. Svaki pojedinac koji je imao više od 50 jutara zemlje mogao je glasovati ili sjediti u poroti. Time vlasnička demokracija dobiva svoj začetak. Ključni je dio Lockeova dokumenta zapravo bila društvena pokretljivost pojedinca gdje je pojedinac iz ničega mogao postati zemljoposjednik i birač.⁴⁷

Španjolski su kolonisti problemu zemlje pristupili potpuno drugačije. U španjolskoj se Americi malobrojnoj eliti davalo na pravo da iskorištavaju domorodce, a ne nužno da posjeduju zemlju. Ta je malobrojna elita mogla koristiti stanovništvo za sve službe, oranje zemlje ili rudarenje u planinama. Domorodačko stanovništvo prelazi iz službe cara Inka u službu španjolskoj eliti. Takav se sustav održava sve od 1534. godine do 1542. godine kada je reguliran kraljevskim nadzorom nad dodjeljivanjem domorodačke radne snage zbog zlouporabe španjolske elite ili *encomenderosa*. Specifično je za španjolske kolonije da oni nikada nisu brojčano prerasli domorodačko stanovništvo i stoga nije bilo potrebe za velikim uvozom radne snage. Od 16. stoljeća događa se ono suprotno i španjolska vlast ograničava useljavanje u svoje američke kolonije. Španjolske kolonije nemaju socioekonomsku pokretljivost britanskih kolonija. Druga je značajna razlika dviju kolonijalnih velesila vjera. Španjolske kolonije bile su isključivo rimokatoličke, dok su britanske kolonije ponudile dom brojnim protestantskim redovima.⁴⁸ Vjera je predstavljala veliku prepreku jer je Europa prošla kroz razdoblje velikih vjerskih sukoba i bilo je nevjerojatno da malobrojni kolonisti mogu sa sobom donijeti novu vjeru stanovništvu koje je bilo sklono mnogoboštvu i poganskim religijama. Razlike koje su navedene između dviju kolonijalnih sila imat će trajne posljedice na dvije Amerike kada dođe vrijeme da one samostalno upravljaju same sobom.⁴⁹

Upravo na mjestu gdje je prvi brod pristao u Sjevernoj Americi, u Južnoj Karolini u malom gradu Charlestonu, 2. srpnja 1776. godine proglašava se neovisnost Južne Karoline od

⁴⁷Ferguson, *Civilizacija*, 146-149.

⁴⁸Protestantizam je sa sobom nosio i tamnu stranu. Najbolji primjer toga je grad Salem poznat po brojnom spaljivanju vještica.

⁴⁹Ferguson, *Civilizacija*, 149.-151.

britanskih kolonista; prva od mnogih koje će to učiniti u skoroj budućnosti. U Južnoj Americi taj će proces biti malo duži, ali početkom 19. stoljeća završava i vladavina španjolskih kolonista. Ono što su kolonisti za sobom ostavili jesu dvije različite sudbine dviju Amerika. Revolucija učvršćuje demokratska imovinska prava koja je Locke ponudio i stvara saveznu republiku koja će ostaviti veliki trag u modernijoj povijesti čovječanstva. Južnoameričke revolucije i borbe za neovisnost ostavile su Južnu Ameriku u popriličnoj nestabilnosti i konstantnim nemirima i podjelama koje će obilježiti države južno od Rio Grandea. Ali kako je došlo do revolucija i borbe za neovisnost?

Potkraj 18. stoljeća počinje reguliranje transatlantskog tržišta i izvoza robovlasništva, ali ne smije se zanemariti ni utjecaj troškova Sedmogodišnjeg rata između 1756. i 1763. godine.⁵⁰ Ekonomsko slabljenje dviju kolonijalnih sila otvara vrata pobunama i revolucijama. Kada se govori o pobunama sjevernoameričkih kolonija, govori se o društvu koje je prihvatilo ideje koje su Europljani sa sobom donijeli u Ameriku i sami na tim idejama učili i razvijali društva trgovaca i ratara. Upravo zemlja koju su ljudi dobivali za rad ili prodaju bila je jedan od ključnih razloga Revolucije jer je kolonijalna vlast ograničavala naseljavanje stanovništva zapadno od Appalachi gorja. Ideja ograničenja naseljavanja zapada nije se svidjela mnogim zemljišnim špekulantima,⁵¹ među kojima je bio i budući prvi predsjednik SAD-a, George Washington. Dodatno ulje na vatru dolio je sporazum Britanaca s domorodcima nakon Sedmogodišnjeg rata 1763. godine, kojim je dodijeljeno kraljevsko pravo na njihovu zemlju. Sedmogodišnji rat sa sobom nosi i poreze koji stanovništvo američkih kolonija nije dobro prihvatilo. Otpor prema carinama najbolje se pokazao Bostonskom čajankom 1773. godine, a nakon još većih represija prema kolonijalnom stanovništvu osnovan je Kolonijalni kongres. Rat se možda mogao spriječiti ustupcima Britanaca glede oporezivanja i zastupanja, no to se nije dogodilo. Ipak, rat nije završio bez posljedica: godišnja inflacija dosegla je gotovo 400%, kriza je prepolovila prihode po glavi stanovništva sve do 1790. godine, dug je 1790. godine iznosio 62% BDP-a, države su nametnule carine jedne drugima, a nezadovoljni ratari podizali su sitne pobune zbog oduzimanja imovine za plaćanje dugova. Ustav iz 1787. godine stvara održivu federaciju s demokratskom podjelom vlasti uz jedinstveno tržište, jedinstvenu trgovinu, valutu, vojsku i najznačajnije od svega, jedinstvene zakone o stečaju za ljude čiji

⁵⁰Po mnogim povjesničarima prvi svjetski rat.

⁵¹Špekulacija je ekonomski pojam koji označava ulaganja iz kojih se očekuje veliki dobitak u kratkom vremenskom razdoblju.

dug nadilazi vrijednost njihove imovine. Najbitnije od svega bilo je vlasništvo pojedinca. Domorodci su u Južnoj Americi na svojoj zemlji radili, dok su je na Sjeveru gubili.⁵²

Zadatak ostvarivanja neovisnosti u Južnoj Americi dobio je Simón Bolívar, no što je njega spriječilo da ujedini zemlje kao što je to pošlo Washingtonu za rukom? Bolívar je borbu za neovisnost vodio između 1810. i 1825. godine s promjenjivom srećom. Isprva je doživljavao velike neuspjehe jer mu se nisu htjeli pridružiti *ne-bijelci*⁵³ i jer nije imao izvanjsku pomoć. Kada je transatlantska pomoć polako počela opadati i kad je Bolívar dobio pomoć Britanaca, sreća se okrenula na njegovu stranu. Vojna pomoć Bolívaru dolazi iz Europe zbog obećane zemlje koju bi dobili nakon svoje vojne službe. Nakon nekoliko odlučnih bitki na obalama rijeke Orinoco, Bolívar naziva svoje britanske vojnike *Salvadores de mi Patria*⁵⁴. Nakon Bolívarovih pobjeda stvaraju se: *Velika Kolumbija (Gran Columbia)* na području današnjeg Ekvadora i Gornji Peru koji je nazvan Bolivija njemu u čast. Osloboditelj Argentine i Čilea, José de San Martín, prepušta mu političko vodstvo. Potom se okreće stvaranju Andske konfederacije Velike Kolumbije, Perua i Bolivije, ali zašto to nije postala replika SAD-a i jezgra južnoameričkih država? Bolívar je pokušao provesti centralizaciju koja nije uspjela, južnoameričko stanovništvo nije bilo upoznato s demokratskim idejama, a i sam Bolívar nije htio demokraciju već diktaturu. Centralizam je zamijenio svaku misao federalizma jer Bolívar nije smatrao da je stanovništvo spremno na tako radikalne promjene. Drugi problem je predstavljalo nejednako vlasništvo gdje je mali broj ljudi⁵⁵ imalo vlasništvo nad obradivom zemljom. Treći problem, koji je ponajviše podijelio države, bio je heterogenost njegova stanovništva i netrpeljivost između različitih. Bolívarova vizija ubrzo je propala. Krajem 1830. godine, pred kraj svoga života, on odstupa s funkcije predsjednika i vrhovnog zapovjednika i njegova Andska konfederacija i Velika Kolumbija ubrzo se raspadaju. Ratovi, revolucije i državni udari obilježit će sljedećih 150 godina latinoameričke povijesti sve do današnjega dana. Ideja o demokraciji nikada nije u potpunosti zaživjela u Južnoj Americi i bez tradicije predstavničke vlasti, ekonomske neravnopravnosti i gospodarske stagnacije, čini se kako će situacija ostati nepromijenjena.⁵⁶

⁵²Ferguson, *Civilizacija*, 151.-156.

⁵³Nakon ponude o političkom zastupanju crno stanovništvo pridružuje se borbi za neovisnost.

⁵⁴Spasitelji moje domovine.

⁵⁵Primjerice, u Venezueli je 1,1% stanovništva držalo gotovo svu obradivu zemlju. Najveći je postotak bio u Argentini gdje je zemlju držalo 10% stanovništva. Primjera radi, taj je postotak u SAD-u bio oko 75%.

⁵⁶Ferguson, *Civilizacija*, 156.-167.

4. AFRIKA KAO TRANZITNA LUKA

Afrika južno od Sahare bila je poznata Europljanima još od grčko-rimskih vremena, no nije se obraćala prevelika pozornost na afrički kontinent sve do polovice 15. stoljeća kada su Portugalci prvi zaplovili na obale Afrike. Redom su ih kasnije slijedili Španjolci, Englezi, Francuzi, Nizozemci, Danci, Šveđani i Brandenburžani 1682. godine kao posljednji. Razlozi zašto je Afrika postala naglo popularna djelomično su politički, ekonomski i tehnološki, no kao glavna prepreka za stvaranje pravih afričkih kolonija pokazali su se ratovi i nemiri u Europi koji su potresali one zemlje koje su otvoreno iskazale interes. Kasnije će većina tih država razviti svoju trgovinu i ekonomiju upravo preko afričkih radnika i robova koji će raditi na njihovim prekomorskim farmama u Novom svijetu, ali i u matičnim zemljama. John H. Clark piše da je supsaharska Afrika nakon inicijalnog dolaska Europljana bila podjednaka Europi u tehnološkom, umjetničkom i kulturalnom razvoju, ali do 18. stoljeća uspjela je toliko zaostati za Europom da se posljedice toga vide i danas.⁵⁷

John H. Clark u svom djelu *Kristofor Kolumbo i afrički holokaust* citira Johna Weatherwaxa, koji je u svom spisu *Čovjek koji je ukrao kontinent* govorio o kolektivnoj krivnji Britanaca u trgovini robljem, ali okrivljuje i sve Europljane koji su u tome sudjelovali i stvorili triangularnu trgovinu te izdvaja:

Postojao je čovjek koji je ukrao kontinent. Bio je okrutan i pohlepan. Posjedujući moć, u ropstvo je odveo njihovih dvadeset milijuna ljudi, šaljući ih preko oceana – deset milijuna na Istočna hemisferu i deset milijuna na zapadnu hemisferu. Prilikom zarobljavanja dvadeset milijuna ljudi koje je prodao, osamdeset milijuna drugih je umrlo – neki za vrijeme pljački robova (tijekom pljački sela, najčešće su ubijani oni vrlo mladi, vrlo stari i bolesni), neki zbog izloženosti, bolesti i tuge tijekom prijevoza u inozemstvo, a neki samoubojstvom bacivši se s ruba broda ili u transportu. Prodaja dvadeset milijuna ljudi kao robova dala je tom čovjeku stotine milijuna u bogatstvu. Ali to je bio samo početak njegovog bogaćenja. On, njegova djeca, unuci i oni kojima su prodavali robove, dobili su puno, puno više (puno milijardi više) preko neplaćenog rada čitavih generacija robova. Ali to također nije bio kraj njihovog bogaćenja.⁵⁸

Europljani (isprva Portugalci) dolaze u Afriku kao gosti koji su željeli osnovati nekoliko trgovačkih postaja i kao takvi, velikodušno su dočekani u svim afričkim zemljama. Afrika je do tada bila skromna, ali koliko se doznaje po spisima, i razvijena zemlja. U Europi je bilo normalno da se zemlja kupuje, da se za sve nadmeće, čak i unutar obitelji, dok je

⁵⁷Clark, *Christopher Columbus and the African Holokaust*, 47-48.

⁵⁸Clark, *Christopher Columbus and the African Holokaust*, 48-49.

Afrika nudila slobodnu zemlju koja je bila za sve i nudila je toliko dobara da svaki pojedinac može kvalitetno živjeti. Natjecateljski duh i želja za iskorištavanjem zemlje došli su u Afriku i stvorili nešto što i danas postoji u svijetu: rasizam. Kolonijalizam i robovlasništvo poprilično su zaslužni za pojavu tog svjetskog problema. Postoje priče kako su Portugalci došli u Afriku da bi proširili civilizaciju jer afričke zemlje to nisu poznavale, bile su izrazito zaostale, nisu čak poznavale ni kotač, ali to nije istina. Kada se govori o prodoru u drugu zemlju ili na drugi kontinent, govori se o tome da se ta zemlja htjela osvojiti kako bi se iskoristila prirodna dobra i bogatstva te zemlje, što je učinjeno i s Afrikom. Trgovačke postaje koje su Europljani isprva samostalno sagradili kasnije postaju dvorci koji se grade uz pomoć ratnih robova iz okolnih sukoba s Afrikancima, a iz tih dvoraca kasnije se prevoze robovi u Ameriku.⁵⁹

Spisi prije dolaska Europljana govore o kontinentu koji nudi priliku svim stanovnicima, govori se o skromnom, ali razvijenom kontinentu. Ne postoji veliki broj dokumenata koji mogu dočarati točnu sliku afričkog kontinenta prije dolaska Europljana, ali treba postaviti pitanje kako je došlo do tako strmoglavog pada u gospodarstvu Afrike, ako su prije dolaska Europljana oni imali razvijeno gospodarstvo. Zapad Afrike u 16. stoljeću ima nekoliko većih razvijenih carstava kao što su Gana i Mali, dok na jugu države postoji nekoliko manjih kraljevstava kao što je Benin. Stanovništvo ovog područja Afrike pretežno se bavilo izradom keramike, tkanjem, obradom metala i slično. Sjever Afrike u tom kontekstu ne spada pod pojam *afričko stanovništvo* jer oni nisu bili zahvaćeni robovlasničkom trgovinom u većoj mjeri kao ostatak afričkog kontinenta. Europljanima uvelike pomaže izoliranost afričkih društava/plemena i njihova nepovezanost. Unatoč postojanjima velikih kraljevstava (Gana, Mali, Zimbabve i dr.), ona se nalaze na različitim stranama kontinenta i zbog velike udaljenosti nisu imali međusobnih odnosa. Razdvojenost i raznolikost afričkih naroda omogućuje europskim osvajačima da lakše prodru na prostor Afrike bez prevelikog otpora.⁶⁰ Portugalci koji su prije svih Europljana došli trgovati na prostor Afrike smatrani su trgovačkim partnerima. Kao što to biva u trgovačkim vezama, Portugalci nude oružje, tkaninu i proizvode od željeza za robove. Novac koji je dolazio uz sve europske proizvode uzrokuje oslabljenje gospodarske snage Afrike jer omogućuje jačanje i dominaciju većih plemena. Kako je gospodarstvo slabilo, tako se Afrikanci sve više počinju baviti trgovinom robljem. Sve do početka 19. stoljeća, afričko stanovništvo u unutrašnjosti Afrike hvata robove i dovodi ih na zapadnu obalu kontinenta kako bi tamo bili prodavani Europljanima. Bolesti i brojčana

⁵⁹Clark, *Christopher Columbus and the African Holocaust*, 58-60.

⁶⁰Anne C. Bailey, *African Voices of the Atlantic Slave Trade: Beyond the Silence and the Shame* (Boston: Beacon Press, 2005), 59.

nadmoć afričkog stanovništva glavni je razlog zašto su Europljani rijetko ulazili u unutrašnjost kontinenta. Podatak o otmici robova ne treba biti pripisan jedino Afrikancima, otmice su bile jedan od glavnih načina kako su robovi pribavljani, pogotovo u ranom 15. stoljeću i u zadnjim godinama trgovine robljem, početkom 19. stoljeća. Europljani u početku imaju dozvolu afričkih vladara za trgovinu, ponajviše sredinom 17. stoljeća kada su u zamjenu za robove afrički vladari dobivali vatreno oružje.⁶¹ Takvo partnerstvo Europljana i Afrikanaca ni u jednom trenutku nije bilo ravnopravno. Kako bi Afrikanci bili ravnopravni partneri, oni bi morali imati utjecaja i koristi od cjelokupne transatlantske trgovine, što nije bio slučaj. Europljani Afriku koriste isključivo kao tranzitnu luku, gdje dolaze po robove i prevoze ih u Ameriku. Afrička plemena nikada nisu sudjelovala u trgovini koja se obavljala u Amerikama, niti su imali koristi od plantaža na kojima se tamo radilo; njihova zadaća bila je isključivo izvoziti robove.⁶²

Oružje koje je europsko stanovništvo donosilo na obale Afrike u zamjenu za roblje, nanosilo je ogromnu štetu afričkim društvima. Uz novac i druge proizvode koji su slabili, afričko gospodarstvo omogućuje većim plemenima da ostvare monopol nad svojim područjima djelovanja. Oružje materijalizira tu nadmoć pomoću ratova i međusobnih sukoba plemena. Plemena Ašanti, Dahomej i Yoruba upravo zbog vatrene oružja postaju nadmoćna nad susjednim plemenima. Spomenuta plemena stvaraju jako kraljevstvo, s glavnim gradom Kumasi, ratovima, pokoravanjem, pregovorima i federacijom. Kako je rasla potražnja za robovima, tako su Europljani morali zadirati sve dublje u kontinent i prema istočnoj obali Afrike, no takve potrage i zarobljavanja u dubini kontinenta prepuštena su lokalnim plemenima Ašanti, Dahome i Yoruba. Robovi koje su uspjeli uhvatiti i njihova preprodaja postali su okosnica gospodarskog razvoja pojedinih afričkih država. Europske države poput Engleske, Francuske, Danske, Švedske i Nizozemske okorištavale su se takvim mogućnostima u trgovini crnim robljem, no kada su uvidjeli mogućnost stvaranja profita u trgovini zlatom, bjelokošću i mirodijama, oni počinju stvarati vlastite monopole na afričkom kontinentu. Tržište koje je već stvoreno u Novom svijetu (jačanje plantažnog gospodarstva, triangularna trgovina, američka trgovina i prerađivačka industrija povezani s uvozom tropskih proizvoda) daje zamah trgovini robljem.⁶³

⁶¹Valentina Markasović, „Transatlantska trgovina robljem“, *Rostra* 10 (2019), 137-138.

⁶²Bailey, *African Voices of the Atlantic Slave Trade*, 62.

⁶³Blanka Lozić, *Imperijalizam i eksploatacija roblja (18. i 19. stoljeće)* (završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017), 9.

4.1. TRIANGULARNA TRGOVINA

Otkriće Amerike i plovnog puta do Indije prema Adamu Smithu su: „dva najveća i najvažnija događaja u povijesti čovječanstva“. Važnost tih otkrića nije u samoj zemlji, rudama ili drugim prirodnim bogatstvima koja pružaju; važnost tih otkrića jest novo i nepresušno tržište za Europu kojemu se otvaraju vrata novim prilikama za trgovinu i razmjenu. Merkantilistički sustav doživljava eksploziju, a trgovina doseže nove visine. Ali čemu triangularna trgovina? Tako se u ekonomiji naziva trgovina koju je Velika Britanija vodila s Francuskom i Novim svijetom. Velika Britanija, Francuska i Amerika nudile su brodove, dok je Afrika nudila ljudsku robu: robove. Na afričkom bi teritoriju robu razmijenili za ljude koji bi potom bili odvedeni na plantaže gdje bi se stvarala zarada matičnim zemljama.⁶⁴

Robovi su kupljeni britanskom robom i radili su na britanskim kolonijama gdje su bili zaduženi za proizvodnju šećera, pamuka, indiga i druge robe koja bi stvarala nove industrije na prostoru Engleske. Jačanje britanske industrije otvara vrata industrijalizaciji njezinih kolonija. Najbolji primjer toga je Samuel Slater, koji 1790. godine gradi prvu tvornicu u Sjevernoj Americi. Englesku je krajem 18. stoljeća zahvatila Industrijska revolucija i upravo iz njezinih ostvarenja Slater dobiva ideju za izgradnju mlina za pređenje pamuka. Iz preuzetih engleskih ideja, u Sjevernoj će Americi nastati stotine industrijskih kompanija.⁶⁵ Godine 1750. u Engleskoj gotovo da nije postojao grad koji nije bio uključen u triangularnu trgovinu. Sav profit koji bi se vratio u Englesku stvarao je kapital koji je kasnije omogućio Industrijsku revoluciju.⁶⁶

Jednaku trgovinu vodili su i Portugalci i Nizozemci, ali Engleska je odigrala značajniju ulogu u triangularnoj trgovini. Prirodni je put jednog engleskog trgovačkog broda bio prodati svoje robove na Jamajci, dignuti sidro i u Engleskoj prodati šećer, pamuk, indigo ili kavu koje je otkupio na Jamajci, a zatim ponovno okrenuti jedra prema Africi. Trgovački brod svakim pristajanjem u luku ostvaruje određenu zaradu. Također, brodovi nisu polazili iz domaćih luka praznih ruku jer afričke države nisu naslijepo prihvaćale sve ponude koje su im europske velesile nudile. Europljani su polaskom iz svojih luka sa sobom nosili raznovrsnu robu i tkanine.⁶⁷ Izvrstan je primjer internacionalne razmjene država Senegambija u koju su

⁶⁴Eric William, *Capitalism & slavery* (Chapel Hill, 1944), 51.

⁶⁵„The Rise of American Industry“, *U.S. History*, pristup ostvaren 24.5.2020., <https://www.ushistory.org/us/25.asp>

⁶⁶Eric William, *Capitalism & slavery* (Chapel Hill, 1944), 51.

⁶⁷Indijska pamučna platna i rebrasta svila, bakreno posuđe, kositretni tanjuri i vrčevi, željezne poluge, noževi s koricama, šeširi, staklarija, lažni kristal, barut, pištolji...

Europljani većinski dovozili željezne poluge i komadiće željeza jer Senegambija nije imala razvijenu metalurgiju. Vremenom je razmjena bivala sve češća, a afričke zemlje povećavaju svoje želje i povisuju cijenu svojih proizvoda (robova). Kako bi dobili više zlata,⁶⁸ robova i bjelokosti, Europljani su morali udovoljiti zahtjevima afričkih zemalja i sniziti cijenu svoje robe koju su im nudili. Razvitkom takve razmjene povećava se broj robova isporučenih u Ameriku. U 16. stoljeću isporučeno je 900 000 robova, u 17. stoljeću 3 750 000, u 18. stoljeću između 7 i 8 milijuna robova, a u 19. stoljeću unatoč ukidanju ropstva u engleskim kolonijama 1815. godine, prevezeno je 4 milijuna robova. Unatoč većim zahtjevima afričkih država, robovlasništvo se i dalje pokazivalo kao vrlo uspješan alat trgovine. Naravno, nisu sve države pristale na takvu vrstu trgovine. Kraljevstva Ašanti, Akwamusa i Benin nametala su Europljanima svoje uvjete za trgovinu. Iako su to isprva bile trgovine paprom i ostalim proizvodima, kasnije su se i one okrenule trgovini robljem, ali uz poneka ograničenja. Primjerice, vladar Benina u 17. stoljeću proglašava *embargo* na trgovinu muškim robljem kako ono ne bi spriječilo njegove teritorijalne pretenzije u Africi.⁶⁹ Iako su Europljani zadali prvi udarac, ponajviše afričkom gospodarstvu, ne može se reći kako je afričko stanovništvo nevoljko gledalo razvoj događaja. Jedan dio zasluge za takav razvoj transatlantskog robovlasništva može se zasigurno pripisati i Afrikancima koji su hvatali robove u unutrašnjosti i njihovim vladarima koji su bili gladni za vatrenim oružjem.

⁶⁸Zlato je bilo cilj čitave razmjene jer se bogatstvo ogledalo u zlatnim polugama, a ne u novcima.

⁶⁹Fernand Braudel, *Vrijeme svijeta Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, prip. i prev. August Cesarec (Zagreb, 1992), 511-512.

5. NASTANAK NOVE EUROPE – PROBLEM ROPSTVA

Otkrićem Novoga svijeta Europa dobiva novi smisao, novu zemlju, novi prostor za trgovinu i novi prostor za pokoriti. Kada je Amerika ušla u život Europe dala joj je novi smjer djelovanja i zauvijek promijenila sliku svijeta. Prevladavaju engleske, nizozemske, španjolske i francuske kolonije, ali do 17. stoljeća postoji veliki problem naseljavanja tog ogromnog prostora ljudima. Amerika je zapravo pustoš s ogromnim potencijalom. Americi koja se stvara trebao je nepresušan izvor radnih ruku, radnika koje je lako za uzdržavati i koji su jeftini, a idealno bi bilo da su besplatni kako bi se nova američka privreda započela razvijati. Rješenje tog problema bilo je, nažalost, robovlasništvo.⁷⁰

Europa je sve do 1848. godine koristila feudalni sustav o kojemu Marx govori pod skrivenim ropstvom koje je maskirano lažima. Za problem ropstva ne mogu se okriviti samo neposredni vlasnici plantaža, poduzetnici u rudnicima, trgovci-pozajmljivači, surovi službenici španjolske krune, prodavači šećera i duhana, trgovci robljem, kapetani trgovačkih brodova itd. Svi su oni odigrali svoju ulogu u nastanku i održavanju robovlasništva. Španjolski je povjesničar Bartolomé de las Casas sve navedene optužio za *paklensko robovanje* američkih domorodaca i zatražio je da svi oni budu izopćeni iz Crkve, ali zanimljivo je kako se sam nikada nije bunio protiv španjolskog kolonijalizma i dominacije. Najveće žrtve procesa ropstva bili su Indijanci i afrički crnci, ali valja istaknuti kako ni bijeli čovjek nije ostao pošteđen.⁷¹

Ropstvo južnoameričkih domorodaca donekle je bilo specifično jer je uspjelo samo na područjima gdje su prije postojale razvijene društvene skupine; točnije, na područjima bivših civilizacija Inka i Azteka. Cilj španjolskih osvajanja uvijek su bile naseljene zone jer su se domorodci vrlo lako podčinili osvajaču, a bolesti koje bi španjolski osvajači donosili sa sobom ubrzo bi pokosile one dijelove gdje bi bile manje skupine domorodaca. Eksploatacija domorodaca vršila se u obliku prikrivenog ropstva, gdje bi oni za rad u gradovima ili rudnicima dobivali određenu nadnicu. Faktično kmetstvo, o kojemu je ranije bilo riječi, razvilo se u Meksiku, Ekvadoru, Peruu, Boliviji i Kolumbiji, ili po novom imenu, Novoj Španjolskoj. Prisilni robovski rad i dalje je postojao, ali pomorom velikog dijela domorodačkog stanovništva opstaje samo u većim sredinama. Uvođenjem amalgamiranja⁷² 1554.-1556. godine, sve više ljudi počinje raditi u rudnicima. Amalgamiranjem su ukupni

⁷⁰Braudel, *Vrijeme svijeta*, 458.

⁷¹Braudel, *Vrijeme svijeta*, 457.-459.

⁷²Obogaćivanje siromašnije rudaće uz pomoć žive.

troškovi proizvodnje smanjeni, a produktivnost i proizvodnja unutar samih rudnika eksponencijalno je porasla. Domorodci su za Španjolce započeli eksploatiranje Novoga svijeta: radom u rudnicima, poljoprivrednom proizvodnjom, vođenjem karavana mula i ljama, bez kojih mnoge kovine koje su iskorištavane u rudnicima ne bi bile u opticaju.⁷³

Engleske i francuske koloniste dočekuje drugačija situacija na sjeveru. Domorodačko stanovništvo na sjeveru bilo je brojno, ali nisu bili voljni raditi za koloniste. Sjevernu Ameriku obilježavaju dugogodišnji sukobi i ratovi s domorodačkim stanovništvom, čak i nakon formiranja SAD-a. Zbog nedostatka radne snage koju su kolonisti pronašli na sjevernoameričkom kontinentu sve do kraja 17. stoljeća, točnije 1670.-1680. godine, engleski i francuski kolonisti dovodili su ljude da rade na ugovore.⁷⁴ Takvi radnici u konačnici pristaju biti robovi na nekoliko godina kako bi kasnije mogli slobodno živjeti u Novom svijetu. Naravno, ljudi nikada ne bi pristajali na takve uvjete da publicitet nije lažno predstavljao poslove u Novom svijetu, na taj lažni publicitet dodavali su nasilje, a u Parizu su provođene i otmice ljudi. Englezi su također pribjegavali otmicama, ali su istovremeno izricali sve više teških kazni kako bi ljudi umjesto na vješala, otišli raditi u Novi svijet. Najveći priljev zatvorenika dogodio se pod Oliverom Cromwellom koji je u razdoblju između 1717. i 1779. godine poslao čak 50 000 škotskih i irskih zatvorenika.⁷⁵ Crnačko ropstvo nije prevladalo sve do 18. stoljeća i do tada postoje *servants*, no robovlasništvo se ne odvija zbog boje kože nego prema ekonomskim potrebama. Bijeli robovi nestaju jer su radili na određeni rok, ali moguće je da su bili i preskupi naspram drugih.⁷⁶ Zbog prevelike potrebe za radnom snagom, raste i cijena radnika na ugovor. Radnici na ugovor kasnije postaju nepoželjni mnogim velikim zemljoposjednicima jer bi oni nakon ispunjenog ugovora dobili dio zemljišta za sebe. Uvođenjem rasnih zakona (Massachusetts 1641., Virginija 1661. godine) oduzete su sve slobode crnom stanovništvu koje su do tada možda imali.⁷⁷ Uvođenjem rasnih zakona događa se konačni preokret s ugovornih radnika na afričko roblje koje će sljedećih 200 godina biti profitabilniji, ali i neiscrpan izvor zarade za robovlasnike.⁷⁸

⁷³Braudel, *Vrijeme svijeta*, 459.-463.

⁷⁴Francuski radnici na ugovor zovu se *engagés*, a engleski *indentured servants*

⁷⁵John Oglethorpe 1732. osniva koloniju Georgiju kako bi ondje prihvaćao zatvorenike koji su utamničeni zbog dugova.

⁷⁶Braudel, *Vrijeme svijeta*, 459.-463.

⁷⁷Afroamerikanci su također na početku dolazili kao radnici na ugovor i imali su pravo dobiti svoju zemlju nakon ispunjenja ugovora. Uvođenjem rasnih zakona sva su im prava zakonom oduzeta.

⁷⁸„Indentured Servants In The U.S.“, *History Detectives*, pristup ostvaren 27.5.2020., <https://www.pbs.org/opb/historydetectives/feature/indentured-servants-in-the-us/>

Ugovorni su radnici nakon isticanja ugovora uzimali svoje komadiće zemlje i obrađivali ih, no ne zadugo. Tijekom 16. i 17. stoljeća veliki plantažni posjedi istiskuju takva sitna zemljišta, a velika plantažna zemljišta zahtijevala su puno radne snage i materijala ili kako Fernand Braudel piše, fiksnog kapitala. U fiksni kapital svakako je spadalo i crno roblje. Golemi plantažni posjedi prije svega su bili veliki kapitalistički pothvati kojima je bilo potrebno puno fiksnog kapitala kako bi uspjeli postojati. Nakon iskorištavanja domorodačkog i bijelog stanovništva proces se odvijao prema afričkom stanovništvu sam od sebe: „Novac je ispleo tu urotu, a ne osjećaji, ni dobri ni loši“.⁷⁹

Crno roblje pokazalo se puno boljim radnicima od domorodaca jer su oni bili snažniji (govorilo se da jedan crnac vrijedi četiri domorodca), ali osim toga bili su poslušniji i odaniji jer oni nisu bili rođeni na tom kontinentu, već su istjerani iz svojih zajednica. Sve odlike koje su ih krasile učinile su ih najtraženijom robom toga doba; bili su jeftini, ali djelotvorni. Odličan primjer njihove učinkovitosti prikazani su na plantažama duhana u Virginiji i Marylandu od 1663. do 1699. godine. Do tada se na tim plantažama uzgajao duhan, ali su ga obrađivali bijeli posjednici. U navedenom periodu dolaze crni radnici i ušestorostručuju izvoz duhana na tim plantažama. Ogromna proizvodnja i izvoz stvaraju feudalnu aristokraciju koja je prije svega bila izrabljivačka.⁸⁰ Proširivanjem teritorija SAD-a (kupovina Louisiane), domorodačko je stanovništvo prisiljeno seliti se iz jednog u drugi dio države pod pritiskom Andrewa Jacksona.⁸¹ Sredinom 19. stoljeća Amerikanci dolaze sve do današnje savezne države Floride koja je tada bila utočište brojnih Seminola.⁸² Crni robovi koji su nerijetko bježali svojim gospodarima često su utočište pronalazili upravo kod Seminola. Domorodci time dolaze u kontakt s hvatanjem i kupovinom robova. Domorodci kao robovlasnici bili su puno blaži od plantažnih robovlasnika. Robovi u vlasništvu domorodaca žive sličnije afričkim robovima gdje njihova djeca nisu robovi, a brak između domorodca i roba nije neuobičajena

⁷⁹D.W.Brogan, *Introduction au livred'* E. Williams, op. cit., str 8. u Braudel, *Vrijeme svijeta*,. 463.

⁸⁰Američki Jug je sve do Industrijske revolucije primjer plantažne aristokracije i gotovo čistog feudalnog sustava.

⁸¹Sedmi predsjednik SAD-a. Robovlasnik u svojim mlađim danima, a kasnije postaje zapamćeni general iz rata 1812. godine i junak u pobjedi nad Britancima. Tijekom svog predsjedničkog mandata ostaje zapamćena njegova borba protiv središnje banke SAD-a, optuživši ih za monopol i pretjerane ekonomske privilegije. „Andrew Jackson“, *White House*, pristup ostvaren 4.6.2020., <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/andrew-jackson/>

⁸²Nazivom *Seminole* označavaju se svi sjevernoamerički domorodci koji su u 18. stoljeću prisiljeni napustiti područje južne Georgije. Svi pripadnici Seminola pripadaju domorodačkom plemenu Creek koje je naseljavalo čitavo područje današnje Georgije i Alabame. Naziv *Seminole* dodijeljen im je 1775. godine, a podrijetlo riječi vjerojatno dolazi iz jezika plemena Creek *simanó-li* koja u prijevodu znači separatisti ili izbjeglice. „Seminole“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 5.6.2020., <https://www.britannica.com/topic/Seminole-people>

pojava, što dodatno motivira robove na bijeg. U kasnijem dijelu rada bit će objašnjeno kako su južnjački robovlasnici regulirali takvo ponašanje svojih robova i tome stali na kraj.⁸³

Dolaskom Europljana na područje Antila i Gvajane stvari se dodatno pogoršavaju za crno roblje. Europski doseljenici na ovim područjima nisu mogli računati na rad domorodačkog stanovništva (na Gvajani se povlače u unutrašnjost, a na Antilima veliki broj njih umire zbog europskih bolesti). Isprva, za uzgoj duhana i indiga (uz povrće i tropsko voće koje je bilo neophodno za prehranu doseljenika) dovoljna je doseljenička radna snaga. Dolaskom šećerne trske nužni su novi radnici, a odgovor na taj problem nalazio se na afričkoj obali. Početkom 17. stoljeća Portugal ima potpuni monopol nad uvozom robova iz Afrike, a španjolski kralj izdaje *asiento*,⁸⁴ ugovor od kojega će mnogi Europljani znatno profitirati. Vladari kasnije odlučuju dati monopol nad trgovinom robljem velikim zapadnoindijskim kompanijama. Nizozemska, danska i švedska zapadnoindijska kompanija drže pravi monopol nad trgovinom, a kasnije im se priključuju i Engleska i Francuska. Sredinom 17. stoljeća na prostorima Južne Amerike i Karipskog otočja postoji više od 300 plantaža šećerne trske na kojima prevladava robovski rad. Monopol trgovine tada prevladava unutar svih kolonija, što označava prevlast Nizozemske u 17. stoljeću, ali ubrzo će tu ulogu preuzeti Engleska nakon *Zakona o plovidbi* (1651.-1660.). *Navigacijskim aktom* iz 1651. godine Crommwell pokušava suzbiti prevlast Nizozemske u kolonijalnoj trgovini i u tome uvelike uspijeva. Tim ugovorom Engleska osigurava da sva trgovina između Engleske i njezinih kolonija bude vršena njihovim brodovima. Taj potez Engleske uzrokuje Englesko-nizozemski rat 1652. godine, kojim započinje pad kolonijalne moći Nizozemske.⁸⁵ Ti događaji pokreću veliki broj krijumčarenja roblja i drugih proizvoda između Europe i novih kolonija u Americi.⁸⁶

⁸³Zinn, *Narodna povijest SAD-a*, 152.

⁸⁴*Asiento de negros* – ugovori koji su izdavani od strane španjolske krune od ranog 16. stoljeća pa sve do 18. stoljeća privatnim osobama ili drugim državama. Ugovorom je osoba/država dobila monopol nad uvozom afričkog roblja na američko tržište. Ugovorom je druga stranka dobila monopol, ali je bila vezana dopremiti španjolskoj kruni određeni broj robova u njihove američke kolonije i platiti određeni iznos kruni. Unatoč velikim troškovima koji su morali biti plaćeni za ugovore, do 18. stoljeća sklapali su ih brojni Španjolci, Portugalci, Britanci i Francuzi, kao i njihovi kraljevi. „Asiento de negros“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 6.5.2020., <https://www.britannica.com/topic/asiento-de-negros>

⁸⁵„Navigation Acts (1651, 1660)“, *NCpedia*, pristup ostvaren 7.5.2020., <https://www.ncpedia.org/navigation-acts-1651-1660>

⁸⁶*Povijest: Doba apsolutizma 10*, 505.-507.

5.1. KAPITALIZAM I AMERIČKE PLANTAŽE

Dolaskom na novi kontinent Europljani pokušavaju napraviti novu Europu krećući ispočetka. Rezultat je toga raznolikost političkih sustava u čitavoj Americi. U Kanadi prevladavaju Francuzi koji grade vlasteoski sustav, građen odozgo. Engleske kolonije grade nešto drugačiji sustav. Sjever je engleskih kolonija slobodan i pred njim je velika budućnost, dok je jug robovlasnički. Robovlasnički jug utemeljen je na radu robova na plantažama, od kojih se isprva ističu plantaže šećerne trske, a kasnije pamuka. Plantaže šećerne trske prevladavaju na Antilima i na obali Brazila. Feudalni sustavi pod španjolskim kolonistima propadaju na američkom kontinentu pod utjecajem jakog domorodačkog stanovništva. Vlasteoski sustavi koji se bave uzgojem stoke u Venezueli i unutrašnjosti Brazila napreduju i razvijaju se. Ali od svega, u radu će se pobliže prikazati plantaže šećerne trske unutar kolonija.⁸⁷

Prve plantaže šećerne trske u Americi izgrađene su 1550. godine na otoku Sao Vincente, na sjeveroistočnoj obali Brazila. Kako bi se uspješno izgradila plantaža, sa Starog se kontinenta naseljavaju gospodari i drugi pripadnici bijele rase koji su upravljali plantažom. Budući da se domorodci nisu pokorili pridošlicama, robovlasnici su prisiljeni doseljavati i radnu snagu afričkih crnaca koji su zapravo bili žila kucavica čitavih plantaža. Također su morali uvesti i samu šećernu trsku iz Europe tehnikom prerade šećera. Plantaže su se sastojale od gospodareve kuće i barake robova uz koju je bila šećerana.

Fernand Braudel prikazuje da dobit samih plantaža isprva nije bila izrazito velika; od uloženog iznosa dobit je bila četiri do pet posto. Trgovina je funkcionirala na sljedeći način: robovlasnik bi kupio robove i posudio sredstva potrebna za izgradnju plantaže, on bi prodavao žetvu, a ponekad i žetvu sitnih seljaka koji žive u njegovoj blizini. Ali on sam ovisi o trgovcima koji su smješteni u obližnjim gradovima jer oni tu robu šalju u Europu. Zaključuje se da europska trgovina upravlja prekooceanskom proizvodnjom i prodajom.⁸⁸

Robovlasnici su često nailazili na velike probleme; ako bi htjeli proširiti proizvodnju, morali bi dovesti još robova, a robovi su bili skupi. Dodatan problem pojavljivao se kada bi robovlasnik na svoje mjesto postavljao opunomoćenika ili poslovođu koji također zarađuje od postotka proizvodnje. Poslovođe bi uvijek nastojale povećati proizvodnju jer bi se time oni bogatili, a u međuvremenu bi vlasnik propadao. Plantažeri koji su proizvodili šećer, kavu,

⁸⁷Fernand Braudel, *Igra razmjene; Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, prip. i prev. August Cesarec (Zagreb, 1992), 301.

⁸⁸Braudel, *Igra razmjene*, 301-302.

indigo i pamuk često nisu bili izrazito bogati, ali zašto? Kolonijalna roba držala je visoku cijenu u Europi, ali žetve su vršene jednom godišnje i trebalo je čekati da se roba proda i da novac dođe do vlasnika plantaže, a svakodnevni troškovi plantaža bili su veoma veliki. Sve što je robovlasnik trebao od robe dolazilo je prekomorskom trgovinom koja je koštala, a cijenu su određivali trgovci i preprodavači prema svojoj volji. Još jedan veliki problem predstavljao je rat, a sukobi nisu bili rijetki, izrazito u Južnoj Americi. Ratom dolazi do manjka robe, a time i povećanja njezinih cijena. Plantažeri su bili upleteni u ogroman robno-novčani sustav gdje su bili daleko od velikih zarada.⁸⁹ Još u 15. stoljeću stvorena je iluzija da su plantaže velike tvornice novca, ali ta je iluzija ubrzo razbijena. Kreditori iz Amsterdama nerijetko su posuđivali novac danskim i engleskim plantažerima na otocima kako bi oni pokrenuli svoj posao. Kreditori su od tih poslova očekivali laku zaradu, a zapravo su postajali vlasnici tih istih plantaža za koje su novac posuđivali jer bi vlasnici ubrzo ostali bez novaca, a plantaža kao zalag ide kreditorima.⁹⁰

Ferguson prikazuje jednu drugu sliku u svom djelu *Civilizacija*. Ferguson također govori o brazilskim (općenito južnoameričkim), britanskim i kasnije američkim plantažama. Spominje se da kada bi porastao izvoz i potražnja bila velika, na brazilskim plantažama radilo bi se do 20 sati dnevno, svaki dan bez poštode. Umetnut je i citat jednog brazilskog robovlasnika koji je bez uljepšavanja izjavio: „kad je kupio roba, namjera je bila da ga iskorištava godinu dana, duže nego što rijetki uspiju preživjeti, ali da je dovoljno radio za njega da je uspio ne samo otplatiti prvotno ulaganje, nego i dobro zaraditi“.⁹¹ Takvo razmišljanje bilo je karakteristično za sve robovlasnike, oni na robove nisu gledali kao ljude s potrebama i željama, već kao alat kojim oni sebi donose profit. Robovlasnici su upravo zbog takvog pristupa živjeli u konstantnoj prijetnji od pobuna, ali su ostvarivali velike profite. Kako bi robove stavili *na svoje mjesto*, u brazilskim plantažama bile su uobičajene kazne koje su oni nazivali *novenas*, što je značilo bičevanje devet noći zaredom tijekom kojih bi se u rane utrljavala sol i mokraćna. Sredinom 19. stoljeća prosječan životni vijek jednog roba bio je samo 23 godine, a robovlasniku je bilo dovoljno da za njega radi svega pet godina kako bi se ulaganje u jednog roba udvostručilo. Sjevernoameričko ropstvo kasnije je podosta strože od onog u brazilskim i drugim južnoameričkim kolonijama. Robovi su krajem 18. stoljeća činili tri četvrtine svoga stanovništva Sjeverne Amerike. Robovi su živjeli pod zakonom koji je glasio da svi crnci ili drugi robovi trebaju služiti svome vlasniku doživotno, a sva njihova

⁸⁹Primjer gotovog novca, *kolonijalna livra* vrijedi 33% manje nego ona ista u metropolama.

⁹⁰Braudel, *Igra razmjene*, 303.-308.

⁹¹Thomas, *Slave Trade*, 633. u Ferguson, *Civilizacija*, 170.

djeca trebaju biti robovi poput svojih očeva. Kasnije je donesen i zakon kojim se dopuštalo robovlasnicima da ubiju svog roba bez pravnih posljedica. Novodonesenim zakonima robovi više nisu smatrani ljudima, već imovinom kojom je gospodar raspolagao po svojoj volji. Zanimljivo je također kako su u Južnoj Americi brakovi između robova bili dopušteni, a nije bila rijetkost i da se rob ženio osobom druge rase i tako tvorio raznovrsne hijerarhije. U Sjevernoj je Americi bilo strogo zabranjeno da se robovi žene, ali postojali su slučajevi miješanja rasa.⁹² Slučajevi su bili toliko česti da danas između petine i četvrtine svog afroameričkog stanovništva ima DNA koji potječe od Europljana.⁹³

5.2. CIJENA PLANTAŽA?

Robovlasničke plantaže i čitavo robovlasništvo su djelo kapitalizma *par excellence*, kako piše Braudel. Novac, krediti, promet i razmjena vežu ih uz istočnu obalu američkog kontinenta, a sami posjedi upravljani su iz Seville, Cadiza, Bordeauxa, Nantesa, Rouena, Amsterdama, Bristola, Liverpoola i Londona. Ali koliko su takve plantaže zapravo koštale?

Plantaže bilo koje vrste bile su veliki kapitalistički pothvati koji su zahtijevali velika kapitalna ulaganja. Ulaganja nisu obuhvaćala samo cijene robova koji su dolazili raditi, nego i cijenu zemljišta i građevina koje su se na istom nalazile, stoke, irigacijskih radova, mašinerije i drugih troškova koji su bili zahtjevi za uspješnu plantažu. R. W. Fogel daje za primjer jednu plantažu šećerne trske u Jamajci potkraj 18. stoljeća; prosječna plantaža na Jamajci ima 200 radnika i kapitalnu vrijednost od 26 400 funti (što je bilo otprilike 154 000 dolara 1860. godine, a prevedeno u današnju vrijednost, 21 milijun američkih dolara) od čega zemljište, građevine i mašinerija potrebna za proizvodnju šećera čine otprilike pola. Usporedbe radi, plantaža pamuka zahtijevala je uloge od 109 000 dolara i oko 130 radnika, što je jedan od glavnih razloga zašto su plantaže pamuka prevladavale krajem 19. stoljeća. Profiti na plantažama iznosili su otprilike deset posto investiranog kapitala, a vlasnici koji su privatno vodili čitave plantaže bile su osobe koje su uzimale taj profit (za razliku od početaka gdje su ponajviše osobe u europskim metropolama uzimale dobit, a vlasnici plantaža jedva preživljavali).⁹⁴

⁹²Najpoznatiji je primjer zasigurno onaj Thomasa Jeffersona koji je imao dijete s jednom od svojih robinja.

⁹³Ferguson, *Civilizacija*, 167-172.

⁹⁴Fogel, *Without consent or contract*, 23.-24.

5.3. PRIMJER PLANTAŽA NA JAMAJCI

Plantaže na engleskoj Jamajci izgledale su vrlo slično onima u Sant Domingu koje su ranije prikazane. Također su prisutni *casa grande* (eng. *the Great House* ili *velika kuća*), crni robovi koji dolaze iz Afrike (9 ili 10 na svakog bijelca na posjedu), ogromna polja šećerne trske, eksploatacija trgovaca i brodskih kapetana, kolonijalna funta koja također u koloniji vrijedi manje nego u metropolama (jedna livra u Engleskoj vrijedi 1,4 livre s Jamajke). Jamajka se razlikuje od drugih kolonijalnih posjeda po tome što je bila česta žrtva napada gusara iz Karipskog mora, ali kao najveći problem kasnije su se nametnuli *marooni*⁹⁵ koji bježe u otočke planine. *Marooni* kasnije pokreću dva rata.⁹⁶

Dolaskom Engleza potisnute su domorodačke obitelji koje su imale svoje male posjede gdje su uzgajale duhan, pamuk i indigo. Šećerna trska bila je skupa, zahtijevala je velika ulaganja i time započela uspon vlasnika kapitala i velikih posjeda na Jamajci. Zadaća otoka bila je da Englesku opskrbi s više od polovice šećera, a da ga ujedno šalje po većim cijenama od onih u Sant Domingu i drugih francuskih otoka. Jamajka je predstavljala kapitalistički stroj u službi bogatih koji služi gomilanju bogatstva. Takav razvoj događaja vodio je do istih posljedica kao u Sant Domingu. Najveći dio bogatstva koji je stvoren na otoku ulijevao se u metropole, a dobitak plantažera bio je svega osam do deset posto. Veliki dio uvoza i izvoza vraćao se nazad u kraljevstvo i time donosio iste dobitke kao i nacionalna trgovina. Ali gdje taj novac zapravo odlazi i koliko ga je točno Engleska zarađivala od kolonija? Braudel piše kako je 1773. godine zarada za Englesku bila oko milijun i pol funti, a novac je odlazio u trgovačke kuće, banke i državne fondove. Kao i na drugim plantažnim posjedima, postoji nekoliko bogatih doseljeničkih obitelji koje su igrale ulogu bankara zaduženim plantažerima. Takve obitelji često kontroliraju posjede iz Londona i akumuliraju novac od proizvodnje šećera, veletrgovine, posredništva i banke, što zapravo najbolje mogu činiti iz metropole kao što je London.⁹⁷

⁹⁵*Marooni* su odbjegli crni robovi

⁹⁶Nakon prvog rata dobivaju određenu autonomiju na otoku, ali nakon drugoga krajem 18.st. na koljenima mole engleskog kralja za oprost i vraćaju se u ropstvo

⁹⁷Braudel, *Igra razmjene*, 308.-310.

5.4. ZAPADNA INDIJA (WEST INDIES)

Zapadnoindijsko otočje u Karibima zauzelo je važno mjesto u svjetskoj trgovini, izrazito u trgovini Velike Britanije. Trgovina robljem koje je ondje radilo na plantažama šećera, pretvorila je Zapadnoindijske otoke u jedne od najvažnijih i najpoznatijih⁹⁸ kolonija ikad zabilježenih u povijesti imperijalizma. Po izračunima ondašnjih stručnjaka, jedna je osoba (rob ili slobodan čovjek) ondje stvorila profita kao sedam osoba na otoku. Svaka osoba koja je živjela na tom otočju donosila je deset funti čiste zarade nazad u Englesku, što je zapravo bilo dvadeset puta više nego što je bio prosjek u Velikoj Britaniji. Ondašnji ekonom, William Wood, izjavio je kako je dostatno da svaka bijela osoba zaradi profit od sedam šilinga godišnje da bi se država obogatila, a prosjek u Zapadnoindijskom otočju bio je više sedam funti po osobi.

Istraživanja ukazuju na to kako su 1775. godine britanske zapadnoindijske plantaže vrijedile 50 milijuna funti, a vlasnici plantaža šećernih trski 1788. godine tu brojku povećavaju na 70 milijuna funti. Usporedbe radi, pretpostavlja se kako su britanske plantaže godišnje unosile četiri milijuna funti čiste zarade, dok je ostatak svijeta imao milijun funti čiste zarade. I Adam Smith je potvrdio te podatke rekavši kako je bilo koja plantaža šećerne trske u području Zapadnoindijskog otočja bolja nego bilo koja privreda poznata u Americi ili Europi. Mali otoci na području Zapadnoindijskog otočja vrijedili su više nego kolonije u unutrašnjosti, štoviše, više od nekoliko njih vrijedilo je i više nego Nova Engleska, New York i Pennsylvanija zajedno. Jedini problem u tome bio je što je sva trgovina bila smještena na jednom proizvodu: šećeru. Britanija nije nudila niti zlato niti srebro, nego samo šećer, ciljano usmjeren na stvaranje monopola, pojma koji do tada nije bio poznat široj javnosti. Kolonija nije smjela proizvoditi ništa drugo osim šećera, ona je stvorena da služi državi i ništa drugo. Crno stanovništvo koje je radilo na plantažama njima nije predstavljalo moguću opasnost pobune za nezavisnost, stoga je monopolna politika mogla uspjeti preko njihovih leđa.⁹⁹

Iz toga se postavlja pitanje kako su Karipski otoci preživljavali iz same proizvodnje šećera. Zadatak Velike Britanije i Francuske¹⁰⁰ bio je da opskrbi svoje kolonije potrebnim proizvodima i resursima kako bi one normalno funkcionirale, a njihova proizvodnja morala se isključivo usmjeravati na plantaže šećera. Primjerice, Velika je Britanija na Karipsko otočje odašiljala najveći dio svoje vanjske trgovine ili izvoza. Točnije rečeno, Velika Britanija je

⁹⁸Kasnije postaju inspiracija nizozemskim, danskim i švedskim trgovcima (npr. *Dutch West Indian Company*)

⁹⁹William, *Capitalism & slavery.*, 52.-57.

¹⁰⁰Velika Britanija nije posjedovala čitavo Karipsko otočje. Štoviše, Francuska je u svojem posjedu imala najvredniju koloniju od svih: San Domingo na otočju Antili.

godišnje na Karibe slala trećinu sušene ribe, gotovo svu ukiseljenu ribu, sedam osmina sve zobi, sedam desetina kukuruza, gotovo sav grah i grašak, polovinu svog brašna, sav maslac i sir, četvrtinu riže, gotovo sav luk, pet šestina ploča od bora, hrasta i cedra, preko polovice stupova, gotovo sve obruče, sve njihove konje, ovce, svinje i perad te gotovo sav njihov sapun i svijeće. Bogatstvo koje se nalazilo na području Kariba nije imalo pramca, barem ne od vremena Manse Muse I. No ako su plantaže proizvodile šećer s tolikim uspjehom, zašto se nisu okrenule proizvodnji proizvoda od kojih bi se otoci mogli samostalno uzdržavati? Što bi tada bilo s kolonijama na kopnu? Kolonije koje su se nalazile na području današnje Sjeverne Amerike zasigurno bi doživjele veliki udarac, kao i trgovine Britanije. Velika Britanija nije dopuštala prekid uvoza prehrambenih i industrijskih namirnica na otočje kako ono ne bi pokrenulo vlastitu proizvodnju. Time su kolonije na obali bile ključ opstanka Karipskog otočja i omogućile proizvodnju samo šećera koji je Britaniji i svim kolonijama donosio ogromna bogatstva. Problem s tolikim iskorištavanjem tla do početka 18. stoljeća postao je bistro jasan, zemlja nije bila jednako plodna kao početkom iskorištavanja. Britanske plantaže zahtijevale su sve više robova, stoke i konja kako bi se obradila jednaka površina plantaža. Ulaganja britanskih robovlasnika bivaju sve veća kako bi proizvodnja parirala onom prijašnjem uspjehu. Primjera radi, francuske plantaže na otočju Sant Domingo zahtijevale su šestinu ulaganja i četiri puta manje robova nego britanske plantaže, a Britanci su iz svojih plantaža uspjeli izvući dva posto svojih ulaganja, dok su francuski robovlasnici imali profit do osamnaest posto od svojih ulaganja. Bilo je jasno kako će francuski šećer polako istisnuti britanski s europskog tržišta zbog manje cijene i netaknute kvalitete. U tom trenutku Britanci počinju shvaćati kako njihov monopol nad šećerom više ne može biti održavan¹⁰¹ i počinju se okretati alternativnim rutama.¹⁰²

Engleska je u 18. stoljeću pronašla svoj *zlatni rudnik* u Americi. Amerikanci kavu i šećer kupuju s Antila, uvoze duhan u zaljevu Chesapeake, a Britanci kontroliraju sav promet između Španjolske i Amerike te trgovinu plemenitim metalima. Industrija koja je vezana uz brodogradnju doživljava veliki uzlet u Engleskoj, posebno proizvodnja drveta i katrana s Baltika. Najvažniju ulogu u tom uzletu definitivno je imala proizvodnja šećera na Antilima. Gledajući najpopularnije proizvode koje je Engleska donosila u kolonijalnu trgovinu, šećer s Antila donosio je godišnju zaradu od 2,4 milijuna funti, duhan oko milijun, a kava i riža

¹⁰¹Britancima je u tom trenutku jedina nada bila da će Francuzi izgubiti svoje kolonije u Sedmogodišnjem ratu. Velika Britanija uspijeva pobijediti u ratu, no završetkom rata ne dobivaju nijedan Karipski otok. Velika Britanija (p)ostaje vodeća kolonija sila, a situacija na šećernim plantažama ostaje nepromijenjena.

¹⁰²William, *Capitalism & slavery.*, 108.-114.

zajedno između 300 i 500 tisuća funti. Takva zarada Engleske omogućila im je da prošire svoje tržište na Aziju. Za potrebe trgovine šećerom, samo između 1771. i 1775. godine korišteno je 459 brodova na kojima je radilo 5 500 mornara. Zbog takvog opsega trgovine jasno je zašto dolazi do tolikog iscrpljivanja zemlje na Karipskim otocima. Ali zašto ne govorimo o jednakoj zaradi za Francusku koju je imao Sant Domingo? Francuska jednostavno nije imala takvu potražnju za šećerom, što govori i podatak da je prosječan Francuz godišnje trošio oko jedne libre šećera (327 g), dok prosječan Englez troši oko 5 kg šećera. Ne treba zanemariti vrijednost francuskih kolonija, pogotovo Sant Dominga, o čijoj vrijednosti govori sporazum nakon Sedmogodišnjeg rata gdje je Francuska prepustila Engleskoj čitave Karibe kako bi ostavili svoje posjede u Antilima. Sant Domingo bio je dvostruko veći od najveće britanske kolonije na Antilima, Jamajke. Francuske kolonije imale su dvostruko više zasadenog šećera, ali također su se bavili i proizvodnjom kave, indiga, pamuka, duhana i drugih proizvoda. Zbog inflacije koja se događa nakon sporazuma u Utrechtu 1713. godine, ne može se govoriti o zaradi u Novoj Francuskoj kao u engleskim kolonijama.¹⁰³

To bogatstvo koje je dolazilo u Englesku iz kolonija promijenilo je lice Engleske u 18. stoljeću, ponajviše Parlament. Mjesta u Parlamentu često su bila žrtve mita i korupcije koje su krasile bogatstvo stvoreno kolonijalnim zlatom. Kupovina mjesta u Parlamentu bila je najnormalnija stvar, a cijene su svakim mandatom dodatno rastle. Situacija je postala takva da je jednom prilikom grof Chesterfielda 1767. godine ponudio 2 500 funti za mjesto (što je za ondašnje prilike bilo jako puno novaca) i bio ismijan pred svima jer bi bilo koji pojedinac iz zapadnoindijskih kolonija ponudio duplo; engleska je aristokracija bila izopačena korupcijom. Vlasnici plantaža u zapadnoindijskim kolonijama, kao i trgovci robljem, uvukli su se u sve slojeve britanske politike pa tako i u Dom lordova kako bi zastupali interese svojih plantažnih posjeda i trgovine kojom su se bavili. U doba emancipacije robova, nerijetki su slučajevi bili gdje su grofovi pronađeni kao robovlasnici. Primjer, grof Balcarresa posjedovao je plantaže u Jamajci gdje je radilo 640 robova koji su bili njegovi, dobio je odštetu u visini od 12 300 funti. Parlament je bio prepun zapadnoindijskih kolonijalaca i trgovina je ovisila o interesu pojedinih obitelji koje su tada bile na vlasti. Krajem 18. stoljeća događa se velika promjena u Engleskoj unutar reformiranog Parlamenta. Povećana proizvodnja i prodaja, odnosno monopol šećera, zamijenjen je pamukom. Trgovina pamukom uvelike se razlikovala od one šećerom jer nije bila vođena monopolom, već *laissez faire* politikom.¹⁰⁴ U Sjevernoj Americi razvija se kapitalistički sustav, a prvi je njegov preduvjet konkurencija koja istiskuje

¹⁰³Povijest: Doba apsolutizma 10, 507.-512.

¹⁰⁴William, *Capitalism & slavery*, 86.-97.

monopol. Želja za stvaranjem konkurentnosti bila je velika, iako je to značilo suparništvo manjih trgovaca. Konkurentnošću manji trgovci, zemljoposjednici, ali i robovlasnici imaju veću priliku sudjelovati na tržištu bez državnih restrikcija. Adam Smith prema njihovim posljedicama razlikuje monopol od konkurencije: „Cijena monopola je u svakoj prilici najviša koja se može postići...Cijena slobodne konkurencije je, naprotiv, najniža koja se može podnijeti, ne u svakoj prilici, ali tijekom bilo kojeg znatnijeg razdoblja zajedno.“¹⁰⁵ Konkurentno tržište omogućuje smanjenje cijena proizvoda, što otvara put krahu robovlasničkog sustava.

6. EKONOMSKE ZAGONETKE

U Velikoj Britaniji i Americi, čitavo 18. stoljeće pa čak i početak 19. stoljeća, opće vjerovanje bilo je kako je robovlasništvo visoko profitirajući ekonomski sustav i o tome se uopće nije raspravljalo početkom borbe protiv robovlasništva. Temelji pokreta protiv robovlasništva isprva su se temelji na moralnim i humanim interesima. Sve dok su takvi temelji postojali, zagovornici ropstva govorili su kako pokret protiv robovlasništva može ozbiljno naštetiti ekonomijama Velike Britanije i Amerike. Tako je bivalo sve do 1850-ih kada vođe pokreta, poput Williama Lloyda Garrisona,¹⁰⁶ prebacuju težište na ekonomske probleme robovlasništva. Između 1854. i 1856. godine politički uspjeh ovoga pokreta bio je nevjerojatan; pokret protiv ropstva prerasta iz manjeg političkog faktora u snažni politički pokret koji pokreće čitave države.¹⁰⁷

Što je uopće pokrenulo ta pitanja o isplativosti ropstva? Pretpostavlja se kako je uzrok tome bio nagli pad vrijednosti šećera, ali zašto? Od 1770-ih godina očituje se pad u profitu koji dolazi sa Zapadnoindijskog otočja, koje je pritjecalo u Veliku Britaniju, a na kojeg su utjecali klonula potražnja za šećerom s Kariba i pad u kvaliteti zapadnoindijskog poduzetništva. Neke kolonije, poput Barbadosa, uspjele su održati stare stope profita sve do emancipacije robova, ali na to je uvelike utjecalo ratovanje Nizozemske i Portugala koje je remetio dotok brazilskog šećera u Europu. Od nekada pozamašnih stopa profita između 40 i 50% iz sredine 17. stoljeća, stope profita uvelike opadaju otkako je započeo pokret protiv

¹⁰⁵John Kenneth Galbraith, *Američki kapitalizam: Konceptija protutežne moći* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008), 23-24.

¹⁰⁶William Lloyd Garrison, osim što je jedan od glavnih predstavnika pokreta protiv ropstva, također je krajem 19. stoljeća iskazao svoju potporu sufražetkinjama.

¹⁰⁷Fogel, *Without consent or contract*, 60.

robovlasništva i početkom 19. stoljeća on je sveden na svega 4% godišnje zarade, ali u prosjeku se uspio održati na stopi od 7% zarade.

Nakon 1790. godine događa se postupan pad u cijeni šećera koji se proizvodio na Zapadnoindijskom otočju, ali on nije uzrokovan konkurencijom španjolskih kolonija Kube i Portorika. Pad u cijeni šećera uzrokovan je britanskim pronalaskom plodnijeg tla unutar svojih kolonija i kolonija koje su pridobili zbog rata od Francuza, Nizozemaca i Španjolaca. Kolonije koje su već posjedovali, poput Jamajke, nisu mogle imati isti stupanj povećanja proizvodnje kao novoosvojene kolonije jer je već tada zabranjena interna trgovina robljem unutar britanskih kolonija. Takva politika započela je 1806. godine i već 1825. godine sva kretanja robova između otoka znatno su smanjena, ako ne i prekinuta. Unatoč tome, produktivnost je rasla, ali cijena je i dalje postepeno opadala. Takav pad cijena dodatno je ohrabrivao Britanski parlament i vladu da u potpunosti ukinu robovlasništvo u svim kolonijama.¹⁰⁸

6.1. UTJECAJ NA EKONOMIJU VELIKE BRITANIJE

Općepoznato je kako je Britanija stekla velika bogatstva kroz robovlasničku industriju i triangularnu trgovinu koja je uz nju vezana. Bogatstva koja su stekli robovlasništvom omogućila su zemlji agrarnu revoluciju, razvoj lučkih gradova poput Liverpoola i razvoj čitave države čime su se promaknuli u jednu od, ako ne i najveću svjetsku velesilu novog vijeka. Kapital koji je najednom došao na otok omogućio je razvoj banki, industrije, osiguravajućih društava, trgovine i drugih djelatnosti.¹⁰⁹

Banke i bankari raspolažu velikim dijelom tih bogatstava. Prirodan životni put jednog bankara bio je privrednik, trgovac pa potom bankar. Bankari su time bili uspješni poslovni ljudi koji su bili upoznati s raznim vrstama poslova. Poslovnjaci su se u Britaniji 18. stoljeća bavili pivarstvom, trgovali alkoholnim proizvodima, trgovali mješovitom robom, bili su brokeri, bankari itd. Mnogi povjesničari boje se i pomisliti što je taj *itd* mogao još označavati, ali nerijetko su ti poslovi obuhvaćali i triangularnu trgovinu. Dobar primjer daje banka Heywood koja je osnovana 1773. godine u Liverpoolu i kao privatna banka održala se sve do 1883. godine kada ju otkupljuje banka Liverpoola. Obitelj Heywood nerijetko se nalazi u

¹⁰⁸Fogel, *Without consent or contract*, 60.-63

¹⁰⁹Williams, *Capitalism & slavery*, 98-99.

spisima trgovanja na području Afrike sve do početka 19. stoljeća. Štoviše, bili su toliko uspješni da su otvorili i ogranak svoje banke u Manchesteru gdje je ista politika nastavljena. Nekoliko najuspješnijih Heywooda dospjelo je i do britanske gospodarske komore.¹¹⁰

Obitelj Heywood jedan je od mnogih primjera bankara koji su bili upleteni u robovlasništvo, prodaju i kupnju robova te trgovinu na Karipskom otočju¹¹¹. Primjer Liverpoola pratili su i drugi britanski gradovi kao što su Bristol, London i Glasgow. Bankari koji su imali mnoštvo svojih brodova i posada bavili su se takvim poslovima sve do kraja 18. stoljeća jer početkom 19. stoljeća abolicionizam uzima puni mah. Osim abolicionizma, veliki problemi koji se pojavljuju početkom 19. stoljeća jesu i sami robovi. Primjer iz Glasgowa govori kako su na prijelazu stoljeća cijene robova strmoglavo pale jer su oni morali biti nahranjeni i obučeni, a bolesti su odnosile živote velikog broja robova. Takvi su događaji bili nerijetki i 1795. godine dolazi do financijskog kraha banki u Glasgowu i grad doživljava najveći financijski slom u svojoj povijesti. Primjer Glasgowa govori koliko su banke Velike Britanije ovisile o trgovini robova i trgovanju s Karipskim otočjem. Kada bi trgovina robljem doživjela udarac, ekonomije čitavih gradova znatno bi se poljuljale.¹¹²

Teška industrija bila je od velike važnosti u Velikoj Britaniji za razvoj Industrijske revolucije i triangularne trgovine. Triangularna trgovina zasigurno je glavni izvor financiranja velikog broja izuma koji su doveli do revolucije. Banke o kojima je bilo govora u prijašnjem poglavlju zaslužne su za sufinanciranje Jamesa Watta i njegovog izuma: parnog stroja.¹¹³ Vlasnici plantaža šećera među prvima su uvidjeli važnost i iskoristivost parnog stroja. Oni zamjenjuju konje parnim strojevima kako bi povećali učinkovitost rada na plantažama.

Primjer važnosti triangularne trgovine i iskorištavanja afričkog ropstva prikazuje Anthony Bacon, koji je bio jedan od najvećih industrijalaca u 18. stoljeću u Britaniji. Anthony Bacon ulazi u triangularnu trgovinu tako što je isprva opskrbljivao vojnike na obalama Afrike, a potom se okreće prodaji afričkog roblja na Karipsko otočje koje mu donosi čitavo bogatstvo. Izvori govore da je Bacon između 1768. godine i 1776. godine zaradio oko 67 000 funti. Bacon pokreće tvornice novcem koji je zaradio od triangularne trgovine još 1765. godine.

¹¹⁰Williams, *Capitalism & slavery*, 98-99.

¹¹¹Drugi poznati primjeri su Thomas Leyland, William Gregson, Jonas Bold i drugi.

¹¹²Williams, *Capitalism & slavery*, 100-102.

¹¹³Williams Deacons Bank zaslužna je za financiranje Jamesa Watta i Boultona.

Svojim radom opskrbljivao je britansku vojsku artiljerijom tijekom Američkog rata za neovisnost iz čega je stekao bogatstvo.¹¹⁴

Tijekom 18. stoljeća kada je robovlasništvo bilo na svome vrhuncu i kada su kolonije na prostoru Karipskog otočja donosile najveću zaradu, Britanci su se dosjetili kako bi bilo potrebno osigurati taj *vrijedan teret* koji oni prevoze iz Afrike na obale Karipskog otočja. Jedna od prvih osiguravajućih kuća je isprva bila samo kafić *Loyd's* koji se pojavljuje kao mjesto u osiguravajućim dokumentima još krajem 17. stoljeća i ostaje čitavo 18. stoljeće. Mornari koji su zaštitili svoju robu znali su dobiti i do 15 000 funti za svoje muke koje su proživljavali na oceanu.¹¹⁵

6.2. UTJECAJ NA EKONOMIJU SAD-A

SAD je krajem 18. stoljeća ekonomski razvijena zemlja u kojoj prevladava robovlasništvo. Američki Sjever doživljava prve korake industrijalizacije koja proizlazi iz Industrijske revolucije koja je već zahvatila Europu i započinje proces abolicionizma i odmicanja od robovlasništva. Na američkom Jugu ostaje plantažerski feudalizam i njegova ekonomija ovisit će najvećim djelom o trgovini pamuka. Američka revolucija, koja je trajala od 1765. do 1783. godine, zadaje američkoj ekonomiji veliki udarac, a ponajviše južnjačkoj ekonomiji. Od svih proizvoda američkog Juga, najveći pad doživio je indigo.¹¹⁶ Indigo je bio jedan od tri proizvoda (riža, duhan i indigo) koji su se najviše izvozili s područja Juga, ali poslije revolucije indigo je isključen iz britanskog sustava carinskih cijena i isključen iz njihovih trgovačkih puteva, a američki proizvođači nisu se mogli nositi s konkurencijom koja je proizlazila iz britanskih kolonija. Do 1800. godine indigo se srozao od jednog od najvažnijih izvoznih proizvoda, a koji je zahtijevao 10% robovske radne snage prije Revolucije, do ekonomski nebitne sirovine koju su proizvodili lokalni farmeri u malim količinama. Riža i duhan doživjeli su gotovo istu sudbinu kao i indigo, ali su do sredine 19. stoljeća doživjeli kratke poraste u proizvodnji. Nasuprot tome, pamuk uspijeva preživjeti razdoblje nakon revolucije bez znatnog pada. Štoviše, potražnja za robljem od početka do sredine 19. stoljeća doživljava lagani porast. SAD je u 19. stoljeću najveći proizvođač i

¹¹⁴Williams, *Capitalism & slavery*, 102-104.

¹¹⁵Williams, *Capitalism & slavery*, 104-106.

¹¹⁶Indigo je bojilo modre boje koje je poznato od davnina. Boja koja je danas poznata kao indigo dobivala se od tzv. indigonosnih biljaka. Boja se iz biljki izvlačila iz njihovih listova pomoću vrele vode i oksidacije. Od 19. stoljeća razvijena je njegova kemijska struktura i od tada se proizvodi isključivo sintetski, što objašnjava daljnji pad cijene indiga u 19. stoljeću.

izvoznik pamuka, dok je Engleska glavni uvoznik pamuka koji je bio neophodan za razvoj njihove tekstilne industrije. Friedrich Engels tu je suradnju opisao: „Engleska i Sjedinjene Države povezane su pamučnom niti koja je, iako se čini slaba i krhka, snažnija od željeznog kabela.“¹¹⁷ Unatoč kratkim razdobljima krize, američki Jug 19. stoljeća nikada nije zahvatila zabrinutost da će robovska radna snaga prestati biti ekonomski isplativa, stoga je njihova potražnja i dalje bila velika.¹¹⁸

Nakon potpisivanja mira u Parizu 1783. godine može se pretpostaviti da američko gospodarstvo doživljava veliki udarac. Proizvode koje je Engleska mogla proizvoditi drugdje u svojoj imperiji odlučili su izbaciti iz svog carinskog sustava, stoga dolazi do velikog pada u američkoj proizvodnji duhana, riže i indiga, a pamuk uspijeva preživjeti jer su i nakon rata Englezi ostali njegov najveći uvoznik. Na robovlasničkom Jugu pamuk postaje *kralj* i on samostalno održava Jug ekonomski stabilnim, a Sjever doživljava svojevrsni procvat ekonomije uzrokovan Industrijskom revolucijom.¹¹⁹ Završetkom rata poduzetnička groznica obuzima SAD. Počinje se razvijati industrija (domaćinstvo, obrt, manufaktura), tvornice koje se bave proizvodima od pamuka dobavljaju nove strojeve iz Engleske, stvaraju se banke i raznolika trgovina. Međutim, banke nisu još uvijek dovoljno razvijene. U bankama kolaju papirnate novčanice koje su netom ranije uništile francusku ekonomiju, a sve je manje gotovog kovanog novca. Američka je mornarica ponovno morala biti izgrađena kako bi se SAD osigurao, ali također potaknuo prekomorsku trgovinu, što vrlo brzo i uspijeva. Nakon 1783. godine i dalje ne možemo govoriti o trgovačkoj dominaciji SAD-a. Engleska i dalje kontrolira trgovinu, a pravo središte kapitalizma je i dalje u Londonu; SAD zauzima drugo mjesto. Američki kapital ubrzo će preuzeti prevlast na svjetskim tržištima i London će biti zamijenjen New Yorkom kao središtem kapitalizma. Američki kapitalizam snažan je i razvijen. Ulaskom Engleske u rat s Napoleonom, SAD preuzima još veći dio svjetskog tržišta i nastavlja svoj ekonomski rast. Krajem 18. stoljeća i dalje ne možemo govoriti o nastanku kapitalizma igdje dalje, osim u Sjevernoj Americi.¹²⁰

¹¹⁷Kathryn Boodry, *August Belmont and the World the Slaves Made*, u: *Slavery's Capitalism: A New History of American Economic Development*, ur. Sven Beckert, Seth Rockman (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016), 163.

¹¹⁸Fogel, *Without consent*, 61.-64.

¹¹⁹Greg Timmons, „How Slavery Became the Economic Engine of the South“, *History*, pristup ostvaren 5.6.2020., <https://www.history.com/news/slavery-profitable-southern-economy>

¹²⁰Braudel, *Vrijeme svijeta*, 496-498.

6.3. RAZVIJENO KAPITALISTIČKO DRUŠTVO

Robovlasnička društva plešu na ritam tržišta i njegovu potražnju. Takvim ponašanjem vidljivo je postojanje razvijenog kapitalističkog društva još početkom 19. stoljeća u SAD-u. Robovlasnička društva koja su usmjerena na tržište i prate potražnju lokalnog, ali i europskog društva, prate porast i pad cijena pojedinih proizvoda i pravovremeno reagiraju na njih. Svi primjeri govore o već razvijenom kapitalističkom društvu na Zapadu. Tri proizvoda američkog Juga (riža, duhan i indigo) vrlo brzo nestaju s tržišta jer je i njihova ekonomska isplativost nestala. Rat iz 1812. godine¹²¹ pokazuje se kao prekretnica. Kako je rasla potražnja za pamukom, tako se robovlasništvo sve više okreće pamuku, napuštajući duhan i druge proizvode koji su im ranije donosili veliku zaradu. Duhan se ponovno vraća na tržište početkom Američkog građanskog rata kada je potražnja ponovno porasla. Američki robovlasnici u vrijeme Američkog građanskog rata udvostručuju proizvodnju duhana i tako njegovu cijenu vraćaju na tržišnu cijenu. Najbolji primjer fleksibilnosti robovlasnika zasigurno je onaj pamuka. Pamuk je početkom 19. stoljeća drugi najpopularniji agrarni proizvod Juga, no samo 7% poljoprivrednika zapadno od Južne Karoline i Georgije bavi se proizvodnjom pamuka. Unutar sljedeća tri desetljeća proizvodnja u zapadnim predjelima države skočila su sa 7% na nevjerojatnih 64%. Jedini problem u porastu proizvodnje pamuka bila je radna snaga. Pamuk zahtijeva puno više radne snage nego drugi usjevi (pamuk zahtijeva 70% više radne snage nego kukuruz). Robovlasnici robovsku radnu snagu pronalaze u gradovima i drugim malim farmama nabijajući im cijenu. Tako sredinom 19. stoljeća cijena robova dolazi do svog vrhunca jer zbog velike potrebe za pamukom, istovremeno je bila velika potražnja i za radnom snagom.¹²²

Sredinom 19. stoljeća SAD izrasta u veliku i moćnu državu. Početkom je stoljeća na rijeci Hudson zaplovio prvi parobrod, a do sredine stoljeća čitav Jug bio je pokriven željeznicama.¹²³ Telegrafska komunikacija između New Orleansa i Washingtona ostvarena je već 1844. godine; SAD stvara prve korake prema svjetskoj velesili koja je i danas. Koliko je

¹²¹Anglo-američki rat vođen je od 1812. do 1815. godine. Europi je on vrlo malo poznat rat zbog Napoleonskih ratova koji su vođeni u isto vrijeme na Starom kontinentu. Rat je započet kao invazija SAD-a na Kanadu (koja je i dalje bila vlasništvo Engleske). Britanske su snage veći dio rata bile uspješnije i SAD velik dio rata provodi u defenzivi. Najznačajniji događaj bilo je britansko zauzimanje Washingtona i spaljivanje Bijele kuće. Unatoč nadmoći Britanije, SAD pobjeđuje u tri ključne bitke u ratu (kod New Orleansa, Baltimorea i jezera Champlain). U konačnici obje strane vraćaju osvojene teritorije i SAD i Kanada nikada više nisu zaratili. „Vojna invazija SAD-a na Kanadu (1812.)“, *Povijest.hr*, pristup ostvaren 11.5.2020., <https://povijest.hr/nadanasnjidan/vojna-invazija-sad-a-na-kanadu-1812/>

¹²²Fogel, *Without consent or contract*, 64.-72.

¹²³Samo je američki Jug do 1860. sagradio više od 9 500 milja željeznica (trećina svih željeznica u državi), što je bilo više nego što su imale Engleska, Njemačka, Francuska i sve druge vodeće europske zemlje.

tome pridonosilo robovlasništvo, ne može sa sigurnošću reći, no jedno je sigurno: Amerikanci su vješto ulazili u poslove prateći tržišne trendove. Jedna od najvažnijih, ako ne i najvažnija roba u stvaranju SAD-a bili su afrički robovi.¹²⁴

Oni su kao i sva ostala roba imali svoju cijenu koja je varirala po njihovoj dobi, spolu, zdravlju, vještini, pouzdanosti, ali i sezoni. Budući da su se robovi uglavnom bavili poljoprivrednom proizvodnjom, sezona je bila jedan od najvažnijih čimbenika u njihovoj cijeni. Primjerice, roblje prije početka žetve bilo je znatno veće cijene nego ono poslije sezone žetve i početka sadnje. Razlika u cijeni između ovih dviju krajnosti znala je varirati do 10% ukupne cijene jednog roba. Cijena je najviše ovisila o dobi roba. Robovi imaju vrlo kratki životni vijek, tako da je već u dvadesetim godinama njihova cijena počinjala opadati. Robovlasnici su najveći popust dali na robove koji su bili označeni kao bjegunci, lijeni, lopovi, pijanci, skloni pokušajima samoubojstva ili onima koji imaju neke od *nasljednih poroka*, takvi su robovi znali biti prodavani za 65% manje od onih koji su bili njihovih godina, ali potpuno zajamčeni. Bezosjećajan pristup u trgovini robljem omogućio je mnogima da se obogate, ali isto tako i da nastane abolicionistički pokret. Postojali su i preprodavači roblja koji su se isključivo bavili kupovinom i prodajom roblja kako bi zaradili za svoj život. Trgovina robljem tijekom 19. stoljeća u SAD-u bila je provođena kao i svaka druga trgovina robom.¹²⁵

Osim ekonomskog, robovi su ostvarili i kulturalni utjecaj na čitav SAD razvojem tzv. tržišta zabave. Osim što su bili iznimno vrijedni radnici, bili su i zabavljači. Njihove pjesme i plesovi ostavili su bjelačko stanovništvo SAD-a u zavisti, što pjesnik i zabavljač Dan Emmett koristi kako bi izmislio *blackface minstrel*¹²⁶. Iako su bili u tuđem vlasništvu, robovi su i dalje iziskivali divljenje i zavist drugog stanovništva. Bijelci koji imitiraju crnačko stanovništvo, jedan je od najstarijih načina zabave u SAD-u. Takve zabave započele su dolaskom afričkih robova na novi kontinent, ali vrhunac popularnosti doživljavaju početkom 19. stoljeća izumom parobroda i širenjem željeznica kada su ljudi mogli lakše putovati kako bi vidjeli takve izvedbe. Etnomuzikolog Dan Cockrell pretpostavlja kako se do 1843. godine *blackface* pojavio u više od 20 000 nastupa na pozornici diljem Amerike. Ljudi su glumili da su crnci, pjevali i plesali kao oni i pričali njihovim dijalektom, a američkom je kazalištu to bilo uobičajeno. *Blackface* se danas često smatra uvredljivim i parodijom crnačkog stanovništva,

¹²⁴Fogel, *Without consent or contract*, 65.-66.

¹²⁵Fogel, *Without consent or contract*, 66.-70.

¹²⁶ *Blackface minstrel* nema precizan prijevod, ali bi ono značilo predstave u kojima izvođači imaju obojene face u crno i imitiraju tadašnje robovsko stanovništvo.

što je i istinito, ali analizom nekih pjesama dobiva se druga slika. Emmett i drugi autori takvih predstava zapravo izražavaju divljenje crnačkoj kulturi i njihovoj želji za slobodom. Emmet se divio njihovom slobodnom izražavanju užitka, slobodi njihovog duha i stavu da je rad za njih zapravo bila zabava. Bojanje vlastitog lica u crnu boju danas se smatra iskazivanjem rasizma, ali oni su zapravo time htjeli iskazati što je slobodnim Amerikancima falilo u njihovim životima.¹²⁷

6.4. INDUSTRIJALIZACIJA I AMERIČKI JUG

Prva industrijska revolucija bila je između 1760. i 1840. godine; odvija se u Europi i SAD-u. Industrijalizacija se isprva događa u Engleskoj koja je najviše uznapredovala dolaskom 18. stoljeća. Industrijalizaciju najprije pokreće napredak prirodnih znanosti i promjena načina proizvodnje u poljoprivredi i rudarstvu. Engleska je prije svih bila spremna na takve promjene jer je postojao kapital koji je mogao zadovoljiti potrebe revolucije. Kapital nužan za Industrijsku revoluciju stvorile su i druge europske zemlje, a tako i SAD uz pomoć transatlantske trgovine i robovlasništva. Engleska početkom 18. stoljeća ima sve uvjete za industrijalizaciju: kapital, radnu snagu, razvitak građanskog društva i ukidanje industrijskog monopola. Kako bi ostvarili značajnu prednost nad svojim konkurentima, Engleska strogo zabranjuje izvoz novih strojeva i iseljavanja mehaničara i industrijskih radnika koji su na tim strojevima radili. Zbog toga što Engleska nije bila voljna podijeliti svoja znanja te zbog Napoleonskih ratova početkom 19. stoljeća, ostatak Europe znatno zaostaje za Engleskom u industrijskom razvoju. Usporene Napoleonskim ratovima i nedostatkom kapitala, Francuska i Njemačka tek 40-ih godina 18. stoljeća uspijevaju uhvatiti korak za Engleskom. Organiziraju se velike manufakture, a ponajviše se razvijaju velike gradske robne kuće. Englesku, Njemačku i Francusku pratio je ostatak Europe, a tako i SAD. Navedene promjene zahvaćaju gotovo isključivo gradove, dok položaj seoskog ratarstva ostaje gotovo nepromijenjen.¹²⁸

Do početka Građanskog rata 1861. godine Jug je godišnje proizvodio oko 4,9 milijuna bala pamuka koji se većinom izvezio u sjevernjačkim lukama. Negativna strana masovne proizvodnje pamuka bilo je iscrpljivanje zemlje. Pamuk je vrlo brzo crpio zemlju i bilo je potrebno sve više gnojiva kako bi zemlja dala jednake rezultate. Cijena gnojiva skače, a isplativost pamuka počinje opadati. Američki Jug bio je poznat kao ratarsko područje i držao

¹²⁷Thaddeus Russell, *Renegade History of the United States* (New York: Free Press, 2010), 54-56.

¹²⁸Kulischer, *Opća ekonomska povijest*, 426-450.

je korak sa Sjeverom sve do 1815. godine kada Sjever prati trend Industrijske revolucije koja je započela u Europi. Jug ne prati industrijalizaciju Sjevera; samo 20% svih manufaktura u SAD-u nalazi se na Jugu. Upravo su zbog toga i plaće na Jugu bile znatno manje nego one na Sjeveru. Prosječna plaća radnika na Sjeveru bila je 141 dolar, a na Jugu 103 dolara. Kada je Jug odlučio industrijalizirati, on nije mogao pratiti industrijalizaciju Sjevera zbog nedostatka kapitala, modernih tehnologija, istreniranih menadžera i nedostatka pouzdanog prijevoza. Na Sjeveru novonastali konglomerati i dioničari ulažu u industrijalizaciju, dok na Jugu robovlasnici ulažu u industrijalizaciju. Također, kao jedan od problema naveden je nedostatak menadžera. Menadžeri nisu bili motivirani raditi na Jugu zbog njihove orkanske klime pa su zahtijevali veće plaće nego na Sjeveru. Prijevoz se istaknuo kao jedan od temeljnih problema transporta proizvoda. Željeznice nisu bile dovoljno financirane od strane države i vlade, stoga je prijevoz bio neefikasan i skup. Na Sjeveru su najbolje zarađivale države koje su bile smještene uz granice i nisu morale trošiti puno novca na prijevoz proizvoda. Veliki broj sirovih proizvoda koji su proizvedeni na Jugu su upravo tamo i prodavani. Jug nije uspio svoje proizvode plasirati na Sjever, a o daljnjim trgovačkim partnerima nisu ni pomišljali. Proizvodi su uspjeli prijeći na granice Sjevera jedino uz pomoć njihovih trgovaca. Problemi su se nastavljali i industrijalizacija nije hvatala korak za Sjeverom. Industrijalizacija je u velikom dijelu bila smještena u gradove, Jug je imao samo 10% gradskog stanovništva, a industrije su proizvodile proizvode koji su jedino koristili potrebama plantažera.

Postojale su i pozitivne strane industrijalizacije na Jugu. Zbog potreba robovlasničke ekonomije, na Jugu se razvijaju industrije: tekstil, rudarstvo, šumarstvo, proizvodnja željeza i oblikovanja drveta (glodanje), koje su bile prijeko potrebne za rad na plantažama. Robovi se vrlo brzo snalaze u industrijskom radu i nerijetko su bili pozivani raditi na željeznicama, popravljanju cesta i sustava navodnjavanja. U desetljeću prije Građanskog rata pretpostavlja se da je u industriji radilo oko 4 milijuna robova na američkom Jugu. Robovi koji su radili u industriji, veći dio njih bio je u posjedu vlasnika industrije (njih 80%), dok je njih 20% bilo pozajmljeno od robovlasnika na jedan mjesec ili godinu. Poslodavci su isprva nevoljko zapošljavali robove da rade u industriji jer su smatrali da oni nisu sposobni obavljati složene poslove. Kada se uspostavilo da su troškovi kupovine ili iznajmljivanja robova bili dvije trećine manji nego zaposliti slobodnog čovjeka, to postaje opća praksa. Robovi su nerijetko postajali i nadglednici radova u tvornicama. S vremenom, poslodavci u tvornicama imaju sve veći broj robova nego slobodnih radnika, što potiče dodatnu odbojnost prema robovima od strane bijelog stanovništva. Zbog rada u industriji dolazi do porasta broja gradskih robova koji

su živjeli nešto bolji život od onih na plantažama. Industrija Juga konačno uspijeva stati na noge.¹²⁹

Robovlasništvo se za neke gospodare iskazalo neizmjerljivo isplativo, no nisu svi dijelili istu sudbinu. Ovu tezu dokazuje primjer dvojice robovlasnika: Jamesa Madisona i Landona Cartera. James Madison prije Američke revolucije jednom britanskom posjetitelju izjavljuje kako je na jednom robu moguće zaraditi 257 dolara, dok njegovo održavanje na godinu može koštati 12 ili 13 dolara. Drugu stranu priče čini Landon Carter koji je bio robovlasnik pedeset godina ranije. Carter piše kako njegovi robovi uopće ne žele raditi i pokazuju nekooperativnost da se on zapitao ima li ih smisla uopće posjedovati.¹³⁰ Robovlasnicima je bilo jasno da će se ova druga slika sve češće ponavljati, što dokazuje i govor guvernera Virginije, Alexandera Spotswooda, na skupštini iz 1710. godine:

...sloboda nosi kapu koja bez jezika može otkupiti sve one koji čeznu da se otarase okova ropstva, a pobunu kao takvu svakako bi mogle pratiti najgroznije posljedice, stoga mislim da ne možemo uraniti ako se osiguramo protiv toga, i pripremajući se što bolje za obranu i donošenjem zakona kojim ćemo spriječiti dogovaranje tih crnaca.¹³¹

Zakoni koji su doneseni da bi se spriječio bijeg robova bili su zastrašujući. Svaki rob koji bi pokušao pobjeći i da se nije odmah vratio na plantažu svog gospodara mogao je biti ubijen ili ozlijeđen na bilo koji *prikladan* način. Ako bi se roba uhvatilo, on bi bio izveden pred sud gdje bi mu bila iznesena *pravedna* kazna, koja je mogla biti trganje udova ili nešto drugo. Takvim kaznama i zakonima htjelo se zastrašiti druge robove da bi se oni odvratili od ponavljanja takvih radnji. Gospodari su prisiljeni uvesti raznovrsne sustave *odgoja* koji su bili psihički i fizički. Gospodari su bili svjesni da velik broj robova nije rođeno takvo, oni su bili pametniji od toga, moralo ih se natjerati da budu poslušni robovi. Učilo ih se disciplini kako bi se ideja o njihovoj inferiornosti utisnula u njihov um. Disciplina se koristila do njihove starosti, kada su postali nemoćni činiti devijantna ponašanja.¹³² Kako bi se nadgledalo ponašanje robova, gospodari su zapošljavali nadglednike. Nadglednikov posao bio je osigurati da robovi obave što više posla, koliko god je fizički moguće. Kako bi to bilo ostvareno, nadglednici su često pribjegavali nasilju. Robovi su na sve moguće načine pokušavali istjerati nadglednike s plantaža i često su se žalili da se nad njima postupa nepravedno i surovo.

¹²⁹„The Economic Impact of Slavery in the South“, *Encyclopedia*, pristup ostvaren 22.5.2020., <https://www.encyclopedia.com/humanities/applied-and-social-sciences-magazines/economic-impact-slavery-south>

¹³⁰Zinn, *Narodna povijest SAD-a*, 52-53.

¹³¹Zinn, *Narodna povijest SAD-a*, 53.

¹³²Zinn, *Narodna povijest SAD-a*, 54-55.

Gospodari nisu imali drugog izbora nego otpustiti nadglednike ako bi se ovakvi slučajevi dogodili jer je njima primarno zaštititi svoju *robu*. Kada bi se nadglednika otpustilo, njegovo bi mjesto zauzeo *driver*.¹³³ Glavna razlika između nadglednika i *drivera* bila je što je *driver* isključivo bio jedan od robova. Robovi nisu htjeli raditi taj posao jer bi bili omraženi od ostatka robova, ali gospodar bi uspio nagovoriti robove dajući im bolje privilegije za obavljanje toga posla. Robovi koji su obavljali posao *drivera* nerijetko su bili zlostavljani od ostatka robova.¹³⁴

6.5. FINANCIJSKA ODRŽIVOST KOLONIJALNOG PAKTA?

Kolonije su bile vrlo teško održivi posjedi jer su imale poprilično negativnu financijsku bilancu. Kolonijalni posjedi služe isključivo kako bi se bogatile metropole, a ne one same. Engleske kolonije, primjerice, konstantno su bile bez novca, ali Engleska za to nije marila. Engleska je marila da kolonija ima pozitivnu financijsku bilancu prema njima, odnosno, da oni dobivaju gotovinu iz kolonija, a ne da oni njima nju moraju slati. Thomas Jefferson opisao je da su kolonije: „nešto poput anektiranih posjeda nekolicine trgovačkih kuća u Londonu“.¹³⁵

Takva kontrola nad kolonijama nije mogla uroditi ničim dobrim, tako da se s vremenom kolonijalni sustav počinje iskrivljavati, pojedinci djeluju u svom interesu, a ne u interesu države, povećava se broj krijumčarenja, a carine nisu bile djelotvorne. S vremenom zbog porasta razmjene američki privrednici jačaju i stječu veliko novčano bogatstvo. Što je to značilo za Europu? Dio robe koji se proizvodio ne bi odlazio u Europu nego bi zbog tijeka tržišta ostajao na američkom tlu i tamo se preprodavao i pomagao rastu njihove ekonomije. Pojava zlata u 18. stoljeću mijenja sve. Savjetnik španjolskom kralju 7. svibnja 1751. piše da mnogi rudari: „očevidno moraju dugovati cijenu robova koje posjeduju, tako da je onaj koji je naizgled bogat, zapravo siromašan, dok su mnogi koji žive poput siromaha, zapravo bogati“.¹³⁶ U prijevodu to znači da vlasnik nekog rudnika/ispirališta zlata radi na predujam koji su mu dali trgovci i kojim je kupio svoje robove.

Od takve situacije najviše profitiraju mjesni trgovci što potvrđuje i podatak da je u španjolskim kolonijama u 18. stoljeću bilo toliko bogatih trgovaca da se govorilo da je Španjolska kolonija svojih kolonija. Španjolske će vlasti iskazati svoje nezadovoljstvo prema

¹³³Ne postoji hrvatska inačica ove vrste posla.

¹³⁴„Slave Life and Slave Codes“, *U.S. History*, pristup ostvaren 26.5.2020., <https://www.ushistory.org/us/27b.asp>

¹³⁵Braudel, *Vrijeme svijeta*, 486.-487.

¹³⁶Braudel, *Vrijeme svijeta*, 469.

tim trgovcima u ratovima koji će uslijediti, ali isto će tako biti i u ostalim kolonijama. Meksiko u početku 19. stoljeća postaje dom velikom broju trgovaca iz Španjolske koji se dolaze brzo obogatiti. Meksički revolucionar Miguel Hidalgo y Costilla¹³⁷ izjavio je: „Katolici su samo zbog politike, njihov bog je novac“.¹³⁸

Sredinom 18. stoljeća postavljaju se pitanja o općenitoj isplativosti i efikasnosti robova. U vrijeme kad su robovi bili nosioci razvoja i ekonomskog boljitka, Benjamin Franklin postavio je pitanje o njihovoj isplativosti. Franklin u svom eseju iz 1751. godine dokazuje kako slobodni radnici donose bolje rezultate od robova, odnosno, dokazuje da su isplativiji. Franklinov esej čitan je u Engleskoj i Francuskoj te potiče Adama Smitha da se dotakne tog pitanja. Adam Smith, iako ne spominje Franklinov esej, govori kako su slobodni radnici puno jeftiniji od robova, unatoč visokim cijenama slobodnih radnika u gradovima kao što su Boston, New York i Philadelphia. Njihove definicije efikasnosti bile su slične onima koje ekonomisti koriste danas, razlika *outputa* i *inputa*. *Input*, odnosno ulaganja, uglavnom se odnosi na zemlju, radnu snagu i početni kapital, budući da su se robovi uglavnom bavili poljoprivredom. *Output* predstavlja proizvodnju, odnosno proizvode koji proizlaze iz njihovog rada i ulaganja robovlasnika. Problem u tim izračunima predstavljaju uvjeti u kojima rade robovi i slobodni radnici. Robovi su gotovo uvijek imali bolju, plodniju zemlju, bolje alate za rad i više životinja. Kada bi sve to uzeli u obzir i izjednačili uvjete rada robova i slobodnih radnika, manje farme na kojima je radilo od 1 do 15 robova gube prednost nad slobodnim radnicima i njihova efikasnost gotovo pa nestaje. Prednost robovlasništva nad slobodnim radom vidi se na velikim plantažama koje su bile dom za više od 16 robova. Što je više robova radilo na plantažama, to je bila bolja raspodjela rada i oni radnici koji su bili najbolji i najspremniji, uvijek su radili najteže poslove. Plantaže na kojima je radilo više od 16 robova imale su značajnu prednost nad manjim farmama, radili na njima robovi ili slobodni radnici, ali kako? Velike plantaže koristile su *gang system* (sustav bandi). Plantaže na kojima je zastupljen sustav bandi imale su 39% više efikasnosti nego bilo koje druge farme.¹³⁹

Sustav bandi pojam je koji nije toliko zastupljen u hrvatskoj literaturi i stoga ga je potrebno dodatno objasniti. Sustav bandi označuje oblik rada koji je bio zastupljen na američkim plantažama/farmama u vrijeme robovlasništva. Sustav bandi zahtijevao je strogu podjelu rada koja je bazirana na strogoj mehaniziranoj sinkronizaciji rada. Najveća učinkovitost sustava bandi bila je ostvarena na jednostavnim, ponavljajućim zadacima koji su

¹³⁷Miguel Hidalgo y Costilla, svećenik i vođa Meksičkog rata za neovisnost 1810. godine.

¹³⁸Braudel, *Vrijeme svijeta*, 470.

¹³⁹Fogel, *Without consent or contract*, 72.-74.

obavljani brzo i visokim intenzitetom. Sustavu bandi na američkim su plantažama u jednu ruku prethodile pokretne trake koje će izrasti iz Industrijske revolucije. Sustav bandi isprva se pojavljuje na Karipskim otocima prije nego što je integriran na farme u Marylandu i Virginiji te na drugim plantažama pamuka gdje će ostaviti najveći trag. Sam sustav temeljio se na podjelama u grupe. Naj snažniji i najbrži radnici išli su prvi i postavljali tempo, dok su ih drugi pratili i radili onaj posao koji im nameću oni ispred njih. Primjerice, prvi kopaju rupe i rade razmak između njih, druga ih skupina prati i u njih stavlja sjeme pamuka, a treća skupina zakopava rupe. Sve je to rađeno uz nadzor, bičeve i viku onih koje zapošljava robovlasnik. Budući da je takva raspodjela posla bila najopresivnija i monotona, robovi su nerijetko započinjali pjesme kako bi si olakšali svakodnevicu, a unatoč brojnim pokušajima zabrana, pjesme su održane. Ta vrsta posla zabranjena je Trinaestim amandmanom nakon Američkog građanskog rata, no održana je među zatvorenicima.¹⁴⁰

Kada bi usporedili količinu rada koju su obavljali slobodni radnici i robovi, dobili bi iznenađujuće rezultate. Plantaže koje su imale implementiran sustav bandi strogo su pratile raspored rada svih robova koji su radili za njih. Robovi koji su radili na plantažama pamuka radili su u prosjeku 2 800 sati godišnje ili 281 dan godišnje, što je zapravo puno manje od mogućeg maksimuma koji su mogli ostvariti. Plantaže koje su koristile sustav bandi strogo su pazile na raspored, nije se radilo nedjeljom (osim u rijetkim prigodama), robovi su bili oslobođeni rada kada su bili bolesni i nije se radilo u vrijeme kiše i drugih vremenskih nepogoda. U proljeće, ljeto i jesen prosječni radni tjedan bio je između 57 i 60 sati, a zimi oko 40 sati. Usporedivši te brojke sa slobodnim radnicima na Sjeveru, dobiju se zanimljivi rezultati. Običan radnik na Sjeveru radio je u prosjeku 3 200 sati godišnje, što je 10% više od robova na američkom Jugu. To nameće zaključak da su robovi bili manje eksploatirani od običnih radnika, no je li zapravo bilo tako? Sustav bandi pod kojim su robovi radili nametnuo je intenzivniji rad po satu, naspram većih satnica rada. Upravo taj intenzivniji rad bio je razlog 39% većoj produktivnosti sustava bandi. Čitav princip sustava bandi baziran je na brzini i intenzitetu rada robova, tako da su robovi radili otprilike 76% intenzivnije od običnih radnika. Rob koji radi u sustavu bandi mogao je obaviti jednak posao u 35 minuta kao običan farmer u čitavom satu koristeći tradicionalne metode rada. Upravo iza intenziteta i količine posla koju su robovi radili, krije se njihova eksploatacija. Valja istaknuti kako se sustav bandi implementirao, osim na plantažama pamuka i na drugim plantažama kako bi se ostvario što veći dobitak. Ponovnim porastom potražnje za šećerom, 100% svih američkih plantaža šećera

¹⁴⁰ „Gang System“, *Encyclopedia*, pristup ostvaren 16.5.2020., <https://www.encyclopedia.com/humanities/applied-and-social-sciences-magazines/gang-system>

okrenulo se sustavu bandi. Također, isti su implementirali indigo, konoplju, duhan i rižu. U proizvodnji duhana nije bilo previše prilika za raspodjelu rada, tako da je proizvodnja duhana u najvećem djelu održana na malim farmama robova i slobodnih radnika.¹⁴¹

Drugu stranu priče o produktivnosti robova priča američki pejzažni arhitekt i novinar Frederick Law Olmsted. Olmsted je 1850-ih jednu godinu proveo putujući po američkom Jugu i o tome napisao tri članka. Najviše mu je od svega u pamćenju ostala neefikasnost robova koji su se kretali: „jako sporo i smotano“. Iz njegovih spisa doznaje se kako su robovi izbjegavali svaku priliku za rad i tako navodi jedan primjer iz Charlestonea. Olmsted piše kako je nadglednik na konju jahao između robova kako bi se uvjerio da rade, a kad god bi on okrenuo svoja leđa, ta bi skupina robova prestala s radom i počeli bi tek kad bi se on vraćao. Olmsted nije opisivao njihov rad kao mukotrpan i težak te je smatrao da bi se takav rad na Sjeveru puno brže obavio rukama slobodnih i plaćenih radnika. Robovlasnici su odbijali optužbe abolicionista o neefikasnosti njihovih robova, ali su međusobno znali da je to istina. Robove nije bilo briga za razvoj ekonomije i industrije, nego su radili jer su morali. Olmsted piše kako je na svakoj plantaži koju je posjetio bio barem jedan rob koji nije radio zbog bolesti. Robovi su nerijetko uzimali bolest kao ispriku da ne rade, a takvim ponašanjem robova, robovlasnici su gubili jako puno radnih dana u godini. Olmsted na plantaži Bowles pronalazi slučaj da se u jednoj godini nije radilo 159 dana, a samo 5 od tih dana bila je nedjelja kada se najmanje radilo. Budući da robovi nisu imali godišnjeg odmora, oni su pronalazi druge načine da se odmore. Bivši rob, Lorenzo L. Ivy, posvjedočio je kako su robovi nerijetko bježali u šume na nekoliko tjedana kako bi uzeli odmor od rada, a potom bi se vratili na plantaže. Robovlasnici nisu imali odgovor na takvo ponašanje robova, a uz to su im morali osigurati materijale, toplu odjeću, smještaj, hranu i zdravstvenu brigu; robovlasništvo je postajalo sve manje isplativo.¹⁴²

¹⁴¹Fogel, *Without consent or contract*, 74.-80.

¹⁴²Russell, *Renegade History*, 68-71.

6.6. ROBOVLASNIŠTVO KAO EKONOMSKI POKRETAČ

Još krajem 18. stoljeća počelo se propitkivati je li robovlasništvo moralno ispravan način zarade. Krajem 18. stoljeća u SAD-u živi oko 700 000 robova čija je vrijednost procijenjena na današnjih 210 milijuna američkih dolara. SAD u tom trenutku nije bio spreman odbaciti robovlasništvo kao društveni sustav, ni u slučaju da se svi ljudi zakonski proglašaju jednakima. Ekonomski dobitak robovlasnika i plantažera stavljen je na prvo mjesto. Upravo zbog tih razloga, unatoč ukidanju robovlasništva na Sjeveru 1807. godine, robovlasništvo će se nastaviti sve do 1860-ih godina.

Kada bi uspoređivali industrijski razvitak Sjevera i Juga, Sjever je bio daleko nadmoćniji, ali to ne znači da je Jug bio siromašan. Kada bi se prije Američkog građanskog rata izdvojila Konfederacija kao zasebna svjetska država, ona bi bila četvrta najbogatija i to samo na temelju robovlasništva i proizvodnje pamuka. Jug prije Američkog građanskog rata proizvodi 75% svjetskog pamuka. Ulaganja u pamuk početkom 19. stoljeća pokazala su se južnjačkim poljoprivrednicima kao veliki pogodak i velik broj njih postao je milijunašima. Veliki korak tome bio je izum Elija Whitneyja iz 1794. godine: pamučni mlin. Pomoću pamučnog mlina robovi su mogli preraditi deset puta više pamuka nego što su prerađivali samostalno. Neki su naivno pomislili da će tim izumom robovi postati tehnički višak, ali dogodilo se upravo suprotno. Povećanjem proizvodnje, porasla je i potražnja, a robovi su bili najsposobniji da udovolje zahtjevima Engleske i Nove Engleske (na Sjeveru). Povećanjem potražnje za pamukom grade se veliki trgovački brodovi koji su mogli prevoziti velike terete preko oceana. Takvom potražnjom i proizvodnjom, pamuk postaje oslonac južnjačke ekonomije. Utjecaj ovakvog uspjeha nije stao na Jugu. Na Sjeveru i u Europi (ponajviše Engleskoj) tekstilna industrija raste, a financijska i trgovačka središta bilježe velike dobitke. Banke u New Yorku i Londonu osiguravale su kapital za nove plantaže i time neposredno odobravalu robovlasništvo. Budući da su robovi činili znatni dio posjeda robovlasnika, oni su ujedno postali i izvor prihoda za lokalne i državne blagajne putem oporezivanja. Na Jugu se razvija plantažna aristokracija. Do početka 19. stoljeća robovlasništvo i pamuk postali su glavni dijelovi razvoja američke ekonomije, sve dok se nije pojavio abolicionistički pokret. Abolicionizam sredinom 19. stoljeća dobiva potporu Kongresa koji donosi nove carine i poreze kako bi pomogao sjevernjačkoj industriji u njezinoj borbi s europskom konkurencijom. Jug shvaća da iz toga nema izlaza i počinje pomišljati o formiranju vlastite države, Konfederacije. Unatoč nadmoćnoj industriji Unije i većem broju stanovnika, Konfederacija

vjeruje u uspjeh tog poteza zbog rastuće ekonomije pamuka. Odvajanjem od Unije, Konfederacija započinje početak kraja robovlasničkog sustava.¹⁴³

Takav razvoj američke ekonomije popraćen je i proliferacijom banaka. Kada je bila najveća potražnja za pamukom 1830-ih godina, na Jugu je otvoreno 700 banaka, a tijekom desetljeća će se otvoriti još njih 200. Kapital je tih banaka zajedno premašivao 358 milijuna današnjih dolara. Sustav je funkcionirao tako da su banke bile privatizirane ili ih je sufinancirala država. Banke bi prodavale hipotekarske kredite plantažerima, koji bi pomoću hipoteka otplaćivali svoje plantaže (koje su dosezale i do dvije trećine tržišne vrijednosti plantaža). Banke bi potom ponovno izdavale obveznice (od navedenih kredita) koje bi prodavali na burzama na sjeveroistoku države ili u Londonu. Pomoću tog sistema, robovlasnici bi dobivali kapital, a jamstvo bi bili njihova plantaža i proizvod. Sve dok je cijena proizvoda bila stabilna, takav je sustav funkcionirao. Banke su pružale kapital i kredit¹⁴⁴ plantažerima. Protiv takvog sistema banaka i privilegiranja pojedinaca, kasnije će se boriti Andrew Jackson. Krediti tada postaju sve češća pojava kako bi se omogućilo robovlasnicima da kupe što veći broj robova, kako bi imali što veću proizvodnju. Kako su krediti bivali sve češći, banke su bile prisiljene uzimati polog kako bi osigurali svoj novac. Kada bi se prodala roba za koju se uzimao kredit, kreditori bi uzimali određeni postotak na prodanu količinu ili iznos. U toj igri pojavljuju se i preprodavači (*factors*), koji su za komisiju od 2,5 posto, robovlasnicima prodavali njihov proizvod i radili druge usluge koje su bile zatražene (kupovina tkanine, namirnica, vina, a nudili su i usluge skladištenja, transporta, popravka robe i drugo). Banke, krediti, pozajmice, kamate, preprodaje i ostali jasni su čimbenici razvijenog bankarskog sustava u SAD-u u 19. stoljeću, a zasluge za njega mogu se pripisati robovlasništvu i proizvodnji pamuka.¹⁴⁵

¹⁴³Greg Timmons, „How Slavery Became the Economic Engine of the South“, *History*, pristup ostvaren 5.6.2020., <https://www.history.com/news/slavery-profitable-southern-economy>

¹⁴⁴Kredit je funkcionirao tako da je omogućavao robovlasnicima (plantažerima) da prodaju pamuk (ili drugi proizvod) kako bi kupili nove robove koji će im u budućnosti napraviti više pamuka, kako bi oni kupili više robova itd.

¹⁴⁵Kathryn Boodry, *August Belmont and the World the Slaves Made*, 167-169.

7. KRAJ ROBOVLASNIŠTVA

Robovlasništvo do kraja 18. stoljeća polako gubi svoju financijsku isplativost kakvu je imalo ranije, borbe protiv njega postaju sve žešće, abolicionizam dolazi u punom zamahu. Tijekom 18. i 19. stoljeća sve veću ulogu igraju misionarske organizacije i humanitarni pokreti koji se protive robovlasništvu i trgovini robljem te se zalažu za upoznavanje afričkog kontinenta, pokrštavanju afričkog kontinenta i provedbi legalne trgovine. Ali zašto je trgovina robljem izgubila financijsku prevagu koju je držala toliko dugo? Sav novac koji je proizašao iz trgovine robljem prouzročivao je industrijsku revoluciju, ponajprije u Velikoj Britaniji. Rob postaje sekundaran, sve se više ulaže u tvornice, a slobodan radnik počinje se više cijiniti jer se smatra boljim temeljem društva.¹⁴⁶ Roba se na posao moralo prisiljavati jer on u njemu nije imao vlastitih interesa, a plaćanje i kupovanje nisu bili u njihovoj mogućnosti kako bi doprinosili ekonomskom razvoju neke zajednice. Robovlasništvo u novom kapitalističkom društvu postaje zastarjela institucija.¹⁴⁷

Abolicionisti su dugi niz godina pokušavali ukinuti ropstvo gledajući na humanu stranu, no čim je ropstvo izgubilo svoju ekonomsku isplativost, pokrenut je domino efekt. Djelovanjem budućeg drugog predsjednika SAD-a, Johna Adamsa, krajem 18. stoljeća započet je proces ukidanja robovlasništva na Sjeveru. John Adams bio je najzvučnije ime potpisnika Ustava Massachusettsa, dokumenta koji postaje služben 1780. godine i kojim se ustavno ukida robovlasništvo. Vermont proglašava djelomično ukidanje robovlasništva 1791. godine, a Pennsylvania 1780. godine. Danska je pokrenula korake prema ukidanju trgovine ropstva još 1792. godine kada je odlučeno da se nakon 1802. godine, u područjima pod danskom vlašću, više neće trgovati robljem. Francuska je preduhitrila Dansku i ukinula ropstvo i trgovinu robljem još 1794. godine, no ono je obnovljeno 1799. godine, ali doživljava svoj konačan kraj nakon Napoleonskih ratova 1815. godine. Britanija svoje korake poduzima 1806. godine kada ukida međunarodnu trgovinu robljem, a 1807. godine i svu trgovinu robljem; SAD iste godine kao i Britanija ukida trgovinu robljem. Nadalje ukidaju: Nizozemska 1814. godine, Španjolska i Portugal 1817. godine svu trgovinu sjeverno od ekvatora, Brazil 1851. godine, a sveukupna transatlantska trgovina robljem prekinuta je 1867. godine kada je trgovina ukinuta na Kubi. Europske velesile prekinule su trgovinu robljem

¹⁴⁶Rob, iako je bio besplatan, trudio se samo onoliko koliko je bilo dovoljno da izbjegne kazne svojih gospodara. Slobodan će se radnik uvijek truditi kako bi njegov posao bio lakši, a time možda i plaća veća.

¹⁴⁷Markasović, *Transatlantska trgovina robljem*, 144.

zbog metropolitanskih pritisaka,¹⁴⁸ SAD to čini kroz konstitucijski pakt između američkog Sjevera i Juga, dok u zemljama kao što su Brazil i Kuba, gdje je trgovina robljem najduže opstala, metropolitanski pritisak bio je iznimno slab ili nikakav.¹⁴⁹

Kako bi se spriječila situacija koja se dogodila u Francuskoj, na britansku inicijativu osnovan je sustav presretanja brodova i pregledavanja njihovog tereta kako bi se zasigurno znalo da brod ne prevozi robove. Britaniju su u toj inicijativi podržale Portugal, Španjolska i Nizozemska. Potaknuti tom inicijativom 1819. godine, Britanija osniva Odjel za trgovinu robljem, koji je imao vlastiti eskadron brodova. Između 1820. i 1870. godine Britanci su uz obale zapadne Afrike uhvatili gotovo 1600 brodova koji su prevozili robove i time oslobodili oko 150 000 ljudi. Velika Britanija zasigurno je odigrala ključnu ulogu u zaustavljanju (ili ograničavanju) trgovine robljem, a odigrala je glavnu ulogu u njegovom odigravanju više od protekla tri stoljeća. Eltis u svom radu uzima period od 1750. godine do 1807. godine kada su Britanci i dalje aktivno sudjelovali u trgovini robljem. Napominje kako je Britanija i dalje vodila glavnu riječ u trgovini i kako je većina robova plovila upravo pod britanskom zastavom, no Eltis postavlja pitanje što bi se dogodilo da je Britanija izašla još 1750. godine. Nekoliko istraživanja dokazuje kako bi vrlo vjerojatno netko drugi zauzeo mjesto Britanaca i da bi prijevoz robova u Amerike doživio pad od minimalno 5%.¹⁵⁰

Situacija nije bila toliko bajna na američkom kontinentu. Nakon ukidanja trgovine robljem 1807. godine robovi su u SAD počeli biti krijumčareni. Između 1808. i početka Američkog građanskog rata 1861. godine, u SAD je krijumčareno oko 1000 robova godišnje. Godine 1819. Amerikanci donose zakon kojim je dopušteno američkim brodovima presretanje i zapljena brodova koji plove pod američkom zastavom u svrhu trgovanja robljem. Trgovina je robljem 1820. godine u Kongresu proglašena činom piratstva i bila kažnjiva smrću, a iste su se godine američki brodovi pridružili britanskim u patroliranju zapadne obale Afrike.¹⁵¹

Ukidanjem robovlasništva na Zapadu i blokadom krijumčarenja robova iz Afrike, velik broj robova ostaje na Starom kontinentu. Ukidanjem transatlantske trgovine robljem, velik broj robova ostaje u Africi i prisiljeni su raditi na domaćim plantažama. Afrikanci se brzo okreću trgovini robljem prema Istoku i Indijskom oceanu, gdje pronalaze novo tržište za njihove robove. Trgovina prema Istoku isprva je bila dosta mala, ali ukidanjem robovlasništva na Zapadu, robovi se počinju prodavati na tisuće Arapima i drugim muslimanskim trgovcima.

¹⁴⁸Pod time se misli na ideološku promjenu koja se događa na europskim tržištima.

¹⁴⁹David Eltis. *Economic Growth and the Ending of the Transatlantic Slave Trade* (New York, 1987) 208.

¹⁵⁰Eltis, *Economic Growth*, 142.

¹⁵¹Markasović, *Transatlantska trgovina robljem*, 144-145.

Europljani započinju potpuno drugačiji projekt u Africi. U drugoj polovici 19. stoljeća Europljani započinju *Utrku za Afriku* kako bi osigurali svoje kolonijalne težnje. Dugo vremena Afrika je bila ograničena na svoju obalu jer su prodori u unutrašnjost bili ograničeni klimatskim, političkim i vojnim faktorima. Drugi veliki problem predstavljale su bolesti na koje kolonizatori nisu bili otporni. Stoga je obala Afrike kolonizirana već u 15. stoljeću od strane Portugalaca, ali proboj u unutrašnjost čekao je sve do 19. stoljeća. Industrijskom revolucijom, razvojem oružja i medicinskim napretkom koji se događa u Europi u 19. stoljeću, omogućuje se otkriće unutrašnjosti Afrike. Unutrašnjost Afrike krije mnoga prirodna bogatstva što omogućuje napredak europskih država koje su zaostajale za Britanskim Carstvom. Proces kolonizacije započinju Francuzi zauzimanjem Alžira, a njih prate Njemačka, Italija i Belgija. Britansko Carstvo također se okreće kolonizaciji Afrike, ali u nešto manjem obujmu. Iz toga se može zaključiti kako trgovina robljem uspijeva opstati na afričkom kontinentu i nakon ukidanja robovlasništva na Zapadu i nakon pomorske blokade zapadne obale Afrike.

7.2. SUKOB SJEVERA I JUGA

SAD podržava robovlasništvo zbog njegove praktičnosti i ekonomske koristi. Ropstvo se pokušava ukinuti 1807. godine, no bez prevelikog uspjeha, pogotovo na Jugu koji i dalje ostaje plantažna aristokracija. Pobune i pokušaji bijega robova bili su česti no bilo je potrebno nešto snažnije kako bi se robovlasnički sustav poremetio. Robovlasništvo je bilo toliko ukorijenjeno u američko društvo da se plantažeri nisu htjeli odreći najuspješnijeg načina zarade u kapitalističkom društvu. Viđenje Amerike na Sjeveru i Jugu bilo je potpuno drugačije. Sjever nastavlja s industrijalizacijom i razvitkom, dok se Jug i dalje strogo drži plantaža i agrarne poljoprivrede. Unatoč pobunama i zakonima koji su uvedeni kako bi se kontroliralo robove i održalo robovlasništvo američkog Juga, bio je potreban jedan čovjek kako bi srušio instituciju robovlasništva: republikanac Abraham Lincoln. Lincoln je od početka svoje političke karijere moralno osuđivao robovlasništvo, ali nije nikako htio proglasiti abolicijsku doktrinu jer je smatrao da će napraviti više štete nego koristi. Lincolnu je bila potrebna diverzija kako bi poveo borbu za ukidanje ropstva. Diverziju dobiva u obliku Američkog građanskog rata 1861. godine.¹⁵²

¹⁵²Marinčić, Petra. „Američki građanski rat - krvava borba za slobodu“. *Essehist* 3, br. 3 (2011): 43-46. <https://hrcak.srce.hr/184601>

Trinaest robovlasničkih država odlučuje se odvojiti od Sjevera i formirati Konfederaciju. Preostalih 25 država formira Uniju (podržavaju Sjever). Sjever je u svakom mogućem pogledu bio nadmoćnija strana; Sjever ima više stanovnika, tehnološki su uznapredovali za razliku od Juga, osam devetina sve industrije bilo je smješteno na Sjeveru, njihova nadmoć na moru omogućila im je da lako blokiraju Jug i prekinu sve njihove trgovačke veze, a time i moguću pomoć od Francuza i Britanaca. Unatoč svim tim elementima, vojska Juga bila je približno jednaka onoj Sjevera, a pouzdali su se i u svoje istrenirane časnike jer je 7 od 8 vojnih škola locirano u južnim državama. Jug crpi svoju snagu iz obrambenog rata na njihovom teritoriju koji su izvrsno pomagali, za njih je pobjeda bila itekako moguća.¹⁵³ Mišljenja povjesničara podijeljena su o uzroku samog Američkog građanskog rata. James F. Rhodes smatra da je rat pokrenut isključivo zbog pitanja ropstva, Allan Nevins kao uzrok uzima pitanje ropstva i budućnost crnaca u američkom društvu uz ostale političke, gospodarske i ustavne činjenice, a drugi ističu kako su za rat zaslužni gospodarski sukobi dviju strana. Sjever prvenstveno ulazi u sukob s Jugom kako bi očuvao Uniju. Kako se ratno stanje pogoršalo, Lincoln odlučuje objaviti neslužbeni Proglas o emancipaciji 1862. godine i uvjetuje Konfederaciji da ako se ne predaju unutar četiri mjeseca, da će emancipirati sve robove. Na Novu godinu 1863. godine Lincoln oslobađa sve robove koji se nalaze u pobunjenim državama. Proglas dodatno potiče abolicioniste koji zahtijevaju potpuno ukidanje robovlasništva. Prikupljeno je više od 400 000 potpisa za ukidanje robovlasništva koji su poslani Kongresu, a Kongres u siječnju 1865. godine potvrđuje Trinaesti amandman. Lincoln je rat iskoristio kako bi pokrenuo borbu protiv robovlasništva, a oslobađanjem robova uspijeva ubrzati kraj najkrvavijeg američkog rata. Rat završava 1865. godine pobjedom Unije. Južnjački su crnci u kratkom razdoblju nakon rata i dalje radili na plantažama, ali kao ugovorni radnici. Dolaskom Ulyssesa Granta na mjesto predsjednika 1868. godine južnjački crnci konačno dobivaju svoje slobode i brzo osnivaju svoje crkve, započinju politički djelovati, jačaju obiteljske veze i obrazuju svoju djecu. Potezima, prije svega Lincolna i kasnije Granta, započinje razdoblje izjednačavanja statusa bijelaca i crnaca u SAD-u.¹⁵⁴

Situacija za bivše robove nakon rata bila je daleko od idealne. Dokaz su tome intervjui Henryja Granta¹⁵⁵ iz 1937. godine s velikim brojem bivših robova. Grantov sugovornik bio je

¹⁵³„Strengths and Weaknesses: North vs. South“, *U.S. History*, pristup ostvaren 27.5.2020., <https://www.ushistory.org/us/33b.asp>

¹⁵⁴Marinčić. *Američki građanski rat - krvava borba za slobodu*. 46-48.

¹⁵⁵Henry Grant bio je jedan od stotinu mladih novinara koji su radili za *Federal Writer's Project*, agenciju koja je spadala pod Rooseveltovu *New Deal* vladu, čija je zadaća bila prikupiti što više sjećanja bivših robova.

Julius Quattlebaum, i u početku razgovora rekao je Grantu: „Pa, gospodine, želite razgovarati sa mnom o onim dobrim starim danima, u vrijeme ropstva, zar ne?“, kada je išao objasniti zašto su to za njega dobri stari dani, odgovorio je kako sada nema toliko, koliko je imao kao rob i da *danas* mora raditi puno teže nego tada. Quattlebaum nastavlja: „Radili su (robovi) lakog i sretnog srca, jer su znali da će se gospodar dobro brinuti o njima; dati im puno (...) tople odjeće i toplu kuću za spavati u njoj kada dođe zima“. Gospodari su se morali dobro brinuti o njima jer su oni bili njihovo vlasništvo koje je njemu donosilo zaradu, zato postoje primjeri otpuštanja prestrogih nadglednika robova, ali nije uvijek bilo tako. Mnogi robovi prisjećali su se brojnih bičevanja, strogih nadglednika, voljenih osoba koje su bile prodavane i želje za slobodom. Kvantni povjesničar Paul D. Escott, uzevši sve intervjue u obzir, napravio je statističku obradu intervjua i dobio iznenađujuće rezultate. Nakon kraja Američkog građanskog rata i proglašenja emancipacije robova, 9,6% njih ostaje sa svojim vlasnicima, ali ne zna se koliko dugo. 18,8% robova ostalo je sa svojim vlasnicima od jedan do dvanaest mjeseci nakon emancipacije; 14,9% robova ostalo je sa svojim vlasnicima od jedne do dvije godine i 22,1% ostalo je sa svojim vlasnicima više od dvije godine. Nasuprot tome, samo 9% njih napustilo je kuće svojih gospodara odmah po završetku rata. Te brojke govore kako su robovi, unatoč ropstvu i robovlasništvu, uspjeli stvoriti vlastitu kulturu kojoj je bijelo stanovništvo zavidjelo. Robovi su u tom pogledu imali veliku prednost nad drugim slobodnim ljudima i radnicima jer su uspjeli sudjelovati u više aktivnosti i imali su priliku samoizražavanja (pjesme, plesovi) više nego slobodno stanovništvo. Upravo zbog toga, mnogim robovima nakon emancipacije prilagodba na slobodan život nije tekla glatko, a neki su se na nju nikada nisu uspjeli naviknuti.¹⁵⁶

Rat je postavio zemlju u ekonomsku depresiju, a za obnovu zemlje bile su potrebne velike pomoći saveznih vlada. SAD 1865. godine na savezne pomoći troši 103 294 501 dolara, a samo 9 469 363 dolara odlazi na Jug. Rat najviše pogađa Jug jer oni gube robove koji su bili temelj čitavog bogatstva Juga, a ako se na to doda nerazmjer u potporama Sjeveru i Jugu, Jug se nakon rata pronašao u ekonomskoj krizi. Suradnja Sjevera i Juga bila je potrebna kako bi se Jug obnovio i ekonomski osamostalio. Jug je bio bogat ugljenom, što privlači sjevernjačke bankare, a time i ulaganja. Ugljen i čelik preuzimaju glavnu ulogu u ponovnoj izgradnji Juga. Bivši robovi imaju punu zaštitu zakona i *prijateljstvo* južnjačkih ljudi; oni tada tvore prosperitetnu radničku klasu, no i dalje je to bilo daleko od idealnog. Afroamerikanci su i dalje bili žrtve rasizma, njima nepovoljnih zakona i diskriminacije

¹⁵⁶Russell, *Renegade History*, 65-68.

(unatoč slobodi u velikom dijelu država, nisu imali pravo glasa).¹⁵⁷ Primjer toga su *Jim Crow zakoni*¹⁵⁸, koji su uvedeni odmah po završetku Američkog građanskog rata 1865. godine i trajali sve do 1968. godine. Ovi zakoni najviše su provođeni od strane demokrata na Američkom Jugu. Nasilje i razbojništvo prema afroameričkom stanovništvu ponovno je bilo u porastu, a najpoznatija organizacija u vrijeme *Jim Crow zakona* bila je *Ku Klux Klan* ili *KKK*. Afroameričkom stanovništvu nije bilo dopušteno ići u parkove, autobusi i tramvaji imali su posebne odjeljke za crno stanovništvo, isto kao i restorani i kazališta; koristili su se posebnim zahodima, ulazima u zgradu i dizalima pa čak i posebnim prozorima za kupovinu ulaznica za zabavne parkove. Unatoč službenom ukidanju robovlasništva, segregacija na Jugu samo je porasla.¹⁵⁹

Borba s rasizmom i diskriminacijom traje do današnjeg dana, gotovo 200 godina nakon ukidanja robovlasništva. Od Williama Lloyda Garrisona, koji je spomenut u radu, do Harriet Tubman, Rose Parks, Martina L. Kinga, Nelsona Mandele i drugih istaknutih pojedinaca koji su se borili za jednaka prava. Prosvjedi koji se i danas, u 2020. godini, događaju, govore da borba protiv rasizma i diskriminacije nije došla kraju.

7.3. EKONOMSKI ODJEK ABOLICIONIZMA

Kada se govori da robovlasništvo početkom 19. stoljeća postaje neisplativo, misli se na to da je prodajna cijena roba postala manja od troškova koje su morali platiti oni koji su robove prodavali robovlasnicima. Pod troškovima se misli na cijenu porobljavanja, prijevoza i distribucije robova na zapadnoj obali Atlantika. Tržište je jednostavno preraslo sustav robovlasništva. Utjecaj trgovine robljem na Novi svijet i Europu ne može biti dovoljno naglašen uz sav kapital koji je ono nakupilo u svim zemljama koje su dodirnete triangularnom trgovinom. No treba uzeti u obzir i podatak da države nakon ukidanja robovlasništva nisu propale i imale su sve uvjete za nastavak normalnog funkcioniranja bez doticaja robovlasništva. Valjalo bi naglasiti kako je manje od polovice stanovništva u obje Amerike

¹⁵⁷Zinn, *Narodna povijest SAD-a*, 232-236.

¹⁵⁸ Jim Crow zakoni bili su niz državnih i lokalnih odredbi koje su legalizirale rasnu segregaciju. Nazvani su po liku iz *blackface minstrel* predstava i onemogućavali su ljudima crne rase da glasaju, imaju obrazovanje, otvaraju poslove i slično. „Jim Crow Laws“, *History*, pristup ostvaren 28.8.2020., <https://www.history.com/topics/early-20th-century-us/jim-crow-laws>

¹⁵⁹ „Jim Crow Laws“, *History*, pristup ostvaren 28.8.2020., <https://www.history.com/topics/early-20th-century-us/jim-crow-laws>

živjelo na plantažama, a to se pogotovo odnosi na Ibersku Ameriku,¹⁶⁰ koja je imala samo malu zaradu od transatlantske trgovine robljem i oslanjala se na vlastitu proizvodnju i lokalna tržišta koja su se u međuvremenu razvila. Amerike su bile dovoljno razvijene u 19. stoljeću kako bi ekonomski opstale i bez transatlantske trgovine. No što je s utjecajem Amerike na Europu? Europski razvoj ne bi tekao jednako brzo bez Amerike. Adam Smith nije neutemeljeno tvrdio kako je otkriće Amerike jedan od dva najvažnija događaja u povijesti čovječanstva. Industrijalizacija, gospodarski uzlet i sveukupni razvoj čitave Europe zasigurno bi se dogodio, no pitanje je koliko bi se dugo na njega čekalo bez kapitala koji je transatlantska trgovina omogućila.¹⁶¹

Zapadna Afrika doživljava veliko olakšanje nakon prekida trgovine robljem ili ipak ne? Početak 19. stoljeća obilježen je *preporodom* islama na sjeveru kontinenta, gdje se uz savansko područje stvara nekoliko robovlasničkih frontova. Sokoto i Hamdallahi bile su samo neke od islamističkih država koje su pošle tim putem. Područje savana u tom je razdoblju bilo iznenadno oslobođeno od suša, što je ubrzalo razvoj država. Nedostatak suša omogućuje razvoj poljoprivrede, manufakture i trgovine u tom području, no one se razvijaju na leđima robova. Takva trgovina mogla se odvijati jedino interno, u području savane i šumskim predjelima. Drugačiji primjer je u afričkoj regiji Oyo, gdje robovi nisu sudjelovali u privredi već su primarno imali vojnu funkciju ili su bili nusproizvodi rata. Manji dio robova u Oyo regiji radio je na plantažama, ali isključivo za unutrašnje tržište. Primjer jugoistočne Nigerije sredinom 19. stoljeća govori da abolicionizam nije previše poremetio tijekom njihovih života već su robovi s obale usmjereni prema unutrašnjosti, nasuprot odlasku u Amerike. Obalne trgovačke države šalju robove za vozače kanua i nosače robe, kroz *obruč* palminog ulja,¹⁶² gdje je veliki broj malih proizvođača i blaži oblik domaćinskog robovlasništva. Sjeverni i istočni dio države koji je nešto slabije naseljen, sa svojim robovskim naseljima bazirao se najviše na proizvodnju jama. Osim palminog ulja, afričke zemlje u trećoj četvrtini 19. stoljeća postaju veliki izvoznici kikirikija, palminog zrna i arapske gume, a u nešto manjem obujmu proizvodili su se klinčići, kokos, vosak i asortiman boja i drveta. Afrika u mnogočemu može biti zahvalna što je proces abolicionizma doživio uspjeh početkom 19. stoljeća jer da se to dogodilo ranije, afrička bi se ekonomija u potpunosti slomila zbog manjka radne snage i

¹⁶⁰Iberska je Amerika pojam kojim se obuhvaćaju sve zemlje koje predominantno govore španjolskim i portugalskim jezikom.

¹⁶¹Eltis, *Economic Growth*, 207-224.

¹⁶²Pod obrućem se misli na *Nigerian oil palm belt*, koji pokriva današnje 24 države, uključujući sve države nigerijske delte. Nigerija će sredinom 20. st. biti najveći izvoznik palminog ulja na svijetu i zauzima važno mjesto u nigerijskoj privredi.

problema neplodnosti zemlje u savani zbog suša. Ključnu je ulogu odigralo industrijsko širenje sjevernoatlantske ekonomije. No nakon što je službeno ukinuto ropstvo i dalje su se postavljala pitanja kako će to utjecati na afrički kontinent. Jedan od britanskih mornara, koji je patrolirao obale Afrike, izjavio je kako potpuno ukidanje ropstva neće ostaviti dobar utisak na kontinentu jer robovi koji su ostali na područjima gdje se ništa ne može proizvoditi neće odlaziti na obale i mjesta trgovačke razmjene.¹⁶³

U godinama nakon ukidanja robovlasništva neke demografske značajke mogu se razaznati u obje Amerike. Afričko je stanovništvo imigriralo u valovima nekoliko godina prije ukidanja, nakon ukidanja oni su često ostajali na tim područjima gdje se kasnije mogla prepoznati pozitivna demografska bilanca. U Sjevernoj se Americi broj bivših robova najviše proširio prirodnim prirastom, dok se na britanskom Karipskom otočju taj broj prvotno nije povećavao, već je prirodni prirast bio negativan, a dvadeset godina nakon ukidanja ropstva on dobiva svoje pozitivne vrijednosti. Obje Amerike ubrzo postaju skloništa velikog broja slobodnih radnika koji su nastavili raditi u agrokulturi gdje su radili kao robovi. Na Karipskom otočju šećer i dalje ostaje glavni proizvod, južni i centralni Brazil nastavljaju biti centri proizvodnje kave, a pamuk na američkom Jugu. Francuske kolonije, Kuba i Brazil, najduže ostaju robovlasničke kolonije. Dok se u francuskoj Americi i danskim kolonijama broj robova znatno smanjio već sredinom 19. stoljeća, situacija na Kubi 1860-ih godina bila je u potpunosti drugačija. Kuba je 1860-ih godina imala potpunu nadmoć u proizvodnji šećera i broj robova tada je u potpunosti prestao opadati zbog velike potražnje šećera s Kube. Iz toga se doznaje kako je utjecaj abolicionizma na Amerike bio mješovit. Broj robova koji su dolazili iz Afrike bio je puno manji nego što bi on bio bez procesa abolicionizma, no broj robova i dalje je bio dosta velik zbog ranijih imigracija. Takav proces označio je veliki broj kreolskog stanovništva u Amerikama, što se najviše osjetilo u SAD-u. Supresija robovlasništva dovela je Europljane do toga da isprobaju novu radnu snagu na američkim plantažama, azijsko stanovništvo je dovođeno kako bi nadomjestili gubitak robova. Azijski radnici nikada nisu brojčano nadomjestili afričko stanovništvo, no nikada ne bi došlo do njihovog dolaska na američke plantaže da onom potonjem nije zabranjen dolazak.¹⁶⁴

Imigracija u SAD tijekom 19. stoljeća bila je *bijela* i *slobodna* nasuprot *crna* i *porobljena*, ne samo radi toga što je ukinuta trgovina robljem, već iz tri razloga. Prvo, i prije ukidanja trgovine robljem sjeverna tehnologija proizvodnje već je nadmašila robove, tako da jedan

¹⁶³Eltis. *Economic Growth*, 224.-231.

¹⁶⁴Eltis. *Economic Growth*, 231.-235.

prosječan poljoprivrednik sa Sjevera nije morao plaćati robove, što je bilo do tada još uvijek većinska praksa na američkom Jugu. Kao drugi razlog navodi se uvođenje crnog stanovništva ili robova u zakone država. Početkom 19. stoljeća na sjeveru SAD-a živi otprilike 37 000 robova, no početkom pokreta abolicionizma robovi su već 30 godina uvođeni u zakone. Pogrešno vjerovanje da je robovska snaga postala neisplativa, postalo je jednako rasprostranjeno na američkom Sjeveru kao i u Velikoj Britaniji zbog pritiska abolicionista s kraja 18. stoljeća. Glavni i posljednji razlog tom vjerovanju bilo je dobro organizirano tržište za plaćene radnike, a uz to su se plaćeni radnici nerijetko žalili na robove zbog kojih su im plaće bile male.¹⁶⁵ Prvi razlog utjecao je na stvaranje drugih, tako da su sva tri jednako bitna za kasnije ukidanje trgovine robljem.¹⁶⁶

Jedno je sigurno, SAD je doživio najmanji udarac ukidanjem trgovine robljem zbog velikog broja stanovnika koje je imalo na raspolaganju. Brazil, Kuba, francuske i britanske karipske kolonije su doživjele puno veći udarac. U Brazilu možemo govoriti o najvećem udarcu od navedenih zemalja. Brazil početkom 19. stoljeća ima stabilnu ekonomiju s velikim brojem robova koji se najviše baziraju na proizvodnju šećera i kave. Uz plantaže gdje rade robovi, Brazil je imao postojanu agrokulturu koja ostaje glavni izvor brazilske zarade sve do sredine 20. stoljeća. Problem je u Brazilu oduvijek bio izvoz proizvoda iz središta države na obalu jer nije postojalo puno plovnih puteva. Ukidanjem robovlasništva, Brazil se nalazi u velikom problemu pronalaska radne snage za proizvodnju u unutrašnjosti zemlje, radna snaga je skupa, cijene proizvoda skaču u nebo i ekonomija doživljava veliki udarac zbog smanjena izvoza naspram 18. stoljeća. Kada je omogućena slobodna imigracija u državu riješen je problem manjka radne snage i ekonomija se polako počela oporavljati, no nikada neće dosegnuti onu razinu kao u vrijeme robovlasništva. Prednost drugih država bila je ta što su značajno manjih površina nego što je to Brazil. Uzme li se primjer Kube, Kuba je ukidanjem trgovine robljem doživjela problem kao i Brazil, no puno se bolje snašla. Plantaže šećera koje su prevladavale na području Kube pretvorile su se u više manjih proizvodnih jedinica gdje su radili slobodni ljudi i koloni. Kuba nije doživjela pad kao kolonije na Karipskom otočju zbog njihove ovisnosti o šećeru, koji na njihovu sreću nikada nije izgubio na svojoj proizvodnoj vrijednosti.¹⁶⁷

¹⁶⁵Zbog robovlasništva, plaćenom radniku plaća nikada nije mogla biti velika zbog toga što je veliki broj stanovništva bio porobljen i time radio besplatno, tako da se poslodavcima nije isplatilo davati veće plaće plaćenim radnicima od onih koje su dobivali.

¹⁶⁶Eltis. *Economic Growth*, 235.

¹⁶⁷Eltis. *Economic Growth*, 236-237.

8. ZAKLJUČAK

Dolaskom Europljana u Novi svijet započela je nova etapa svjetske povijesti. Europa dobiva potpuno novi kontinent, spreman za eksploataciju i stvaranje novih prilika za teritorijalnu ekspanziju. Adam Smith brzo je prepoznao ekonomsku važnost Amerike jer Europa dobiva priliku otvoriti svjetsko tržište (nisu više ograničeni na prostor Sredozemnog mora). Tada nastaje transatlantska trgovina iz koje je najviše izgubila Afrika i njezino stanovništvo, a Europa i Amerike nemjerljivo su zaradile. Teza s početka rada, da je triangularna trgovina pozitivno utjecala na razvoj robovlasništva i njegovu popularizaciju potvrđena je, a druga teza o negativnom utjecaju robovlasništva na gospodarski razvoj SAD-a i drugih zemalja odbačena je. Stvaranjem američkog tržišta triangularna trgovina dobiva novo tržište za izvoz robova, a upravo njihovim radom SAD i veliki dio Europe stvorit će ogromna bogatstva. Transatlantska trgovina okrenut će afričko stanovništvo jedno protiv drugog, uništiti će njihovu ekonomiju i prodati vlastito stanovništvo. Pomoću rada afričkih robova, američka i europska ekonomija dosegnut će nevjerojatne visine. Cijena roba bila je visoka, ali nikada se nije mogla usporediti sa zaradom koju je rob mogao donijeti. Ukupna zarada robovlasništva nikada se neće doznati, ali njegova vrijednost za razvoj modernog svijeta bila je golema. Od kapitala koji nastaje od robovlasništva razvile su se engleska i američka ekonomija, a španjolska i francuska ekonomija uspjele su procvasti i propasti. Tako se sa sigurnošću može reći da se robovlasništvo isplatilo zemljama koje su ga provodile u procesu kolonijalizma, sve do rušenja robovlasničkog sustava 1860-ih.

Velik broj novih doseljenika brzo prihvaća američki način života, a uz to i robovlasništvo. Stvaranjem SAD-a, Englezi prestaju trgovati s velikim brojem američkih kolonija, čime robovlasnički sustav doživljava veliki udarac. Pomoću plantaža pamuka, robovlasništvo se uspijeva održati najduže u SAD-u. Robovi u drugim djelatnostima postaju neisplativi i zbog toga dolazi do ukidanja robovlasništva u većini svijeta početkom 19. stoljeća, a u SAD-u će biti potreban rat i Abraham Lincoln kako bi se robovlasništvo iskorijenilo iz američke svakodnevice.

Robovlasništvo omogućuje sakupljanje potrebnog kapitala za Prvu industrijsku revoluciju, razvoj svjetskog tržišta, banki i drugih inovacija novovjekovne povijesti. Ne može se umanjiti genijalnost izumitelja kao što su James Watt, Robert Fulton, George Stephenson, Benjamin Franklin i drugih koji su obilježili rano 19. stoljeće. Koliko bi se čekalo na njihove izume da nije bilo kapitala potrebnog za njih, teško je reći. U konačnici, može se zaključiti da

je robovlasništvo stvorilo preduvjete za ekonomski razvoj gotovo čitavog svijeta, ali ponajviše Sjeverne Amerike i zapadne Europe. Bez robovlasništva, ne može se znati koliko bi se čekalo na izume Prve industrijske revolucije i procvat svjetskog tržišta, ali može se sa sigurnošću reći da je robovlasništvo u tome imalo veliku ulogu.

9. LITERATURA

1. „Andrew Jackson“, *White House*, pristup ostvaren 4.6.2020.
<https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/andrew-jackson/>
2. „Asientode negros“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 6.5.2020.,
<https://www.britannica.com/topic/asiento-de-negros>
3. Bailey, Anne C. *African Voices of the Atlantic Slave Trade: Beyond the Silence and the Shame*. Boston: Beacon Press, 2005.
4. Boodry, Kathryn. *August Belmont and the World the Slaves Made*. U: *Slavery's Capitalism: A New History of American Economic Development*, uredili Sven Beckert i Seth Rockman, 163-178. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.
5. Braudel, Fernand. *Igra razmjene; Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*. Zagreb, 1992.
6. Braudel, Fernand. *Vrijeme svijeta; Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*. Zagreb, 1992.
7. Clark, John, H. *Christopher Columbus and the African Holokaust: Slavery and the Rise of European Capitalism*. Brooklyn, New York, 1992.
8. Eltis, David. *Economic Growth and the Ending of the Transatlantic Slave Trade*. New York, 1987.
9. „Encomienda“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 17.6.2020.,
<https://www.britannica.com/topic/debt-slavery/>
10. Ferguson, Niall. *Civilizacija: Zapad i ostali*. Zagreb, 2012.
11. Fogel, R.W. *Without Consent or Contract; The Rise and Fall of American Slavery*. New York-London, 1989.
12. Galbraith, John Kenneth. *Američki kapitalizam: Konceptija protutežne moći*. Zagreb, 2008.
13. „Gang System“, *Encyclopedia*, pristup ostvaren 16.5.2020.
<https://www.encyclopedia.com/humanities/applied-and-social-sciences-magazines/gang-system>
14. „Hanseatic League“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 22.5.2020.
<https://www.britannica.com/topic/Hanseatic-League>
15. „Indentured Servants in Colonial Virginia“, *Encyclopedia Virginia*, pristup ostvaren 18.5.2020.,
https://www.encyclopediaivirginia.org/indentured_servants_in_colonial_virginia

16. „Inter Caetera“, *Papal Encyclicals Online*, pristup ostvaren 23.4.2020.
<https://www.papalencyclicals.net/Alex06/alex06inter.htm>
17. „Jim Crow Laws“, *History*, pristup ostvaren 28.8.2020.,
<https://www.history.com/topics/early-20th-century-us/jim-crow-laws>
18. Kulischer, Josef, *Opća ekonomska povijest*. Zagreb: Kultura, 1957.
19. Lapaine, Miljenko, Olga Perić, Drago Novak i Ivka Kljajić. „Vinko Paletin Korčulanin“. *Kartografija i geoinformacije* 2, br. 2 (2003): 87-98.
20. „League“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 17.5.2020.
<https://www.britannica.com/science/dram>
21. Lozić, Blanka. *Imperijalizam i eksploatacija roblja (18. i 19. stoljeće)* (završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017)
22. Marinčić, Petra. „Američki građanski rat - krvava borba za slobodu“. *Essehist* 3, br. 3 (2011): 43-48. <https://hrcak.srce.hr/184601>
23. Markasović, Valentina, „Transatlantska trgovina robljem“, *Rostra* 10 (2019), 137-145.
24. „Navigation Acts (1651,1660)“, *NCpedia*, pristup ostvaren 7.5.2020.
<https://www.ncpedia.org/navigation-acts-1651-1660>
25. Pérez Fernández, Isacio, *Ime, život i avanture »anonimnog osvajača« Vinka Paletina iz Korčule*, Zagreb, 2018.
26. *Povijest: Doba apsolutizma (17. stoljeće)*, (uredio Ivo Goldstein, prevela Ana Badurina), 1-21 sv., Zagreb, 2008.
27. „Robovlasništvo“, *Hrvatska enciklopedija*, pristup ostvaren 4.5.2020.,
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=53103>
28. Russell, Thaddeus. *Renegade History of the United States*, New York, Free Press, 2010.
29. „Seminoles“, *Encyclopaedia Britannica*, pristup ostvaren 5.6.2020.
<https://www.britannica.com/topic/Seminole-people>
30. Šanjek, Franjo. „Korčulanin Vinko Paletin (1) istraživač Yucatana i teoretičar španjolske »conquiste« u XVI. stoljeću“. *Croatica Christiana periodica* 2, br. 2 (1978): 83-130.
31. Timmons, Greg. „How Slavery Became the Economic Engine of the South“, *History*, pristup ostvaren 5.6.2020.
<https://www.history.com/news/slavery-profitable-southern-economy>
32. „The Rise of American Industry“, *U. S. History*, pristup ostvaren 24.5.2020.,
<https://www.ushistory.org/us/25.asp>

33. „Ugovor kojim su Španjolci i Portugalci podijelili kolonijalni svijet – 1494.“, *Povijest.hr*, pristup ostvaren 23.4.2020.,
<https://povijest.hr/nadanasnjidan/ugovor-kojim-su-spanjolci-i-portugalci-podijelili-kolonijalni-svijet-1494/>
34. „Vojna invazija SAD-a na Kanadu (1812.)“, *Povijest.hr*, pristup ostvaren 11.5.2020.
<https://povijest.hr/nadanasnjidan/vojna-invazija-sad-a-na-kanadu-1812/>
35. Völker-Rasol, Anette. *Rani novi vijek*, Zagreb, 2016.
36. „Vremeplov: Opoziv Nantskog edikta 18. listopada 1685.“, *Informator*, pristup ostvaren 3.5.2020.
<https://informator.hr/strucni-clanci-traditio-iuridica/vremeplov-opoziv-nantskog-edikta-18-listopada-1685>
37. Wiliam, Eric. *Capitalism & Slavery*. Chapel Hill, 1944.
38. Zinn, Howard. *Narodna povijest SAD-a*. Zagreb: V.B.Z., 2012.